

ADMINISTRATĪVĀ UN KRIMINĀLĀ JUSTĪCIJA

JANVĀRIS
FEBRUĀRIS /2017
MARTS

Nr. 1 (78)

Baltijas Starptautiskās akadēmijas
zinātniski teorētisks žurnāls

Galvenais redaktors

Dr.iur. Dainis Mežulis

Redakcijas kolēģija

Dr.iur. Petrus C.van Duyne (Nīderlande)

Dr.habil.iur. Jans Vidackis (Polija)

Dr.habil.iur. Viktors Justickis (Lietuva)

Dr.iur. Kristians Arbaiters (Vācija)

Dr.iur. Anatolijs Volobujevs (Ukraina)

Dr.iur. Larisa Beļajeva (Krievija)

Dr.iur. Petro Bilenčuks (Ukraina)

Dr.habil.iur. Jāns Huiks (Igaunija)

Jur.zin.kand. Vladimirs Rudņevs (Krievija)

Dr.iur. Valērijs Bužors (Moldova)

Dr.phil. Dilip K. Das (ASV)

Dr.iur. Risto Pullats (Igaunija)

Ph.D. Cveta Markova (Bulgārija)

Dr.iur. Sandra Kaija (Latvija)

Dr.iur. Ārija Meikališa (Latvija)

Dr.iur. Vitolds Zahars (Latvija)

Dr.habil.iur. Osvalds Joksts (Latvija)

Dr.iur. Aivars Endziņš (Latvija)

Dr.iur. Jānis Načisčionis (Latvija)

Dr.iur. Jānis Baumanis (Latvija)

Dr.iur. Ivars Kronis (Latvija)

Dr.habil.phil. Ivans Vedins (Latvija)

Dr.philol. Jeļena Bescennaja (Latvija)

Literārā redaktore

Dr.philol. Jeļena Bescennaja

Izgatavots

SIA "Petrovskis un Ko"

Vāka autore

Anita Dimante

Visi raksti ir recenzēti atbilstoši

Latvijas Zinātnes padomes prasībām.

Recenzijas ir pieejamas žurnāla redakcijā.

*Autoru viedoklis var nesakrist
ar redakcijas kolēģijas viedokli.*

Par faktu pareizību atbild rakstu autori.

SATURS

Krimināltiesību apakšnozare

I. Kronis Kriminālatbildība par maksātnespējas procesa kavēšanu 4

J. Kaļiņina Vardarbības ģimenē jēdziens un interpretācija 10

J. Kāršenieks Fizisko personu datu aizsardzība darbā ar lietas materiāliem 17

I. Trubiņa Noziedzīgu nodarījumu recidīvs un tā
prevencija 22

H. A. Gonsales Kostā

Atbildības par vardarbību ģimenē nepilnības un
problemātiskie aspekti Spānijā 26

S. Kotāne Noziedzīgi radīta būtiska kaitējuma dabas videi
izvērtējums teorijā un praksē 30

Kriminālistikas un operatīvās darbības teorijas apakšnozare

I. Trofimovs Psiholoģija operatīvajā darbībā 37

K. Abdilovs, M. Mirzahanova, J. Mirzahanovs

Noziegumus pret īpašumu izdarījušo personu
kriminālistiskās klasifikācijas kritēriji 49

Administratīvo tiesību apakšnozare

A. Dreiblatheņs Vides piesārņojuma ierobežošanas tiesiskā
problemātika Latvijas ostās 55

Civiltiesību apakšnozare

O. Borisova Kodolenerģijas izmantošanas risku juridiskie aspekti
Bulgārijā 60

Latvijas Zinātnes padomes lēmums Nr. 1–2–1

Rīgā, 2007. gada 23. janvārī

Latvijas Zinātnes padome, pamatojoties uz Latvijas Republikas „Zinātniskās darbības likumu” (19.05.2005.) un „Latvijas Zinātnes padomes nolikumu” (LR MK Noteikumi Nr. 383, 09.05.2006.), nolemj iekļaut LZP Vispāratzīto recenzējamo zinātnisko izdevumu sarakstā žurnāla „Administratīvā un Kriminālā Justīcija” trīs sadaļas: krimināltiesības, policijas tiesības, kriminālistika un operatīvās darbības teorija.

Latvijas Zinātnes padomes priekšsēdētājs akadēmiķis **J.Ekmanis**

Mūsu adrese

Baltijas Starptautiskās

akadēmijas izdevums

Reģ. apl. Nr.000702194

Lomonosova iela 4, Rīga, Latvija, LV-1019

e-pasts: justicija@bsa.edu.lv

Tālr./fakss: 67100242

CONTENT

Department of Criminal Law

- I. Kronis** Criminal liability for delaying insolvency proceedings
J. Kaļiņina Definition of domestic violence: content and interpretation
J. Kāršenieks Protection of personal data of physical persons in work with the materials of the case
I. Trubiņa Crime relapse and its prevention
J. A. Gonzalez Costa The problems and gaps of the law of gender violence in Spain
S. Kotāne Offenses against the environment, essential damage assessment in theory and practice

Department of Criminalistics and the Theory of Investigation Activities

- I. Trofimovs** Operational psychology
K. Abdilov, M. Myrzakhanova, Y. Myrzakhanov
The grounds for the criminalistic classification of persons committed crimes against property

Department of Administrative Law

- A. Dreiblahens** The legal problems of environmental pollution prevention in Latvian ports

Department of Civil Law

- O. Borisova** Legal regulation of risk in the use of nuclear energy in Bulgaria

СОДЕРЖАНИЕ

Отрасль уголовного права

- И. Кронис** Уголовная ответственность за воспрепятствование процессу неплатежеспособности
Е. Калинина Сущность и интерпретация понятия насилия в семье
Я. Каршениекс Защита персональных данных физических лиц при работе с материалами дела
И. Трубиня Рецидив преступных деяний и его превенция
Х. А. Гонсалес Коста Проблемы и пробелы права о гендерном насилии в Испании
С. Котане Преступные деяния против природной среды: оценка существенного вреда в теории и практике

Отрасль криминалистики и теории оперативной деятельности

- И. Трофимов** Оперативная деятельность и психология
К. Абдилов, М. Мырзаханова, Е. Мырзаханов
Основания криминалистической классификации лиц, совершивших преступления против собственности

Отрасль административного права

- А. Дрейблатхенс** Правовая проблематика ограничения загрязнения среды в портах Латвии

Отрасль гражданского права

- О. Борисова** Правовое регулирование риска при использовании ядерной энергии в Болгарии

INHALT

Fachbereich Strafrecht

- I. Kronis** Straftatbestand der Vereitelung der Zwangsvollstreckung
J. Kaļiņina Zu Wesen und Interpretation der Gewalt in der Familie
J. Kāršenieks Schutz personenbezogener Daten natürlicher Personen bei der Arbeit mit Dokumenten im Rahmen eines Verfahrens
I. Trubiņa Rückfallprävention bei Straftaten
J. A. Gonzalez Costa Zu Problemen bei der Bekämpfung der häuslichen Gewalt aufgrund der Lücken im Gewaltschutzgesetz Spaniens
S. Kotāne Straftaten gegen die Umwelt: Auswertung der erheblichen Schäden für Umwelt in Theorie und Praxis

Fachbereich Kriminalistik und Einsatzlehre

- I. Trofimovs** Operative Tätigkeit und Psychologie
K. Abdilov, M. Mirzahanova, J. Mirzahanov Straftaten gegen das Eigentum: Kriterien der kriminalistische Klassifikation der Straftäter

Fachbereich Verwaltungsrecht

- A. Dreiblahens** Probleme bei der rechtlichen Regelung der Einschränkung der Umweltverschmutzung in den Häfen Lettlands

Fachbereich Zivilrecht

- O. Borisova** Risiken der Nutzung von Kernenergie: die rechtlichen Aspekte in Bulgarien

KRIMINĀLTIESĪBU APAKŠNOZARE

KRIMINĀLATBILDĪBA PAR MAKSĀTNESPĒJAS PROCESA KAVĒŠANU

Dr. iur. Ivars Kronis,

Baltijas Starptautiskās akadēmijas asociētais profesors, Latvija

Šajā publikācijā turpināts jau iepriekš aizsāktais¹ atsevišķu maksātnespējas krimināltiesisko jautājumu padziļināts apskats, tuvāk pievērsties maksātnespējas procesa kavēšanas jautājumiem.

Latvijas krimināltiesību zinātnē arī līdz šim ir apskatīti maksātnespējas procesa kavēšanas krimināltiesiskie aspekti², tomēr tie aplūkoti fragmentāri vai arī analīze jau nav aktuāla saistībā ar izmaiņām maksātnespējas procesa tiesiskajā regulējumā. Tādēļ temats varētu būt teorētiski un praktiski aktuāls, aicinot uz diskusiju par temata svarīgākajiem jautājumiem.

Lai arī laiks kopš jaunā *Maksātnespējas likuma* (MNL)³ spēkā stāšanās 2010. gada 1. novembrī ir pietiekams, lai būtu izveidojusies tiesu prakse maksātnespējas procesa kavēšanas krimināltiesiskos aspektos, tomēr šis raksts vairāk vēlīts teorētiskās problemātikas aktualizēšanai un padziļinātam svarīgāko jautājumu izvērtējumam. Līdz ar to, raksta mērķis ir, analizējot *Krimināllikuma* (KL)⁴ 215. p. paredzētā nodarījuma īpatnības, izvērtēt piemērošanas teorētiskos un praktiskos aspektus.

Krimināllikuma 215. pants „*Maksātnespējas procesa kavēšana*” kopš tā sākotnējās redakcijas ir piedzīvojis vairākus būtiskus grozījumus, proti, mainīts gan tā iepriekšējais nosaukums, t. i., *Maksātnespējas procesa noteikumu pārkāpšana*, gan saistībā ar īstenoto kriminālsodu reformu⁵ izslēgta panta pirmā daļa⁶. Šajā sakarībā jāatzīmē, ka *Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa* (LAPK)⁷ 166.³⁶ pantā paredzēta atbildība par maksātnespējas procesa noteikumu pārkāpšanu, ja to izdarījusi maksātnespējas procesā iesaistītā persona. Tādejādi atsevišķos gadījumos rodas tiesisko sastāvu pazīmju savstarpēja pārklāšanās, un personai, kura īsteno lietvedību administratīvo pārkāpumu lietā, rodas pienākums nodot lietas materiālus izmeklēšanas iestādei. Ja izmeklēšanā kriminālprocesa ietvaros netiek konstatēts

noziedzīga nodarījuma sastāvs, var tikt kavēta savlaicīga parādnieka pārstāvja saukšana pie administratīvās atbildības par LAPK 166.³⁶ pantā paredzētā pārkāpuma izdarīšanu.

Maksātnespējas likumā nodalīti divu veida maksātnespējas procesi: *juridiskās personas un fiziskās personas maksātnespējas process* (MNL 4., 5.p.). Jānošķir arī maksātnespējas tiesībās regulētais *tiesiskās aizsardzības process* (sk. MNL 3.p.), kas nav maksātnespējas process. Līdz ar to, uz šo procesa veidu KL 215.p. noteiktā atbildība nav attiecināma, bet tā noteikta KL 215.¹ pantā „*Tiesiskās aizsardzības procesa noteikumu pārkāpšana*”.

Juridiskās personas maksātnespējas process ir tiesiska rakstura pasākumu kopums, kura ietvaros no parādnieka mantas tiek segti kreditoru prasījumi, lai veicinātu parādnieka saistību izpildi (MNL 4.p. 1.d.). Šis process nav uzskatāms par parādu piedziņas mehānismu, tāpēc tā uzsākšana nenozīmē, ka kreditori atgūs visu savu prasījumu. Šo procesu vada tiesas iecelts administrators, kurš izpilda procesam izvirzītās prasības, t. sk., pārņem no parādnieka pārstāvjiem dokumentus un mantu; izvērtē kreditoru prasījumus; nodrošina parādnieka līgumu izbeigšanu; atgūst parādus no debitoriem; pārdod parādnieka mantu; no iegūtajiem līdzekļiem apmierina kreditoru prasījumus. Pēc maksātnespējas procesa beigām juridiskā persona tiek izslēgta no attiecīgā publiskā reģistra.

Turpretī, fiziskās personas maksātnespējas procesa mērķis ir pēc iespējas pilnīgāk apmierināt kreditoru prasījumus no parādnieka mantas un dot iespēju parādniekam, kura manta un ienākumi nav pietiekami visu saistību segšanai, tikt atbrīvotam no neizpildītajām saistībām un atjaunot maksātnespēju (MNL 5.p. 1.d.). Ja fiziskā persona ir izpildījusi saistību dzēšanas plānu, atlikušās nesegtās parādsaistības pilnā apmērā tiek dzēstas, un kreditori zaudē prasījuma tiesības

pret fizisko personu. Fiziskās personas maksātnespējas procesu veido divas secīgas procedūras, proti, pēc maksātnespējas procesa pasludināšanas tiek uzsākta bankrota procedūra, un pēc tās pabeigšanas, ko apstiprina tiesa, tā vienlaikus izvērtē vai pasludināma saistību dzēšanas procedūra.

Maksātnespējas process ir precīzi regulēts likumā un atkarībā no maksātnespējīgās personas aktīvu un darījumu apjoma, kā arī no procesa veida (juridiskās vai fiziskās personas maksātnespējas process) var ilgt, sākot no dažiem mēnešiem līdz vairākiem gadiem, piem., ja tiek uzsāktas tiesvedības par parādu atgūšanu, zaudējumu piedziņu, darījumu atzīšanu par spēkā neesošu u. c. Attiecībā uz maksātnespējīgo fizisko personu, tās saistību dzēšanas procedūras termiņš ir noteikts MNL 155. pantā, tas var ilgt līdz pat trīs gadiem.

Pēc vispārējā noteikuma, visa parādnieka manta kā juridiskās personas, tā fiziskās personas maksātnespējas procesā ir jāpārdod sešu mēnešu laikā pēc attiecīgā procesa pasludināšanas. Administrators var pagarināt neieķīlātās parādnieka mantas pārdošanas termiņu līdz sešiem mēnešiem (MNL 111.p. 6.d., 7.d.). Savukārt attiecībā uz fizisko personu, ja nodrošinātais kreditors un parādnieks ir noslēdzis vienošanos saglabāt mājokli, kas apgrūtināts ar ķīlu, un šī vienošanās ir samērojama ar pārējo kreditoru interesēm, tad šī manta netiek pārdota (MNL 146.p. 2.d.). Turklāt atbilstoši MNL 111. panta septītajai daļai pastāv iespēja, ka gadījumā, ja parādnieka mantu nav iespējams pārdot vai arī mantas pārdošanas izdevumi pārsniedz prognozējamus ienākumus, administrators izslēdz to no mantas pārdošanas plāna un nekavējoties paziņo par to visiem kreditoriem MNL 81. pantā noteiktajā kārtībā, uzaicinot viņus paturēt mantu sev par tās sākumcenu.

Par maksātnespējas procesu var runāt tikai tad, ja tiesa to ir pasludinājusi, proti, juridiskās personas maksātnespējas process tiek uzsākts ar dienu, kad tiesa ar nolēmumu pasludinājusi maksātnespējas procesu, un noris līdz dienai, kad tiesa pieņem lēmumu par maksātnespējas procesa izbeigšanu (MNL 4.p. 2.d.). Bet fiziskās personas maksātnespējas process tiek uzsākts ar dienu, kad tiesa ar nolēmumu pasludinājusi maksātnespējas procesu, un noris līdz dienai, kad tiesa pieņem lēmumu par maksātnespējas procesa izbeigšanu (MNL 5.p. 2.d.).

KL 215. pantā paredzētais nodarījums satur divas daļas, kurās ir noteikta kriminālatbildība diviem speciālajiem subjektiem, proti:

- 1) *maksātnespējas procesa administratoram un*
- 2) *parādnieka pārstāvim (juridiskās personas maksātnespējas procesā) vai maksātnespējīgajai fiziskajai personai (fiziskās personas maksātnespējas procesā).*

No minētā izriet, ka kriminālatbildība par maksātnespējas procesa kavēšanu *kreditoriem, ieinteresētajām personām, vai citai trešajai personai* nav noteikta, lai arī šīs personas var veikt maksātnespējas procesu kavējošas darbības, jo tās ir tieši iesaistītas katrā procesā.

Par maksātnespējas procesa administratoru var būt tikai fiziskā persona, kura ir iecelta administratora amatā un kurai ir *Maksātnespējas likumā* noteiktās tiesības un pienākumi, turklāt amata darbībā administratori ir pielīdzināti valsts amatpersonām. Līdz ar to, administrators ir viens no maksātnespējas procesa efektīvas un likumīgas norises garantiem⁸, un tās nodrošināšanai KL 215. panta otrajā daļā, administratoram paredzēta kriminālatbildība par:

- 1) *informācijas nesniegšanu* tiesai, kreditoru sapulcei vai citām likumā paredzētajām institūcijām vai personām *vai to maldināšanu*, kā arī
- 2) *darījumu veikšanu par labu vienam vai vairākiem kreditoriem* uz citas kreditoru daļas rēķina.

Tā kā maksātnespējas procesa gaitas nodrošināšanai ir nepieciešama informācija, dokumentācija un manta, tad atbilstoši KL 215. panta trešajai daļai parādnieka pārstāvim vai maksātnespējīgajai fiziskajai personai paredzēta kriminālatbildība par:

- 1) *šķēršļu likšanu* maksātnespējas procesa gaitā, kas parādnieka pārstāvja vai fiziskās personas rīcībā izpaužas kā *izvairīšanās no piedalīšanās lietas izskatīšanā vai kreditoru sapulcē* juridiskās personas maksātnespējas procesā,
- 2) tiesas vai administratora pieprasītās likumā paredzētās *informācijas nesniegšanu vai slēpšanu, nelikumīgu mantas atsavināšanu, mantas vai darījumu slēpšanu, dokumentu nenodošanu, slēpšanu, iznīcināšanu vai viltošanu vai citām tīšām darbībām*, kuras kavē maksātnespējas procesa gaitu.

KL 215. pantā minētie noziedzīgie nodarījumi ir *mazāk smagi noziegumi* (panta otrā daļa)⁹ vai *smagi noziegumi* (panta trešā daļa),¹⁰ un sankcija par pantā minētajiem noziedzīgajiem nodarījumiem svārstās no piespiedu darba vai naudas soda līdz pat pieciem gadiem brīvības atņemšanas. Tādejādi, tie ir atzīstami par nopietniem

pārkāpumiem maksātspējas tiesībās, par kuriem paredzēta kriminālatbildība. Vienlaikus ir jāsecina, ka faktiski tiek paredzēta kriminālatbildība par nodarījumiem (piem., izvairīšanās lietās izskatīšanā vai kreditoru sapulcē, informācijas nesniegšana un citām tīšām darbībām), kas nevar radīt vērā ņemamu kaitējumu sabiedriskajām interesēm, tāpēc tie būtu jādekriminalizē, nosakot par tiem tikai administratīvo atbildību, neatkarīgi no to izdarīšanas biežuma¹¹.

Krimināllikuma 215. pantā paredzēto noziedzīgo nodarījumu grupas objekts ir *tautsaimniecības intereses komercsabiedrību dienesta un ekonomiskās darbības sfērā*. Bet, skatoties uz KL 215. pantā minēto noziedzīgā nodarījuma tiešo aizskāruma objektu, tas ir: *likumīga un efektīva maksātspējas procesa norise*, kas var tikt traucēta gadījumos, ja attiecīgā persona neveic darbības, kas ir paredzētas maksātspējas procesu regulējošos tiesību aktos vai veic tādas, kas ir noteiktas KL 215. panta dispozīcijā.

Varētu uzskatīt, ka katra subjekta darbība, kas ir noteikta KL 215. pantā, pagarina maksātspējas procesu, kas savukārt nozīmē, ka tiek traucēta efektīva un likumīga norise¹².

Krimināllikuma 215. panta otrajā daļā minētā noziedzīgā nodarījuma objektīvā puse var izpausties kā administratora apzināta darbība – informācijas nesniegšana tiesai, kreditoru sapulcei vai citām likumā paredzētajām institūcijām vai personām vai to maldināšana, kā arī darījumu veikšana par labu vienam vai vairākiem kreditoriem uz citas kreditoru daļas rēķina.

Maksātspējas likuma 26. panta trešās daļas 2. punktā noteikts administratora vispārīgais pienākums sniegt informāciju par attiecīgā procesa norisi tiesai, kreditoriem, Maksātspējas administrācijai un citām normatīvajos aktos noteiktajām personām un institūcijām. Turklāt juridiskās personas maksātspējas procesā administrators ziņo kreditoriem par: 1) parādnieka mantas pārdošanas plānu; 2) mantas neesamību parādnieka uzņēmumā; 3) administratora atlīdzības apmēru; 4) juridiskās personas maksātspējas procesa izdevumiem; 5) kreditoru prasījumu apmierināšanas plānu; 6) nodomu atteikties no prasījumiem; 7) nodomu noslēgt izlīgumu; 8) nodomu veikt prasījuma tiesību cesiju; 9) neieķīlātās mantas pārdošanas termiņa pagarināšanu. Pienākums ir arī ziņot par citiem jautājumiem, kuriem ir nozīme juridiskās personas maksātspējas procesā (sk. MNL 81.p.). Tomēr gadījumā, ja administrators nesniedz informāciju, tad maksātspējas procesā tiesa var atcelt un iecelt citu administratoru.

Kā rāda tiesu prakse, tad arī administratoru maiņas gadījumā iespējama situācija, ka administrators nesniedz informāciju jaunieceltajam administratoram¹³. Maksātspējas likuma 24. panta otrajā daļā noteikts, ka administratoru maiņas gadījumā, t. i., ja iepriekšējais administrators atkāpjas vai tiek atcelts no maksātspējas procesa, tiesas noteiktajā termiņā (nedrīkst būt ilgāks par 10 dienām), iepriekšējais administrators sastāda dokumentu un mantas pieņemšanas un nodošanas aktu, ko paraksta iepriekšējais un jaunais administrators. Dokumentu un mantas pieņemšanas un nodošanas aktam pievienojams iepriekšējā administratora darbības pārskats. Tomēr, gadījumā, ja dokumentu un mantas pieņemšanas un nodošanas akta un darbības pārskata sastādīšana objektīvi nav iespējama, jaunais administrators, uzsākot pienākumu pildīšanu, sastāda ziņojumu par faktisko stāvokli un paziņo par to kreditoriem (MNL 24.p. 4.d.).

Attiecībā uz kreditoru sapulcēm, kuras nav obligātas maksātspējas procesā, kreditori lemj tikai par pieciem jautājumiem: 1) administratora atlīdzības noteikšanu; 2) administratora atcelšanas ierosināšanu; 3) maksātspējas procesa izdevumu apstiprināšanu; 4) parādnieka mantas pārdošanas veidu vai pārdošanas termiņa pagarināšanu; 5) turpmāko rīcību ar mantu, kas ir izslēgta no mantas pārdošanas plāna (sk. MNL 89.p., 111.p. 7.d., 115.p. 2.¹d.). Līdz ar to kreditoru sapulces kompetence un nepieciešamība ir visai ierobežota. Jāņem vērā arī, ka informācijas sniegšana ir atkarīga no katra maksātspējas procesa veida speciālajiem noteikumiem likumā.

Savukārt maldināšana var izpausties kā nepatiesas vai nepilnīgas informācijas par maksātspējas procesa svarīgākajiem jautājumiem sniegšana. Piemēram, praksē jautājumā par kreditoru prasījumiem ir noteikts, ka katram kreditoram, kurš iesniedzis kreditora prasījumu, un parādnieka pārstāvim ir tiesības iepazīties ar kreditoru iesniegtajiem prasījumiem un to pamatotības pierādījumiem. Praksē atsevišķi kreditori pieaicina zvērinātu tiesu izpildītāju¹⁴ juridiskā fakta konstatēšanai, lai būtu pārliecība par kreditoru prasījumu pamatotību un dokumentu nemainīgumu bez kreditoru informēšanas. Par kriminālsodāmiem ir uzskatāmi administratora veiktie darījumi, kas ir veikti kāda kreditora interesēs uz citu kreditoru rēķina, ja kreditors iegūst vairāk tiesību, nekā viņš varētu iegūt, piedaloties maksātspējas procesā tiesību aktos noteiktajā kārtībā¹⁵.

Sekmīga maksātspējas procesa norise ir atkarīga galvenokārt no parādnieka pārstāvju

darbībām, nododot dokumentāciju un mantu administratoram, tāpēc KL 215. panta trešajā daļā noteiktais noziedzīgais nodarījums no objektīvās puses izpaužas aktīvās darbībās (izvairīšanās no piedalīšanās lietas izskatīšanā vai kreditoru sapulcē juridiskās personas maksātnespējas procesā, tiesas vai administratora pieprasītās likumā paredzētās informācijas slēpšana, nelikumīga mantas atsavināšana, mantas vai darījumu slēpšana, slēpšana, iznīcināšana vai viltošana vai citas tīšas darbības, kuras kavē maksātnespējas procesa gaitu), kā arī bezdarbībā (tiesas vai administratora pieprasītās likumā paredzētās informācijas nesniegšana, dokumentu nenodošana, kas kavē maksātnespējas procesa gaitu), ja to tīši izdarījis ne tikai parādnieka pārstāvis vai maksātnespējīgā fiziskā persona, bet arī maksātnespējas procesa administrators (speciālie subjekti).

Parādnieka pārstāvi juridiskās personas maksātnespējas procesā saskaņā ar MNL 68. panta pirmo daļu nosaka administrators, ievērojot sekojošu secību: 1) izpildinstitūcijas loceklis, kurš ir tiesīgs pārstāvēt parādnieku atsevišķi; 2) cits izpildinstitūcijas loceklis; 3) pārraudzības institūcijas vadītājs; 4) cits pārraudzības institūcijas loceklis; 5) dalībnieks (akcionārs), kuram ir lielākais balsu skaits.

MNL 72.¹ panta pirmajā daļā ir noteikta civiltiesiskā atbildība kapitālsabiedrības valdes locekļiem, proti, tie solidāri atbild par zaudējumiem parādniekam (maksātnespējīgajai sabiedrībai), ja maksātnespējas procesa administratoram netiek nodoti parādnieka grāmatvedības dokumenti vai tie ir tādā stāvoklī, kas neļauj gūt skaidru priekšstatu par parādnieka darījumiem un mantas stāvokli pēdējos trijos gados pirms maksātnespējas procesa pasludināšanas.

Šā iemesla dēļ praksē īsi pirms maksātnespējas procesa pasludināšanas dalībnieki un valde tiek nomainīti ar trešo valstu piederīgajiem (piem., Krievijas Federācijas pilsoņiem, Kazahstānas Republikas pilsoņiem u. c.), norādot, ka tie ir pārņēmuši visu mantu un dokumentāciju. Tādā veidā valde cenšas izvairīties no atbildības, apgrūtinot procesa norisi.

Pēc maksātnespējas procesa pasludināšanas parādnieka pārstāvjiem ir pienākums sagatavot dokumentus un sarakstus nodošanai administratoram, kā arī informēt par savas dzīves vietas maiņu visā maksātnespējas procesa laikā (sk.: MNL 70.p.). Ja administratoram nav nodoti parādnieka dokumenti, administratora rīcībā nav informācijas par parādnieka noslēgtajiem līgumiem, rezultātā šie darījumi var tikt turpināti. Protams,

šī pienākuma izpilde aizņem laiku un resursus, bet parādnieki mēdz aizbaidināties, ka tie nespēj algot lietvedi, grāmatvedi, vai arī ir aizņemti darba tiesiskajās attiecībās. Šāda aizbaidināšanās nav attaisnojama, jo pienākums noteikts likumā, turklāt tas izriet no valdes locekļa atbildības. Jānorāda, ka parādnieka pārstāvji nevar prasīt no administratora samaksu par šāda pienākuma pildīšanu maksātnespējas procesā.

Tas, ka maksātnespējīgās sabiedrības bijušie valdes locekļi slēpj mantu un darījumus ir visnotaļ ļoti izplatīta parādība, un administratoram paiet ilgs laiks līdz tiek atgūta komercsabiedrības manta¹⁶. Mantas atgūšana ir sarežģīts process, un bieži vien tas ilgst vairāku gadu garumā. Ja valdes locekļi bez attaisnojošiem dokumentiem ir no komercsabiedrības izņēmuši naudas līdzekļus vai kādam uzdāvinājuši komercsabiedrībai piederošo mantu, ir saskatāmas arī KL 179. pantā paredzētā noziedzīgā nodarījuma pazīmes¹⁷. Praksē notiek tā, ka valdes locekļi arī vēl atlikušos naudas līdzekļus pirms maksātnespējas procesa pasludināšanas izmaksā darba algās vai no tiem atmaksā iepriekš izsniegtos aizdevumus.

Maksātnespējas procesā svarīga nozīme ir arī ieinteresētajām personām, proti, juridiskās personas procesā: 1) parādnieka dalībnieki (akcionāri) vai personālsabiedrības biedri, pārvaldes institūciju locekļi; 2) prokūrists un komercpilnvarnieks; 3) persona, kura sastāv ar parādnieka dibinātāju, dalībnieku (akcionāru) vai personālsabiedrības biedru, pārvaldes institūciju locekļiem laulībā, radniecībā vai svainībā līdz otrajai pakāpei; 4) kredītors, kas atrodas vienā koncernā ar parādnieku. Šādas ieinteresētās personas attiecībā pret parādnieku ir atzīstamas, ja tās šajā statusā bijušas pēdējo piecu gadu laikā pirms maksātnespējas procesa pasludināšanas (MNL 72. p.). Fizisko personu procesā: 1) parādnieka laulātais; 2) persona, kura sastāv ar parādnieku radniecībā vai svainībā līdz otrajai pakāpei; 3) parādnieka aizbildnis vai aizgādnis; 4) komercsabiedrība, kurā parādniekam pieder izšķiroša ietekme Koncernu likuma izpratnē. Par ieinteresēto personu attiecībā pret parādnieku atzīstama tā persona, kura ir bijusi šādā statusā pēdējo piecu gadu laikā pirms maksātnespējas procesa lietas ierosināšanas (MNL 131. p.).

Tā kā parādnieku darījumi ar ieinteresētajām personām praksē ir ļoti izplatīti, MNL 96. pantā noteiktais dod iespēju civiltiesiskā aspektā apstrīdēt šos darījumus, tomēr tas neattur personas no darījumu slēgšanas, kas rada zaudējumus un apgrūtina procesu. Izplatīta ir arī visāda cita

veida mantas apgrūtināšana, piem., dzīvojamo vai nedzīvojamo telpu nodošana citu personu lietošanā¹⁸.

Secinājumi

Apkopojot iepriekš minēto, var secināt, ka likumdevējs nesamērīgi prasa no administratora noteiktu uzvedību, bet šādas prasības nenosaka citām procesā iesaistītajām personām, piem., kreditoram, ieinteresētajām personām vai

debitoram. Nesamērīgums izpaužas arī apstākļī, ka visus administratora lēmumus vai rīcību var pārsūdzēt, un administratoru var atcelt no amata, bet vērsšanās pret citām iesaistītajām personām, kuras kavē maksātnespējas procesu, ir ierobežota. Tāpēc kriminālatbildība par maksātnespējas procesa kavēšanu būtu jānosaka plašākam personu lokam, vienlaicīgi KL 215. panta redakciju saskaņojot ar LAPK 166.³⁶ pantā noteikto atbildību.

Atsauces

- ¹ Sk.: Kronis I. Maksātnespējas krimināltiesiskie aspekti. Administratīvā un Kriminālā Justīcija, Nr. 3 (72), 2015, 18.-27. lpp. Sk. arī: Kronis I. Kreditoru prasījumi juridiskās personas maksātnespējas procesā. Administratīvā un Kriminālā Justīcija, Nr. 3 (76), 2016, 44.-58. lpp.
- ² Piem.: Bērziņš J. Maksātnespējas procesa krimināltiesiskie aspekti. Jurista Vārds, 09.10.2007., Nr. 41 (494), 16.10.2007., Nr. 42 (495); Niedre A. Noziedzīgi nodarījumi tautsaimniecībā. Grām.: Krastiņš U., Liholaja V., Niedre A. Krimināltiesības. Sevišķā daļa. Trešais papildinātais izdevums. Zinātniskais redaktors prof. U. Krastiņš. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2009., 462. lpp.; Kuļkova D. Krimināltiesisko aspektu atspoguļojums maksātnespējas un tiesiskās aizsardzības procesos Latvijā. Administratīvā un Kriminālā Justīcija, Nr. 3 (52), 2010, 9.-13. lpp. Neiland R. Fiktīvie īres līgumi. Jurista Vārds, 20.09.2016., Nr. 38 (941).
- ³ Maksātnespējas likums: Latvijas Republikas likums, Latvijas Vēstnesis, 06.08.2010., Nr. 124 (4316).
- ⁴ Krimināllikums: Latvijas Republikas likums, Latvijas Vēstnesis, 08.07.1998., Nr. 199/200 (1260/1261).
- ⁵ Sk.: Par Kriminālsodu politikas koncepciju. Ministru kabineta 09.01.2009. rīkojums Nr. 6/LV, 6 (3992), 13.01.2009.
- ⁶ Sk.: Grozījumi Krimināllikumā: Latvijas Republikas likums, Latvijas Vēstnesis, 10.11.2010., Nr. 178 (4370), 38. punkts. Sk. arī: Grozījumi Krimināllikumā: Latvijas Republikas likums, Latvijas Vēstnesis, 29.12.2007., Nr. 208 (3784); Grozījumi Krimināllikumā: Latvijas Republikas likums, Latvijas Vēstnesis, 27.12.2012., Nr. 202 (4805).
- ⁷ Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodekss: Latvijas Republikas likums, Ziņotājs, 01.07.1984., Nr. 51.
- ⁸ Par maksātnespējas procesa administratora rīcību procesā var iesniegt sūdzību Maksātnespējas administrācijai, kuras lēmumu var pārsūdzēt tiesā. Bet maksātnespējas procesa administratora lēmumus procesā var pārsūdzēt tikai tiesā, kuras lietvedībā atrodas konkrētā maksātnespējas procesa lieta (sk. MNL 176. p. 1. d., CPL 363.¹⁴ 10. d., 363.²⁸ 7. d.).
- ⁹ Sk.: KL 215. p. 2. d. sankcija: brīvības atņemšana uz laiku līdz diviem gadiem vai īslaicīga brīvības atņemšana, vai piespiedu darbs, vai naudas sods.
- ¹⁰ Sk.: KL 215. p. 3. d. sankcija: brīvības atņemšana uz laiku līdz pieciem gadiem vai īslaicīga brīvības atņemšana, vai piespiedu darbs, vai naudas sods, kā arī tiesību atņemšana uz noteiktu vai visu veidu komercdarbību vai uz noteiktu nodarbošanos vai tiesības ieņemt noteiktu amatu uz laiku no diviem līdz pieciem gadiem.
- ¹¹ Sk.: Likumprojekta Grozījumi Krimināllikumā (Nr. 794/Lp12). Anotācija. Pieejams: <http://titania.saeima.lv/LIVS12/saeimalivs12.nsf/0/1995DC23D08AA716C225808E002F9306?OpenDocument#b>, skatīts 16.05.2017. Sk. arī: Latvijas Sertificēto maksātnespējas procesa administratoru asociācijas 15.02.2017. vēstule Nr. 1-10/64. Pieejams: <http://titania.saeima.lv/LIVS12/SaeimaLIVS12.nsf/0/9A66018A47A74FF6C-22580C900444088?OpenDocument>, skatīts 16.05.2017.
- ¹² Sk.: Bērziņš J. Maksātnespējas procesa krimināltiesiskie aspekti. Jurista Vārds, 16.10.2007., Nr. 42 (495).
- ¹³ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Krimināllietu departamenta 10.02.2015. lēmums lietā Nr. SKK-5/2015.
- ¹⁴ Sk.: Zvērinātu tiesu izpildītāju likuma 74. p. 1. d. 2. pk.: Latvijas Republikas likums, Latvijas Vēstnesis, 13.11.2002., Nr. 165 (2740).

¹⁵ Sk.: Bērziņš J. Maksātnespējas procesa krimināltiesiskie aspekti. Jurista Vārds, 16.10.2007., Nr. 42 (495).

¹⁶ Sk.: Kuļkova D. Krimināltiesisko aspektu atspoguļojums maksātnespējas un tiesiskās aizsardzības procesos Latvijā. Administratīvā un Kriminālā Justīcija, Nr. 3 (52), 2010, 12. lpp.

¹⁷ Turpat.

¹⁸ Sk.: Neiland R. Fiktīvie īres līgumi. Jurista Vārds, 20.09.2016., Nr. 38 (941).

Abstract

The article analyzes the legal norm, which provides for the criminal liability of the administrator and the representative of the debtor within the framework of legal entity insolvency proceedings or of the insolvent natural person in these proceedings. Up to now the criminal law science of Latvia discussed the issue of criminal aspects of delaying insolvency proceedings, however the authors, who researched them, did not go into details or analyzed them in conjunction with the previous insolvency regulation. This is indicative of the topicality of the theme, the importance of theoretical and practical research in the modern criminal law. By means of his thesis, the author wants to even partially close this gap, examining the most important aspects of the theme.

Although the time passed after the effective date of the new Insolvency Law of November 1, 2010 is not enough to form legal practice in the criminal aspects related to delaying insolvency proceedings, it is the right moment to emphasize the urgency of the problem and to thoroughly evaluate the most important issues. Therefore, the purpose of the thesis is, analyzing peculiarities of offence as specified in Article 215 of the Criminal Law, to evaluate theoretical and practical aspects of its application. The empirical base of the research is formed by scientific theses and collections of articles, periodical editions and primary sources, legal acts, statistical data, Internet resources, other information in the public domain. To develop the thesis, the author used analytical, comparative, inductive and deductive methods of research.

Аннотация

В статье проанализирована правовая норма, предусматривающая уголовную ответственность администратора процесса неплатежеспособности и представителя должника в процессе неплатежеспособности юридического лица либо самого неплатежеспособного физического лица в данном процессе. В науке уголовного права Латвии до настоящего времени рассматривался вопрос уголовно-правовых аспектов воспрепятствования процессу неплатежеспособности, но авторы, которые исследовали данные аспекты, рассматривали их кратко либо анализировали во взаимосвязи с предыдущим правовым регулированием неплатежеспособности. Это свидетельствует об актуальности темы, значимости теоретического и практического исследования для нынешнего уголовного права. Своей статьей автор желает хотя бы частично восполнить этот пробел, рассмотрев наиболее важные вопросы, связанные с данной темой.

Несмотря на то, что после вступления в силу нового Закона о неплатежеспособности 1 ноября 2010 года прошло недостаточно времени для создания судебной практики в уголовно-правовых аспектах по воспрепятствованию процессу неплатежеспособности, это – подходящий момент для актуализации проблематики и углубленной оценки важнейших вопросов. Цель статьи – путём анализа особенностей деяния, предусмотренного статьёй 215 Уголовного закона, дать оценку теоретических и практических аспектов ее применения. Эмпирическую базу исследования формируют научные работы и материалы сборников статей, периодических изданий, правовые акты, статистические данные, интернет-ресурсы и прочая публично доступная информация. Для разработки исследования были использованы аналитический, сравнительный, индуктивный и дедуктивный методы исследования.

VARDARBĪBAS ĢIMENĒ JĒDZIENS UN INTERPRETĀCIJA

Mg. iur. *Jeļena Kaļiņina,*

Daugavpils Universitāte, doktora studiju programma „Juriskā zinātne”, Latvija

Ievads

Raksts veltīts aktuālas sabiedrībā pastāvošas problēmas – vardarbības ģimenē izpētei. Krimināllikumā ir noteikta atbildība par vardarbīgiem nodarījumiem, piemēram, Krimināllikuma 159. pantā paredzēta atbildība par izvarošanu, 160. pantā – par seksuālo vardarbību, 125.-131. pantā – par miesas bojājumu nodarīšanu utt. Galvenokārt šie noziedzīgi nodarījumi ir vērsti uz fizisko sāpju nodarīšanu vai uz noziedznieka seksuālo vajadzību apmierināšanu. Professore V. Liholaja un D. Hamkova vienā no saviem rakstiem pamatoti norāda, ka „Krimināllikumā ir ietverta virkne normu, kurās paredzēta atbildība par vardarbīgiem noziedzīgiem nodarījumiem – tie veido aptuveni vienu ceturto daļu no visiem noziedzīgajiem nodarījumiem”¹. Savukārt vardarbība ģimenē atšķiras no vardarbīgiem noziedzīgiem nodarījumiem. Pirmkārt, jēdzienā ietvertais vārds „ģimene” norāda uz to, ka vardarbību pielieto tuvi cilvēki un tā notiek ģimenes iekšienē. Otrkārt, pētot šo tematu, jāsecina, ka vardarbība ģimenē aptver ne tikai fizisko un seksuālo vardarbību, bet arī emocionālo jeb psiholoģisko vardarbību, ekonomisko vardarbību, pamešanu novārtā un atsevišķi jānodala arī vajāšanu (*stalking*).

Kā norāda gan V. Liholaja ar D. Hamkovu, gan J. Baumanis², Krimināllikumā nav ietverts jēdziena „vardarbība” legāls definējums. Juridisko terminu vārdnīcās ir atrodami vairāki „vardarbības” definējumi, bet tie galvenokārt atspoguļo tās fizisko dabu. Piemēram, „rupjas varas, fiziska spēka pielietošana”³, „prettiesisks personas aizskārums ar fizisku spēku”⁴, krievu valodas vārdnīcās – „piespiešana”, „pret gribu”, „apvainojams”, „prettiesisks”⁵, „fiziskā spēka pielietošana”, „piespiedu iedarbība, personīgas neaizskaramības traucējums”⁶. Oksfordas vārdnīcā vardarbība definēta kā „fiziska spēka prettiesiska pielietošana vai draudi”⁷. Ir skaidrojumi, kas ietver vardarbības veidu uzskaitījumu, piemēram, „vardarbība ir piespiedu metode pret citu sociālo grupu vai indivīdu – fiziskā, seksuālā, emocionālā”⁸. Vardarbību var saistīt ne tikai ar fiziska spēka pielietošanu, bet tā ir iespējama arī bez fiziskām sāpēm, piemēram, vajāšana,

personas izsekošana, iebiedēšana, ievietošana telpā, ņirgāšanās, draudi, apvainošana, kliegšana, nerūpēšanās par bērnu, ienākumu atņemšana utt. Ņemot vērā vardarbības izpausmes formu daudzveidību, fiziskā spēka pielietojums vairs nav vardarbības obligāta pazīme un skaidrojumi, kas balstās tikai uz fizisko spēku un varu, vairs neatbilst mūsdienu situācijai. Vardarbība nav obligāti saistāma ar fizisko sāpju, kaitējuma dzīvībai un veselībai nodarīšanu. Vardarbības jēdziena skaidrojums ir atrodams tiesību doktrīnā, bet 1998. gada 17. jūnija Krimināllikumā⁹ nav nostiprināts, nav nostiprināts arī 1998. gada 15. oktobra likumā „Par Krimināllikuma spēkā stāšanās un piemērošanas kārtību”¹⁰, bet, piemēram, 1998. gada 19. jūnija Bērnu tiesību aizsardzības likumā, 1. pantā¹¹ ir dota vardarbības definīcija, kas atspoguļo vardarbības izpausmes formas un attiecas tikai uz bērniem. Jāpiebilst arī tas, ka Latvijā nav kriminalizēti visi vardarbības veidi un par dažām tās izpausmēm var tikt piemērota administratīva atbildība (piemēram, Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa 172.² pants – fiziska un emocionāla vardarbība pret bērnu, 173. pants – bērna aprūpes pienākumu nepildīšana¹² u. c.) vai vispār nav tiesību normas, kas jāpiemēro (piemēram, par emocionālo vardarbību pret pieaugušo vai par vajāšanu). Visas minētās vardarbības īpatnības attiecas arī uz „vardarbību ģimenē” ar vienu atšķirību, proti, vardarbību ģimenē pielieto ģimenes locekļi vai tuvi cilvēki. Arī „vardarbības ģimenē” jēdziens nav nostiprināts likumā. Tomēr šim jēdzienam ir būtiska nozīme krimināltiesiskajā, civiltiesiskajā un administratīvajā regulējumā. Svarīgi noskaidrot jēdziena „vardarbība ģimenē” saturu, jo tā izpratne ļauj pareizi interpretēt un piemērot ar to saistītās tiesību normas.

Civilprocesa likuma 30.⁵ nodaļas 250.⁴⁴ pantā „pagaidu aizsardzība pret vardarbību” paredzēts to personu uzskaitījums, kuras var iesniegt pieņemumu par pagaidu aizsardzību pret vardarbību un noteikts pagaidu aizsardzības pret vardarbību pamats. Bet 250.⁴⁵ pantā uzskaitītas vardarbības formas – fiziska, seksuāla, psiholoģiska vai ekonomiska vardarbība, kā arī vardarbīga kontrole¹³.

Raksta mērķis ir identificēt problēmas, kas

saistītas ar vardarbības ģimenē jēdziena definējumu un interpretāciju. Mērķa sasniegšanai jāizpilda šādi uzdevumi: 1) jāizpēta jēdziena „vardarbība” saturs un pazīmes; 2) jāizpēta jēdziena „vardarbība ģimenē” saturs un pazīmes; 3) jāizdara secinājumi par pētāmo jautājumu.

Rakstā izmantotās izpētes metodes: analīze, induktīvā, deduktīvā, loģiskā.

1. Vardarbības jēdziens un interpretācija

Vardarbības problēma ir viena no globālām mūsdienu sabiedrības problēmām. Liela daļa Krimināllikumā ietvertu nodarījumu satur norādi uz „vardarbību”, līdz ar to jārisina jautājumi ar tās izpratni, interpretāciju un normu piemērošanu. Tā kā jēdziena legālais definējums likumā nav nostiprināts, tiesību piemērotājs vardarbību var interpretēt atbilstoši faktiskiem apstākļiem. Teorijā galvenokārt tiek runāts par fizisko un psiholoģisko vardarbību, bet izšķir arī citus veidus. Violentoloģija – mācība par vardarbīgo noziedzību paplašina šos veidus. Krimināllikuma pantos ietverti tādi formulējumi kā vardarbība un draudi, bet jēdziens „vardarbība” tiek saprasts kā fizisks kaitējums, bet psiholoģiskā vardarbība attiecināma pie draudiem piemērot vardarbību. Vardarbība var izpausties arī bez tieša kontakta ar cietušā ķermeni, nenodarot viņam fizisku kaitējumu, bet iedarbojoties uz viņu psiholoģiski, ar vārdiem, žestiem, ekonomiski utt. Piemēram, vīrs pastāvīgi pazemo sievu, norāda uz viņas trūkumiem, noniecina, bet nepiemēro pret viņu nekādu fizisko spēku un ar savām darbībām nodara viņai tikai emocionālas ciešanas, psiholoģiskas traumas. Tāda veida vardarbība var izpausties arī pret aculieciniekiem, piemēram, bērns (mazaizsargāta sabiedrības grupa) pastāvīgi redz, ka tēvs pazemo vai sit māti, tā rezultātā bērns cieš no psiholoģiskas vardarbības, un tas var ietekmēt viņa turpmāko dzīvi.

Lietas par vardarbību pret bērniem izraisa lielu rezonansi sabiedrībā. Piemēram, sabiedrības nosodījumu izraisīja nodarījums, kas tika izskatīts Daugavpils tiesas lietā, kurā saskaņā ar 2015. gada 4. novembra spriedumu tēvs un māte tika atzīti par vainīgiem Krimināllikuma 160. panta trešajā daļā (likuma redakcija līdz 13.06.2014) paredzētā noziedzīgā nodarījuma izdarīšanā – Vardarbīga dzimumtieksmes apmierināšana ar savām mazgadīgajām meitām, un tēvam noteikts sods brīvības atņemšana uz 18 gadiem ar probācijas uzraudzību uz trīs gadiem, bet mātei noteikts sods brīvības atņemšana uz 11 gadiem ar probācijas uzraudzību uz vienu gadu. Šo vecāku

seksuālas darbības ar saviem mazgadīgajiem bērniem turpinājās četru gadu garumā un kopumā ietvēra vairāk nekā 50 vardarbības aktu.

Krievu valodas juridisko terminu vārdnīcās vardarbība tiek definēta kā fiziska un psiholoģiska iedarbība uz cilvēku, pārkāpjot konstitūcijā noteiktas tiesības uz fizisko un garīgo neaizskaramību¹⁴. Bleka vārdnīcā vardarbība ir sinonīms fiziskam spēkam un abi šie jēdzieni krimināltiesībās ir savstarpēji aizvietojami¹⁵. No seniem laikiem par vardarbību, pirmkārt, tiek uzskatīts sekojošo morālo baušļu pārkāpums: *nenogalini, nenodari kādu fizisko vai materiālu kaitējumu, nemēģini atņemt kādam viņa tiesības, intereses un brīvību*¹⁶. Krievu zinātniekiem šajā sakarā ir atšķirīgi doktrinārie definējumi, piemēram, A. Piontkovskis norāda uz „vardarbīgu iedarbību uz personu, kas izpaužas piespiešanās darboties pret viņa gribu”¹⁷ un analogiski V. Meņšaginam definē vardarbību kā „jebkāda veida iedarbību uz cietušā fizisko neaizskaramību”¹⁸, D. Šarapovs atspoguļo vardarbības būtību kā „vienas personas darbība pret citu pretēji cietušā gribai”¹⁹, A. Romankovs un N. Bukaevs piekrīt tam un norāda uz to, ka „vardarbība kā piespiešana iedarbojas caur bioloģisko apakšstruktūru”²⁰. Savukārt A. Boiko norāda jau uz to, ka „piespiešana vai vardarbība aizskar personīgo neaizskaramību fiziskajā un psiholoģiskajā nozīmē”²¹. Tāda vardarbības interpretācija ir pārņemta krimināltiesību teorijā un praksē, analizējot vardarbību kā noziedzīga nodarījuma pazīmi.

Ar Pasaules Veselības Organizācijas (PVO) 1996. gada 25. maija rezolūciju WHA49.25 vardarbība tika pasludināta par svarīgu un arvien vairāk progresējošu veselības aprūpes problēmu visā pasaulē. PVO veica pirmo nozīmīgo pētījumu „*World report on violence and health*” par vardarbības problēmu starptautiskā mērogā, kas tika publicēts 2002. gadā²². Šajā pētījumā vardarbība tika iedalīta trijās kategorijās: mēģinājums kaitēt savai veselībai vai dzīvībai (suicidālas domas, cietsirdīga izturēšanās pret sevi), starppersonu vardarbība (vardarbība ģimenē un vardarbība kopienā, kad varmākam nav radniecīgu saišu ar cietušo) un kolektīva vardarbība (sociāla, politiska, ekonomiska – ko īsteno organizētas grupas vai valsts). Šajā pētījumā vardarbība tika skatīta plašāk nekā ierastā fiziskā iedarbība, bet arī kā psiholoģiska, seksuāla, mantiska kaitējuma nodarīšana un aprūpes trūkums. Pamatojoties uz pētījumu, PVO definē vardarbību kā „tīšu iedomātu vai reāla fiziska spēka vai varas apzinātu lietošanu pret sevi, citu personu, grupu vai kopienas, kas

izraisa vai spēj izraisīt ievainojumu, nāvi, psiholoģisku kaitējumu, attīstības traucējumus vai zaudējumus”²³. Šādu definējumu var interpretēt plaši, analizējot jēdzienu „vara”, „iedomāts fizisks spēks”, „reāls fizisks spēks”, „zaudējumi” u. c. izpratni.

Šauri iztulkojot Krimināllikuma normas, netiek atspoguļota vardarbības pilna aina un būtība, jo ne visi vardarbības veidi ir kriminalizēti, piemēram, emocionāla un ekonomiska vardarbība, vajāšana, vardarbīga kontrole netiek nodalīta, un tiek ievērota tikai civilprocesuālajā kontekstā, piemērojot lēmumu par pagaidu aizsardzību pret vardarbību. Krimināllikumā psihiskas ciešanas, piemēram, ir minētas 71. pantā par genocīdu (novedot grupu līdz psihiskai saslimšanai), 71.² pantā par noziegumiem pret cilvēci, 124. pantā par personas novešanu līdz pašnāvībai (sistemātiski pazemojot personisko cieņu), 125. pantā par tīšu smaga miesas bojājuma nodarīšanu (tai skaitā, ja bijis par iemeslu psihiskiem traucējumiem), 174. pantā par cietsirdīgu vai vardarbīgu apiešanos ar nepilngadīgo (tai skaitā, ja nodarītas psihiskas ciešanas). Eiropas Padomes Konvencijā par vardarbības pret sievietēm un vardarbības ģimenē novēršanu un apkarošanu jeb Stambulas konvencijā, kas atvērta parakstīšanai 2011. gadā, bet vēl nav ratificēta Latvijā, ir norāde dalībvalstīm uz nepieciešamību kriminalizēt ne tikai fizisku vardarbību, bet arī psiholoģisku vardarbību (konvencijas 33. pants), vajāšanu (konvencijas 34. pants), piespiedu laulības (konvencijas 37. pants), atsevišķi norādīta arī sieviešu dzimumorgānu kropļošana (konvencijas 38. pants)²⁴.

Tādējādi jāsecina, ka 1) vardarbība var būt kā darbība, tā arī bezdarbība; 2) tā var būt vērsta pret sevi, atsevišķu cilvēku vai cilvēku kopienu; 3) kaitējums veselībai un dzīvībai nav obligāts priekšnoteikums; 4) var apdraudēt personas dzīvību, fizisko veselību, garīgp veselību, mantiskās intereses.

2. Vardarbības ģimenē izpratne

Eiropas Savienības (ES) mērogā veiktajā apsekojumā „Vardarbība pret sievietēm” ietvaros noskaidrots, ka 8% sieviešu pēdējā gada laikā pirms apsekojuma veikšanas bija cietušas no fiziskas un/vai seksuālas vardarbības. Divas no piecām sievietēm (43%) ir piedzīvojušas psiholoģisku vardarbību no pašreizējā vai iepriekšējā partnera. Viena no piecām sievietēm kopš 15 gadu vecuma ir piedzīvojusi kādu no vajāšanas veidiem, un 5% sieviešu to piedzīvojušas pēdējo 12 mēnešu laikā pirms apsekojuma. Savukārt

Latvijā no vardarbības ģimenē katru gadu cieš vairāk nekā 100 sievietes, un vardarbības līmenis Latvijā ir augstāks nekā vidēji Eiropā²⁵. Pētījuma gaitā tika aptaujātas sievietes, bet daļa no aptaujātajām sievietēm Latvijā – 34% norādīja, ka cietušas no vardarbības bērnībā (Eiropā radītājs ir 35%). Taču šie dati pilnībā neatspoguļo problēmas mērogu. Vardarbība ģimenē ir latentā, ne visi gadījumi ir atklāti, un šī problēma ir saistīta ar neziņošanu policijai vai citiem dienestiem. Arī ES mēroga apsekojuma rezultāti liecina par to, ka ne visi gadījumi nonāk policijas redzeslokā. Kaut gan, runājot par vardarbību, prātā nāk sievietes un bērni, jāmin arī tas, ka no vardarbības ģimenē var ciest arī vīrieši. Taču šādi gadījumi biežāk paliek neatklāti. Tas saistīts ar ģimenes izolētību, informācijas trūkumu, baiļu un kauna izjūtu, varmākas un upura attiecībām un citiem iemesliem, kas liedz upuriem griezties pēc palīdzības.

Ģimene ir jebkuras sabiedrības pamats un valsts nākotnē. Tādējādi tādas problēmas kā vardarbība ģimenē apkarošana un novēršana ir ģimenes valsts politikas uzdevums. Šī problēma ir sociāla parādība, tā ir vērsta pret ģimeni, nozīmē personības un ģimenes diskrimināciju, to konstitūcijā nostiprināto tiesību un brīvību noniecināšanu un aprobežošanu. Vardarbības ģimenē jēdzienu un būtību pēta ne tikai tiesīzbzinātnieki, bet arī citu zinātņu nozaru pārstāvji, piemēram, socioloģijā, psiholoģijā, pedagoģijā. Katrai valstij jāpieņem iespējami līdzekļi vardarbības novēršanai un prevencijai mūsdienu ģimenē, jāizskauž stereotipi (izplatīti stereotipi „sit – tā tad mīl”, „vardarbība ģimenē ir katras ģimenes privāta lieta”, „efektīvas audzināšanas metodes ar siksnu”). Vardarbība ir sociāla problēma, un jānoteic vienota vardarbības ģimenē un tās veidu izpratne. Tāpat, kā „vardarbības” jēdziens, arī jēdziens „vardarbība ģimenē” nav legalizēts, nav ietverts normatīvajos aktos. Ģimenes valsts politikas pamatnostādņēs 2011.–2017. gadam ir skarts jautājums par vardarbību ģimenē, bet nav dota definīcija. Pamatnostādņēs akcents izdarīts uz pazīmi, ka varmāka ir tuvs cilvēks – „ģimeniskā, tuvības vai emocionāla saikne starp upuri un vardarbības veicēju, kas pastāv patlaban vai ir pastāvējusi iepriekš un kas var nebūt saistīta ar pāra tiesisko statusu”²⁶. Šī pazīme ir nostiprināta Civilprocesa likuma 250.⁴⁴ pantā, kurā ir uzskaitītas personas, kas var iesniegt pieprasījumu par pagaidu aizsardzību pret vardarbību. Taču neviens Civilprocesa likuma pants nesniedz vardarbības ģimenē definējumu. Viens pants (CPL 250.⁴⁴) sniedz personu uzskaitījumu, bet otrs (CPL

250.⁴⁵⁾ sniedz informāciju par pagaidu aizsardzības pret vardarbību pamatu, tas ir „ja pret personu ir vērsta jebkāda fiziska, seksuāla, psiholoģiska vai ekonomiska vardarbība”. Turklāt jautājumu par to, kas katrā atsevišķā gadījumā tiek uzskatīts par vardarbību ģimenē, balstoties uz iesniegtajiem pierādījumiem, vērtē tiesnesis. Tiesnesis pēc iekšējās pārlicības vērtē, vai faktiskie apstākļi atbilst kādam no vardarbības veidiem un vai ir pamats piemērot pagaidu aizsardzību, vai nodarīts psiholoģisks kaitējums (psiholoģisko traucējumu smaguma pakāpe) un īstenota ekonomiska vardarbība. Faktiski tiesas ieskatā paliek jautājums par to, vai iegūta objektīvi pierādāma informācija par vardarbību ģimenē, vai arī nodarījums neatbilst tās pazīmēm un drīzāk līdzinās gadījuma rakstura strīdam. Ne katrs ģimenes konflikts ir vardarbība.

No tā jāsecina, ka Civilprocesa likums neatklāj vardarbības ģimenē pilnu saturu un jēdzienu. Savukārt kriminālprocesā vardarbības ģimenē gadījumi attiecas uz fizisko, seksuālo vardarbību, cietsirdību pret bērniem, un tiek risināti Krimināllikuma normu ietvaros, piemēram, par dažāda smaguma miesas bojājumu nodarīšanu. Tostarp Krimināllikuma 48. panta pirmās daļas 15. punktā par atbildību pastiprinošu atzīts apstākļis, ka noziedzīgs nodarījums, kas saistīts ar vardarbību vai vardarbības piedraudējumu, vai noziedzīgs nodarījums pret tikumību un dzimumneaizskaramību izdarīts pret personu, ar kuru noziedzīgā nodarījuma izdarītājs ir pirmajā vai otrajā radniecības pakāpē, vai pret laulāto vai bijušo laulāto, vai pret personu, ar kuru noziedzīgā nodarījuma izdarītājs ir vai ir bijis neregistrētās laulāto attiecībās, vai pret personu, ar kuru noziedzīgā nodarījuma izdarītājam ir kopīga (nedalīta) saimniecība. Tādējādi vardarbības ģimenē gadījumos tiesa var noteikt bargāku sodu.

Jēdziens „vardarbība ģimenē” definēts Ministru kabineta rīkojumā Nr. 343 „Par Programmu vardarbības ģimenē mazināšanai 2008.–2011. gadam” – „*vardarbīgs nodarījums (fiziska, seksuāla vai emocionāla vardarbība) starp kopdzīvē esošām personām*”²⁷. Jānorada, ka šāds definējums neatspoguļo būtību, neatbilst pieņemtajiem grozījumiem likumos (tai skaitā Civilprocesa likumā, kas paplašina personu loku, uz kurām šī problēma attiecas un kopdzīve nav noteicošais faktors) un vardarbības veidu atspoguļojums tajā nav pilns.

2016. gada 16. maijā tika pieņemts jauns Ministru kabineta rīkojums Nr.292 „Par konceptuālu ziņojumu „Par Latvijas pievienošanos Eiropas Padomes Konvencijai par vardarbības

pret sievietēm un vardarbības ģimenē novēršanu un apkarošanu”²⁸, kas izvirza priekšlikumu Latvijas valstij pievienoties Stambulas konvencijai un attiecas uz vardarbības mazināšanas politikas attīstību. Šādas politikas pamatā jābūt vīzijai, kā problēmu novērst, un Stambulas konvencija šo vīziju jeb plānu (vienotus mērķus) sniedz. Stambulas konvencijas 3. panta b) punktā definēts termins „vardarbība ģimenē” – fiziskās, seksuālās, psiholoģiskās vai ekonomiskās vardarbības akti, kuri notiek starp ģimenes locekļiem vai māsasaimniecībā neatkarīgi no tā, kādas ir bioloģiskās vai juridiskās ģimenes saites. Konceptuālajā ziņojumā minēts, ka ir paredzēts darbs pie Preventīvo piespiedu līdzekļu likumprojekta izstrādes, kurā ir paredzēta gan „vardarbības” definīcija, gan „vardarbības ģimenē” definīcija. Stambulas konvencijas piedāvātā definīcija norāda uz vardarbības aktiem, bet tā pilnībā neatspoguļo vardarbības ģimenē saturu. Zinātnieki šo jēdzienu interpretē un skaidro plašāk, piemēram, psihologi norāda uz vardarbības aktu „atkārtotību”, „ciklu” (nav tikai viens konflikts, bet atkārtots darbību cikls) un uz varmākas mērķi – kontrolēt savu upuri ar varu²⁹. Mičiganas juridiskā institūta publikācijā par vardarbību ģimenē „*Friend of the Court Domestic Violence Resource Book-Revised Edition*” definēts jēdziens „vardarbība ģimenē”, norādot uz tās mērķtiecīgu modeli ar fiziskām, psiholoģiskām, seksuālām un emocionālām ļaunprātīgām darbībām, kuras tiek veiktas noteiktā laika periodā un ar mērķi kontrolēt partneri³⁰. Arī Krievu zinātniece A. Pasčenko, pētot šo problēmu, norādīja uz prettiesisko darbību sistēmiskumu: „process, kas sastāv no prettiesiskās, vainojamās, sistēmiskās fiziskās un psiholoģiskās ietekmes uz ģimenes locekļiem, kas tiek īstenots pret viņu gribu kā draudi vai sods, ar mērķi piespiest cilvēkus darīt nelabvēlīgas darbības sāpju, aizvainojuma, fizisko ierobežojumu nodarīšanas ceļā”³¹.

2008. gadā Saeimas Cilvēktiesību un sabiedrisko lietu komisijas deputāti secināja, ka Latvijas normatīvajos aktos jēdziens „vardarbība ģimenē” nav skaidrots un joprojām legāls definējums nav izstrādāts.

No izpētītajām definīcijām un tiesiskā regulējuma izriet, ka vardarbība var tikt vērsta pret jebkuru ģimenes locekli, un turklāt var turpināties arī ārpus mājokļa, un tas fakts, ka personām vairs nav kopīgas māsasaimniecības, to neietekmē. Ģimene šajā gadījumā tiek saprasta plašāk nekā Civillikuma 214. pantā, kur ģimene definēta

šaurā nozīmē – „laulātie un viņu bērni, kamēr tie vēl atrodas nedalītā saimniecībā”³². Papildus tam, jārisina jautājums par „vardarbības aktu atkārtotību” un „nodarīta kaitējuma apmēriem”. Kā jau tika minēts, pastāv daudz jautājumu attiecībā uz emocionālo vardarbību un ekonomisko vardarbību, proti, nav vienotas izpratnes par to, ko uzskatīt par psiholoģisko kaitējumu un kā vērtēt nodarītā smagumu – pietiek ar vienu gadījumu vai uz vardarbību norāda darbību cikls. Psihologi definē vardarbību ģimenē, norādot uz vardarbības aktu atkārtotību, bet tiesībzinātnieki, definējot, norāda tikai uz vardarbības veidu uzskaitījumu. Latvijas kaimiņvalstis ir parakstījušas Stambulas konvenciju, piemēram, Igaunija to parakstīja 2014. gada 2. decembrī. Sakarā ar to Igaunijā veic speciālistu apmācību, un 2015./2016. mācību gadā Tartu Universitātē tika uzsākta jauna priekšmeta „Vardarbība ģimenē mūsdienu tiesību telpā” pasniegšana. Tartu Universitātes Juridiskās fakultātes lektore Silvija Kaugija norāda, ka ir liela interese par šādām apmācībām³³. Lai ratificētu Stambulas konvenciju, Latvijas valstij jāveic milzīgs darbs normatīvo aktu sakārtošanā un viens no pamatjautājumiem – sākumposms – ir jēdziena „vardarbība ģimenē” legālas definīcijas izstrāde un nostiprināšana normatīvajos aktos.

Secinājumi

Vardarbība ģimenē ir kompleksa problēma, kura jārisina valsts mērogā, izstrādājot tādu politiku, kas būtu vērsta uz noziegumu novēršanu un apkarošanu, katra ģimenes locekļa un pilsoņa tiesībām uz drošu dzīvi, brīvību un aizsardzību no apdraudējumiem, kā arī uz sociālo profilaksi. Svarīgi īstenot sociālo un speciālo pasākumu kopumu, kas vērsts uz vardarbības ģimenē iemeslu un apstākļu novēršanu, jo šādas vardarbības sekas ir neatgriezeniskas, var būt saistītas ar smagiem psiholoģiskiem un veselības traucējumiem un pat ar nāvi.

Latvijas tiesību aktos norādīti vardarbības ģimenē veidi, iedalot tos fiziskā, seksuālā, psiholoģiskā un ekonomiskā vardarbībā, kā arī vardarbīgā kontrolē. Taču šī jēdziena definējums paliek tiesībzinātnieku un tiesību piemērotāju ziņā. Pētot šo jautājumu doktrināri, zinātnieki izklāsta vardarbības būtību, piedāvā definīcijas, bet tiesību doktrīnai nav obligāta juridiskā spēka un to piemēro tikai kā papildu tiesību avotu. Jāmin arī tas, ka ar šī jautājuma pētīšanu vairāk nodarbojas ārvalstu zinātnieki. Tiesību doktrīnai ir liela nozīme tiesību piemērošanas jomā, un tā atvieglo tiesību piemērotājiem izpratni par to, kā interpretēt konkrētu normu, tomēr jāizstrādā legālas jēdziena „vardarbība” un „vardarbība ģimenē” definīcijas. Šie jēdzieni jānostiprina normatīvajos aktos.

Atsauces

- ¹ Liholaja V., Hamkova D. Vardarbīgi noziedzīgi nodarījumi un to izraisītās sekas. Jurista Vārds. Nr.19, 08.05.2012.
- ² Baumanis J. Vardarbības jēdziena interpretācija krimināltiesībās. Jurista Vārds. Nr.46, 24.11.2015.
- ³ Latviešu valodas vārdnīca. Red.: Guļevska G., Rozenštrauha I., Šnē D. Rīga: Avots, 2006, 1150. lpp.
- ⁴ Latviešu literārās valodas vārdnīca. Valsts pētījumu programma „Letonika” (2006-2009) un „Nacionālā identitāte” (2010) – <http://tezaurs.lv> [07.04.2017].
- ⁵ Даль В. И. Толковый словарь живого великорусского языка. Избранные статьи. Совмещенная редакция изданий В.И. Даля и И.А. Бодуэна де Куртенэ. Москва: Олма-Пресс ОАО ПФ „Красный пролетарий”, 2004, с. 346.
- ⁶ Ожегов С.И. Словарь русского языка. Москва: Русский язык, 1990, с. 390.
- ⁷ English Oxford living Dictionaris. Oxford University Press, 2017. – <https://en.oxforddictionaries.com> [10.04.2017].
- ⁸ Sociālā darba terminoloģijas vārdnīca. Rīga: SDSPA „Attīstība”, 2000., 231. lpp.
- ⁹ Likums „Krimināllikums”/ Latvijas Republikas likums/Pieņemts 17.06.1998.; stājies spēkā 01.04.1999. ar grozījumiem, kas pieņemti līdz ar 15.12.2016. //”Ziņotājs” 04.08.1998. Nr. 15.
- ¹⁰ Likums „Par Krimināllikuma spēkā stāšanās un piemērošanas kārtību”/ Latvijas Republikas likums/Pieņemts 15.10.1998.; stājies spēkā 05.11.1998. ar grozījumiem, kas pieņemti līdz ar 09.02.2017. //”Ziņotājs” 04.11.1998. Nr. 23.
- ¹¹ Likums „Bērnu tiesību aizsardzības likums”/ Latvijas Republikas likums/Pieņemts 19.06.1998.; stājies spēkā 22.07.1998. ar grozījumiem, kas pieņemti līdz ar 02.03.2017 //”LV” 08.07.1998. Nr. 199/200(1260/1261).

- ¹² Likums „Administratīvo pārkāpumu kodekss”/ Latvijas Republikas likums/Pieņemts 07.12.1984.; stājies spēkā 01.07.1985. ar grozījumiem, kas pieņemti līdz ar 21.05.2004./”Ziņotājs” 23.11.2016. Nr. 51.
- ¹³ Likums „Civilprocesa likums”/ Latvijas Republikas likums/Pieņemts 14.10.1998.; stājies spēkā 01.03.1999. ar grozījumiem, kas pieņemti līdz ar 08.12.2016. //”LV” 03.11.1998. Nr. 326/330.
- ¹⁴ Большой юридический словарь / Под ред. А.Я. Сухарева, В.Д. Зорькина, В.Е. Крутских. Москва: ИНФРА-М, 1999; Юридический энциклопедический словарь. Главный ред. А.Я. Сухарев, Ред. коллегия: М.М. Богуславский, М.И. Козырь, Г.М. Миньковский и др. Москва: «Советская энциклопедия», 1984.
- ¹⁵ Black’s Law Dictionary Free 2nd Ed. and The Law Dictionary Law Dictionary: Black’s Law Dictionary – Free Online Legal Dictionary. – <http://thelawdictionary.org> [11.04.2017].
- ¹⁶ Денисов В.В. Социология насилия. Критика современных буржуазных концепций. – Москва, 1975, с. 65-66.
- ¹⁷ Пионтковский А.А. Преступления против личности. – Москва, 1938, с. 88.
- ¹⁸ Пионтковский А.А., Меньшагин В.Д. Курс советского уголовного права: Особенная часть. – Москва, 1955, с. 722.
- ¹⁹ Токарчук Р.Е. Насилие как составообразующий признак хищений: вопросы уголовной ответственности. Омск, 2008.
- ²⁰ Turpat.
- ²¹ Комментарий к УК Российской Федерации / под ред. А.И. Бойко. – Ростов н/Д, 1996, с. 278.
- ²² Насилие и его влияние на здоровье. Доклад о ситуации в мире / Под ред. Этьенна Г. Круга и др. / Пер.с англ. – Москва: Издательство «Весь мир», 2003.
- ²³ Allen M., Perttu S. Sociālās un veselības aprūpes pasniedzēji pret vardarbību. Pasniedzēju rokasgrāmata. Helsinku universitāte, Tālākizglītības centrs Palmenia. 2010, 5. lpp.
- ²⁴ Eiropas Padomes Konvencija par vardarbības pret sievietēm un vardarbības ģimenē novēršanu un apkarošanu (Stambula, 2011. gada 11. maijs).
- ²⁵ Eiropas Savienības Pamattiesību aģentūra. Vardarbība pret sievietēm – ES mēroga apsekojums. Rezultāti īsumā, 2014. gads; Dzimumu līdztiesības aktualitāšu apraksts 2014. gada janvāris – 2014. gada marts.
- ²⁶ Ģimenes valsts politikas pamatnostādnes 2011.-2017. gadam. – Rīga, 2011.
- ²⁷ „Par Programmu vardarbības ģimenē mazināšanai 2008.–2011. gadam”/ Ministru kabineta rīkojums Nr.343 /Pieņemts 18.06.1998.; stājies spēkā 18.06.1998. ar grozījumiem, kas pieņemti līdz ar 24.02.2010.
- ²⁸ „Par Latvijas pievienošanos Eiropas Padomes Konvencijai par vardarbības pret sievietēm un vardarbības ģimenē novēršanu un apkarošanu”/ Ministru kabineta rīkojums Nr.292/Pieņemts 16.05.2016.; stājies spēkā 16.05.2016. ar grozījumiem, kas pieņemti līdz ar 24.02.2010.
- ²⁹ Сыроед Н.С. Насилие в семье. Доступно –<http://www.psychological.ru> [12.04.2017]; Синельников А. Выученные уроки: Подростки и проблема насилия в семье. Обыкновенное зло: исследования насилия в семье. Под ред. О.М. Здравомысловой. – Москва: Едиториал УРСС, 2003, с. 92 – 122; American Psychiatric Association. Let’s Talk Facts About Domestic Violence. 2005.
- ³⁰ Michigan judicial institute. Friend of the Court Domestic Violence Resource Book-Revised Edition. 2014.
- ³¹ Пащенко А.С. Особенности расследования преступлений, связанных с домашним насилием. Диссертация. – Волгоград, 2005; Пащенко А.С. Понятие домашнего насилия. – Волгоград, 2005.
- ³² Likums „Civillikums. PIRMĀ DAĻA. Ģimenes tiesības”/Latvijas Republikas likums/ Pieņemts 28.01.1937.; stājies spēkā 01.09.1993. ar grozījumiem, kas pieņemti līdz ar 29.10.2015. //”Valdības Vēstnesis” 20.02.1937. Nr. 41.
- ³³ Kaugija S. Studiju priekšmeta par vardarbību ģimenē apmācība Tartu Universitātes Juridiskajā fakultātē. Jurista Vārds Nr.47 (950), 22.11.2016.

Abstract

Domestic violence continues to be a global problem that kills and maims – physically, psychologically, sexually and economically. This problem is present in every country, cutting across boundaries of culture, class, education, income, ethnicity and age. Domestic Violence occurs in all kinds of intimate relationships, including married couples, people who are dating, couples who live together, parents, same-sex partners, people who were formerly in a relationship and teen dating relationships. It is enshrined in the Civil Procedure Law of the Republic of Latvia, but there is no specific definition of domestic violence. The vast majority of victims of violence are women and children. Domestic violence goes by many names, for example, wife abuse, woman battery, intimate violence, battering, partner abuse. Following sections of the Criminal Law of the Republic of Latvia are related to violence in general, not to domestic violence. There are no definitions of domestic/family violence in Latvian legislation. The purpose of this article: to identify problems which are connected with definition of the concept „domestic violence”, determination of his content and interpretation.

Аннотация

Домашнее насилие по-прежнему является глобальной проблемой, которая убивает, калечит как физически, так и психологически, сексуально и экономически. Эта проблема присутствует во всех странах, вне зависимости от культуры, класса, образования, дохода, этнической принадлежности и возраста. Насилие в семье происходит во всех видах интимных отношений. В статье 250.⁴⁴ Гражданско-процессуального закона Латвийской Республики перечислены лица, которые имеют право подать заявление о временной защите от насилия: супруги или бывшие супруги; лица, между которыми существуют отношения детей и родителей, отношения опекуна или другой внесемейной заботы или родственные отношения; лица, которые проживают или проживали в одном домашнем хозяйстве; лица, которые имеют или ожидают общего ребенка, независимо от того, состояли ли эти лица когда-либо в браке или когда-либо проживали вместе; лица, между которыми существуют или существовали близкие личные или интимные отношения. Подавляющее большинство жертв насилия – женщины и дети. Домашнее насилие носит множество названий, например, жестокое обращение с женой, избивание женщин, интимное насилие, насилие со стороны партнера и т. д. Изучив Уголовный закон Латвийской Республики, можно прийти к выводу, что разделы закона относятся к насилию в целом, а не к насилию в семье. В законодательстве Латвии нет определений семейного насилия. Цель данной статьи – выявить проблемы, связанные с определением понятия „насилие в семье”, определением его содержания и интерпретацией.

FIZISKO PERSONU DATU AIZSARDZĪBA DARBĀ AR LIETAS MATERIĀLIEM

Mg. iur. Jānis Kāršenieks,

Daugavpils Universitātes studiju programmas „Juridiskā zinātne” doktorants, Latvija

Ievads

Pēdējā laikā aktualizējušies jautājumi saistībā ar 2016. gada 27. aprīlī pieņemto un stājušos spēkā Eiropas Parlamenta un Padomes 2016. gada 27. aprīļa regulu (ES) 2016/679 par fizisku personu aizsardzību attiecībā uz personas datu apstrādi un šādu datu brīvu apriti un ar ko atceļ Direktīvu 95/46/EK (Vispārīgā datu aizsardzības regula). Saskaņā ar Regulu būtiski grozīta personas datu aizsardzības kārtība. Tāpēc līdz tās piemērošanas uzsākšanai 2018. gada 25. maijā personas datu apstrādes veicējiem (pārziņiem) ir jāsteno vairāki regulā noteiktie pasākumi.

Vispārīgās datu aizsardzības regulā noteiktie maksimālie sodi līdz pat 20 miljoniem eiro rosina pārziņus pārvērtēt paveikto personas datu apstrādes tiesiskuma nodrošināšanā, ievērojot gan personas datu aizsardzības aspektus, gan arī informācijas tehnoloģiju jomas attīstību. Teiktais attiecas gan uz privātā sektora pārziņiem, gan arī uz valsts un pašvaldību iestādēm. Šajā sakarā jānorāda, ka personas datu apstrādes pamatprincipi paliek nemainīgi. Vispārīgās datu aizsardzības regula ievieš stingrākas prasības attiecībā uz personas datu apstrādi, jo tas nepieciešams sakarā ar tehnoloģiju straujo attīstību. Līdz ar to, pārziņiem, kuri ir pienācīgi ievērojuši normatīvajos aktos noteiktās tehniskās un organizatoriskās prasības, veikusi personas datu apstrādi atbilstoši paredzētajam mērķim un nepieciešamajā apjomā, regulā noteikto papildu prasību ieviešana lielas problēmas neradīs.

Tomēr, veicot dažāda veida personas datu apstrādi, pārziņi, tajā skaitā arī Valsts policija, arī šobrīd saskaras ar vairākiem problēmjautājumiem, jo īpaši gadījumos, kad saskaras tādas cilvēka pamattiesības, kā tiesības saņemt informāciju un tiesības uz personas datu aizsardzību, piemēram, īstenojot tiesības iepazīties ar lietas materiāliem, neatkarīgi no attiecīgā procesa veida (krimināllietā, administratīvā pārkāpuma lieta utt.).

Pētījuma mērķis ir izpētīt fizisko personu datu aizsardzības pamatnostādnes, īstenojot tiesības iepazīties ar lietas materiāliem un saņemt to apliecinātas kopijas. Pētījuma uzdevumi: noteikt pamatprasības un pamatnostādnes, kuras jāievēro, iepazīstinot personu ar lietas materiāliem;

konstatēt un noteikt pamatprasības, kuras jāievēro, izsniedzot lietas materiālu apliecinātas kopijas.

Pētījuma metodes: analīzes, komparatīvā, induktīvā, deduktīvā un loģiskā metode.

Tiesību uz informāciju un tiesību uz personas datu aizsardzību īpatnības

Tiesības saņemt informāciju ir garantētas Latvijas Republikas Satversmes (turpmāk – Satversme) 100. pantā kā tiesību uz vārda brīvību sastāvdaļa. Tiesības uz informāciju ietvertas arī Latvijai saistošajos starptautiskajos līgumos – Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijā un Starptautiskajā paktā par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām. Šīs tiesības ietvertas arī Vispārējā cilvēktiesību deklarācijā.

„Latvijas Republikas Satversmes 100. panta tvērumā ietilpst cilvēka tiesības uz informāciju plašākā nozīmē – proti, ne tikai saņemt valsts sniegto informāciju, bet arī to aktīvi meklēt (aktīvi pieprasīt)”¹.

Tiesības uz informāciju kā tiesību uz vārda brīvību sastāvdaļa neatņemami ir viens no demokrātiskas sabiedrības pamatiem. Proti, tiesības uz informāciju tiek panāktas, ja valsts pārvalde ir atklāta, pieejama un tās darbība ir pārskatāma. Tiesību uz informāciju īstenošanas rezultātā sabiedrība var pārliecināties, vai valsts pārvalde darbojas sabiedrības interesēs.

Cilvēktiesību piemērošanā būtiski ir panākt taisnīgu līdzsvaru starp sabiedrības interesēm un katra atsevišķa indivīda tiesību aizsardzību.

Saskaņā ar Satversmes 96. pantu ikvienam ir tiesības uz privātās dzīves, mājokļa un korespondences neaizskaramību. Tiesības uz privātās dzīves neaizskaramību ietvertas arī Eiropas cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas (turpmāk – Konvencija) 8. pantā un Eiropas Savienības Pamattiesību hartas (turpmāk – Harta) 7. pantā. Tiesības uz privātās dzīves neaizskaramību ietver arī personas tiesības uz jebkuru savu datu aizsardzību². Turklāt Hartas 8. pantā ir īpaši norādīts, ka ikvienai personai ir tiesības uz savu personas datu aizsardzību, bet šie dati ir jāapstrādā godprātīgi, noteiktiem mērķiem un ar attiecīgās personas piekrišanu vai ar citu likumīgu pamatojumu, kas paredzēts tiesību

aktos. Ikvienam ir pieejas tiesības datiem, kas par viņu savākti, un tiesības ieviest labojumus šajos datos. Lai nodrošinātu efektīvu personu tiesību aizsardzību, datu aizsardzības regulējums sīkāk noteikts Eiropas Parlamenta un Padomes 1995. gada 24. oktobra direktīvā 95/46/EK par personu aizsardzību attiecībā uz personas datu apstrādi un šādu datu brīvu apriti un Fizisko personu datu aizsardzības likumā.

Ņemot vērā minēto, rodas jautājums, vai personas, kura vēlas iepazīties ar iestādes rīcībā esošiem lietas materiāliem un saņemt to apliecinātas kopijas, tiesības prevalē pār tās personas tiesībām uz savu personas datu aizsardzību, kuru personas dati ir norādīti lietas materiālos, vai arī tiesību uz informāciju īstenošanai ir zināmas robežas.

Fizisko personu datu aizsardzības pamatprasības un pamatnostādnes, īstenojot personas tiesības iepazīties ar lietas materiāliem

Saskaņā ar Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa 260. panta otro daļu personai, kuru sauc pie administratīvās atbildības, ir tiesības kā personiski, tā ar aizstāvja palīdzību (juridiskajai personai – ar pārstāvja starpniecību) iepazīties ar visiem lietas materiāliem, izdarīt no tiem izrakstus, norakstus un izgatavot kopijas, piedalīties lietas izskatīšanā, sniegt paskaidrojumus, izteikt lūgumus, kā arī pārsūdzēt lietā pieņemto lēmumu.

Kriminālprocesa likuma 39. panta pirmās daļas 4. un 5. punkts nosaka, ka prokuroram kā procesa virzītājam ir pienākums izsniegt personai, kurai ir tiesības uz aizstāvību, tiesai nododamās krimināllietas materiālu kopijas vai norakstus (turpmāk – kopijas) vai likumā noteiktajā kārtībā šo personu iepazīstināt ar tiesai nododamās krimināllietas materiāliem; izsniegt cietušajam likumā paredzēto materiālu kopijas. Šā likuma 70. panta pirmās daļas 1. punkts paredz, ka apsūdzētajam pirmstiesas kriminālprocesā ir tādas pašas tiesības kā aizdomās turētajam, kā arī tiesības pēc pirmstiesas kriminālprocesa pabeigšanas saņemt tiesai nododamās krimināllietas materiālu kopijas, kas attiecas uz viņam izvirzīto apsūdzību un viņa personību, ja tās nav izsniegtas agrāk, vai ar prokurora piekrišanu iepazīties ar šiem materiāliem.

Administratīvā procesa likuma 61. pants nosaka, ka administratīvā procesa dalībniekam ir tiesības iepazīties ar lietu un izteikt savu viedokli jebkurā procesa stadijā. Šīs tiesības neaptver informāciju, kas saskaņā ar šā likuma 54. panta otro daļu vai citiem likumiem nav izpaužama.

Autora ieskatā tiesībām iepazīties ar lietas materiāliem ir konstitucionāls statuss. Satversmes 92. pants paredz ikviena tiesības aizstāvēt savas tiesības un likumiskās intereses taisnīgā tiesā. Viens no svarīgākajiem procesuālajiem līdzekļiem, lai īstenotu Satversmē noteikto, ir tiesības iepazīties ar lietas materiāliem. Tomēr tas vien, ka kādas tiesības tiek atzītas par pamattiesībām, nenozīmē, ka tās ir absolūtas un no tām nav izdarāmas atkāpes. Tiesību iepazīties ar lietas materiāliem ierobežojums būtu pieļaujams, piemēram, gadījumos, kad tiesību īstenošana nonāktu pret runā ar citu personu Satversmē garantētajām pamattiesībām, kuras ir svarīgākas par tiesībām iepazīties ar lietas materiāliem.

Fizisko personu datu aizsardzības likuma (turpmāk – FPDAL) 1. pants paredz, ka likuma mērķis ir aizsargāt fizisko personu pamattiesības un brīvības, it īpaši privātās dzīves neaizskaramību, attiecībā uz fiziskās personas datu apstrādi. Satversmes tiesas praksē vairākkārtīgi ir nostiprināta atziņa, ka tiesības uz personas datu aizsardzību ietilpst Satversmes 96. pantā un Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 8. pantā garantēto tiesību uz privātās dzīves neaizskaramību tvērumā³. Ņemot vērā to, ka, īstenojot tiesības uz taisnīgu tiesu un atklājot personai, kuru sauc pie administratīvās atbildības, citu personu personas datus, tiek aizskartas šo personu tiesības uz privāto dzīvi, starp abām pamattiesībām – tiesībām uz taisnīgu tiesu un tiesībām uz personas datu aizsardzību – jānodrošina saprātīgs līdzsvars. Lai pārliecinātos, ka šis saprātīgais līdzsvars ir nodrošināts, nepieciešams konstatēt, ka, pieļaujot iepazīšanos ar visiem lietas materiāliem, kuros atspoguļoti arī citu personu personas dati, tiek sasniegts leģitīmais mērķis, kā arī nepastāv alternatīvi mērķa sasniegšanas līdzekļi, kuri būtu tikpat iedarbīgi un kurus izvēloties, citu personu pamattiesības uz privātās dzīves neaizskaramību tiktu ierobežotas mazāk.

Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa 260. panta otrajā daļā ietvertās tiesības iepazīties ar lietas materiāliem ļauj sasniegt būtisku leģitīmo mērķi, proti, īstenot Satversmes 92. pantā garantētās personas tiesības uz taisnīgu tiesu, tomēr šis mērķis būtu tikpat lielā mērā sasniedzams arī ar mazāk privāto dzīvi ierobežojošiem līdzekļiem, aizklājot tādas personas datus, kuri konkrētā mērķa sasniegšanai nav nepieciešami. Līdzīga atziņa ir pausta arī Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2013. gada 23. janvāra spriedumā lietā Nr. SKA-41/2013, kurā tiesa atzina, ka līdzsvars starp tiesībām uz aizstāvēšanos un

tiesībām uz ierobežotas pieejamības informācijas aizsardzību „ir panākams, dodot iespēju iepazīties ar visiem lietas materiāliem, izņemot ierobežotas pieejamības informāciju – piemēram, sagatavojot tādu dokumentu, no kura būtu izņemta ierobežotas pieejamības informācija [..]. Tādā veidā netiek pārkāptas personas tiesības uz aizstāvēšanos, lai gan tās tiek ierobežotas”⁷⁴.

Minēto tiesību normas interpretāciju apstiprina arī jaunākos procesuālajos normatīvajos aktos ietvertās tiesību normas attiecībā uz pieeju lietas materiāliem. Piemēram, Administratīvā procesa likuma 61. pants paredz, ka administratīvā procesa dalībniekam ir tiesības iepazīties ar lietu, taču šīs tiesības neaptver informāciju, kas saskaņā ar šā likuma 54. panta otro daļu vai citiem likumiem nav izpaužama. Par šajā tiesību normā minēto „citu likumu” būtu uzskatāms arī FPDAL. Arī Kriminālprocesa likuma 451. panta pirmā daļa paredz tiesības iepazīties ar materiāliem, kuri aizskar šīs personas intereses un tiesības, izņemot likumā paredzētos gadījumus, bet, pastāvot objektīvai nepieciešamībai, drīkst iepazīties ar visiem krimināllietas materiāliem un lūgt izgatavot to lietas materiālu kopijas, kuri aizskar šīs personas intereses un tiesības. Savukārt Eiropas Savienības Pamattiesību hartas 41. panta 2. punkta „b” apakšpunkts noteic ikvienas personas tiesības piekļūt materiāliem, kas uz to attiecas, ievērojot konfidencialitātes, kā arī profesionālā noslēpuma un komercnoslēpuma likumīgas aizsardzības apsvērumus.

Tā kā persona, kuru sauc, piemēram, pie administratīvās atbildības, lielākoties citu personu personas datus iegūs, lai īstenotu savas tiesības un tiesiskās intereses, šo var uzskatīt par tādu personas datu apstrādi, kas veikta saskaņā ar FPDAL 7. panta 6. punktu, proti, datu apstrāde ir nepieciešama, lai, ievērojot datu subjekta pamattiesības un brīvības, realizētu pārziņa vai trešās personas likumiskās intereses, kurai personas dati atklāti. Tādējādi kompetentajai iestādei (procesa virzītājam), nodrošinot piekļuvi lietas materiāliem, pašai ir jāvērtē, vai ir ievērotas datu subjekta pamattiesības un brīvības, un tiesību īstenošanai ir nepieciešami visi lietas materiālos ietvertie fiziskas personas dati, kā arī to, cik liels varētu būt iespējama personas privātās dzīves aizskārums, un personas datu atklāšanas sekas. Piemēram, administratīvā pārkāpuma lietā iesaistītās personas vārds un uzvārds varētu būt nepieciešams, lai persona, kuru sauc pie administratīvās atbildības, spētu īstenot procesuālās tiesības vai administratīvā pārkāpuma lietas materiālos ietvertā

informācija būtu viegli uztverama un objektīvi saprotama. Vienlaikus citas personas dzīvesvieta vai darbavietas adreses atklāšana, ja tā nav nepieciešama personas, kura iepazīstas ar lietas materiāliem, tiesību un tiesisko interešu aizsardzībai, varētu radīt papildu apdraudējumu un emocionālo stresu tai personai, kuras personas dati tiek atklāti. Tāpat īpaša uzmanība un aizsardzība ir veltāma nepilngadīgu personu datiem. Ja persona, kuras pienākumos ietilpst iepazīstināšana ar lietas materiāliem, konstatē, ka persona, kura iepazīstas ar lietas materiāliem, mērķi tādā pašā kvalitātē var sasniegt, nesāņemot vai sāņemot mazāk personas datus, šo datu nodošanai un apstrādei saskaņā ar FPDAL 7. panta 6. punktu nebūtu tiesiska pamata.

Papildus tam norādāms, lai FPDAL 7. panta 6. punkts būtu tiesiskais pamats personas datu apstrādei, ir jāveic pārziņa vai trešās personas likumisko interešu sabalansēšana ar datu subjekta pamattiesībām un brīvībām. Tas ir, kādas tieši reālas un pastāvošas pārziņa vai trešās personas likumiskās intereses jāīsteno, vai personas datu apstrāde ir nepieciešama šo likumisko interešu realizēšanai, vai nepastāv datu subjektu mazāk ietekmējošas metodes, jāizvērtē, vai pārziņa un trešās personas likumiskās intereses ir jāvērtē augstāk nekā datu subjekta pamattiesības un intereses, jāprecizē, kādas papildus speciālās garantijas tiks nodrošinātas datu subjektiem viņu personas datu apstrādes gadījumā, vai un kā tiks demonstrēta atbilstība FPDAL noteiktajam (piemēram, kāda informācija tiks sniegta datu subjektiem), kas notiks, ja datu subjekts izmantos savas tiesības iebilst pret savu personas datu apstrādi saskaņā ar FPDAL noteikto.

Datu aizsardzības prasību ievērošanas un datu subjekta tiesību un tiesisko interešu ievērošanas nozīmīgums policijas iestāžu darbā ir apstiprināts arī Eiropas Savienībā, 2016. gada 27. aprīlī pieņemot Eiropas Parlamenta un Padomes Regulu (ES) 2016/679 par fizisku personu aizsardzību attiecībā uz personas datu apstrādi, ko veic kompetentās iestādes, lai novērstu, izmeklētu, atklātu noziedzīgus nodarījumus vai sauktu pie atbildības par tiem vai izpildītu kriminālsodus, un par šādu datu brīvu apriti, ar ko atceļ Padomes Pamatlēmumu 2008/977/TI (turpmāk – Direktīva Nr. 2016/679). Direktīvas 2016/679 7. apsvērumu punktā ir norādīts, ka augsta līmeņa personas datu aizsardzības nodrošināšana fiziskām personām ir būtiska, lai sasniegtu direktīvas mērķus, kā arī ir jāstiprina datu subjektu tiesības un to personu pienākumi, kas apstrādā personas datus. Saskaņā ar Direktīvā

Nr. 2016/679 ietvertajiem datu apstrādes pamatprincipiem jebkurai policijas veiktajai personas datu apstrādei ir jābūt likumīgai, godprātīgai un pārredzamai attiecībā uz attiecīgajām fiziskajām personām un jātiek īstenotai tikai konkrētos likumā paredzētos nolūkos. Personas dati jāapstrādā tikai tad, ja apstrādes nolūku nav iespējams pienācīgi sasniegt citiem līdzekļiem. Ievērojot minēto, konstatējams, ka arī Valsts policijai, pildot savas funkcijas, ir svarīgi ievērot ikvienas personas tiesības uz personas datu aizsardzību.

Raksta autora ieskatā būtu aizklājami tādi citu personu dati kā adrese, tālruņa numurs, elektroniskā pasta adrese, informācija par nepilngadīgajiem bērniem, ja vien personai, kura iepazīstas ar lietas materiāliem, nav īpaša pamatojuma šo informāciju iegūt, piemēram, prasības pieteikumam tiesā, personai var būt nepieciešamas ziņas par citas personas deklarēto dzīvesvietas adresi.

Fizisko personu datu aizsardzības pamatprasības un pamatnostādnes, īstenojot personas tiesības saņemt lietas materiālu apliecinātas kopijas

Īstenojot personas tiesības saņemt lietas materiālu kopijas, ir jāievēro raksta iepriekšējā nodaļā norādītās prasības par fizisko personu datu aizsardzību.

Vienlaikus jāievēro, ka, piemēram, Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa 260. pantā vārdu „kopija” likumdevējs nav lietojis tādā pašā nozīmē, kā tas skaidrots Ministru kabineta 2010. gada 28. septembra noteikumu Nr. 916 „Dokumentu izstrādāšanas un noformēšanas kārtība” (turpmāk – noteikumi Nr. 916) 54. punktā. Proti, likumdevējs nav atbrīvojis datu pārzini no pienākuma ievērot personas datu aizsardzības prasības, bet gan tikai konkretizējis lietas dalībnieku tiesības iegūt to informāciju, kas ir datu pārziņa rīcībā un kas ir nepieciešama lietas dalībnieka tiesisko interešu aizsardzībai. Ja lietas dalībnieks savas tiesības, piemēram, uz

pārsūdzību var īstenot, tikai iegūstot tādu dokumenta kopiju vai norakstu, kurā nav aizklāti citu personu personas dati, tad, ievērojot šīs intereses nozīmību, šāda kopija lietas dalībniekam arī būtu izsniedzama.

Prasības dokumenta oriģināla, atvasinājuma (noraksts, izraksts vai kopija) un dublikāta izstrādāšanai vai noformēšanai, lai tas iegūtu juridisku spēku, noteic Dokumentu juridiskā spēka likums. Tādējādi, ja dokumenta atvasinājums ir noformēts atbilstoši minētā likuma un noteikumu Nr. 916 prasībām, nav pamata uzskatīt, ka tam nav juridiska spēka. Vienlaikus ir nepieciešams izvēlēties piemērotāko dokumenta atvasinājuma formu. Piemēram, nepārrakstot atsevišķas oriģinālā dokumenta daļas (personas datus vai citu ierobežotas pieejamības informāciju), nav pamata šo atvasinājumu noformēt kā dokumenta kopiju, bet gan ir jāievēro noteikumu Nr. 916 50. punkta prasības attiecībā uz dokumenta izraksta izgatavošanu.

Kopsavilkums

Jebkurai valsts un pašvaldības iestādei pēc attiecīga pieprasījuma saņemšanas, iepazīstinot ar lietā esošiem materiāliem un izsniedzot to kopijas, ir jāvērtē lietas materiālos esošais personas datu apjoms, ievērojot mērķi, kuram attiecīgā persona vēlas izmantot saņemto informāciju. Šī prasība attiecas uz visu lietu klasifikāciju, proti, nav nozīmes, vai attiecīgā lieta ir veidota kriminālprocesa, administratīvā pārkāpuma lieta, civilprocesa vai administratīvā procesa kārtībā. Iestādei ir jāsniedz tikai tā informācija, kas ir nepieciešama konkrētā mērķa sasniegšanai. Īstenojot personas tiesības iepazīties ar lietas materiāliem un izsniedzot to kopijas, ir obligāta prasība anonimizēt citu datu subjektu personas kodus un dzīvesvietas adreses, pārējās informācijas anonimizācija ir atkarīga no mērķa, proti, kāpēc attiecīgā pieprasāmā informācija ir izsniedzama.

Atsauces

- ¹ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2007. gada 8. jūnija spriedums lietā Nr. SKA-194/2007.
 - ² Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2016. gada 8. aprīļa sprieduma lietā Nr. SKA-15/2016 (A420617410) 6. punkts.
 - ³ Satversmes tiesas 2015. gada 16. jūnija spriedums lietā Nr. 2015-18-01.
 - ⁴ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2013. gada 23. janvāra sprieduma lietā Nr. SKA-41/2013 9. punkts.
-

Abstract

In the article the author analyzes the problems of realization of the right to get acquainted with the materials of the case (an integral part of the right to information), to obtain their copies with the right to protect personal data of individuals in order to study the principles of their joint implementation. In order to understand the essence of the problem, the author, through legislative norms and judicial practice, analyzes and notes in this article the main features of the implementation and the essence of both rights.

The scientific base of this research is the legislative base (normative acts regulating both rights) and judicial practice.

This article deals with a problem that was not previously researched. The article specifies the criteria that must be taken into account and applied in practice to balance the implementation of both rights.

Аннотация

В статье автор анализирует проблематику реализации права на ознакомление с материалами дела (неотъемлемая часть права на информацию), получения их копий и права на защиту персональных данных физических лиц с целью изучить основные положения их совместной реализации. Для того, чтобы выявить суть проблемы, автор статьи при помощи законодательных норм и судебной практики анализирует суть обоих прав и определяет основополагающие принципы их реализации.

Научной базой данного исследования являются нормативные акты, регламентирующие оба права, и судебная практика.

Данная статья затрагивает проблематику, которая ранее не была исследована. В статье указаны критерии, которые нужно учитывать и применять в практике сбалансированной реализации обоих прав.

NOZIEDZĪGU NODARĪJUMU RECIDĪVS UN TĀ PREVENCIJA

Mg. iur. *Ilga Trubiņa*,

Daugavpils Universitātes studiju programmas „Juridiskā zinātne” doktorante, Latvija

Raksta aktualitāti nosaka noziedzīgu nodarījumu recidīva jēdziena izpratnes sensitivitāte, jo līdz ar grozījumiem Krimināllikumā, kas stājās spēkā 2013. gada 1. aprīlī, tika paplašināta soda mērķa būtība, tāpēc darba mērķis ir analizēt pastāvošos noziedzīgu nodarījumu recidīva veidus Latvijā, tā preventīvas iespējamību un nepieciešamību, jo soda mērķis ir, ne tikai sodīt vainīgo personu, kas izdarījusi noziedzīgu nodarījumu, bet arī resocializēt to un panākt, lai persona neizdara jaunus noziedzīgus nodarījumus.

Darba mērķa sasniegšanai nepieciešams izpildīt sekojošus uzdevumus:

- izpētīt un raksturot noziedzīga nodarījuma krimināltiesisko (legālo) recidīvu;
- izpētīt un raksturot noziedzīga nodarījuma kriminoloģisko (faktisko) recidīvu;
- izpētīt un raksturot noziedzīga nodarījuma penitenciāro recidīvu.

Darbā izmantotas vispārzinātniskās pētīšanas metodes (analīze, sintēze, indukcija, dedukcija) un speciālās pētīšanas metodes (salīdzinošā, formāli dogmatiskā, deskriptīvā).

Saskaņā ar Krimināllikuma 6. panta pirmo daļu par noziedzīgu nodarījumu atzīstams ar nodomu (tīši) vai aiz neuzmanības izdarīts kaitīgs nodarījums (darbība vai bezdarbība), kurš paredzēts Krimināllikumā un par kura izdarīšanu draud kriminālsods¹.

Savukārt jēdziens „recidīvs” ir cēlies no latīņu vārda – *recidivus*, kas nozīmē – atgriešanās. Vispārpieņemtajā nozīmē kādas parādības atkārtošanos, kaut kā atgriešanos pēc tā pazušanas utt. Lietojot jēdzienu „recidīvs”, ir nepieciešams konstatēt, ka kaut kāda parādība vai fakts ir atkārtojies².

No iepriekš minētā izriet, ka noziedzīga nodarījuma recidīvs ir personas noziedzīgu nodarījumu kopums, ja persona jaunu nodarījumu izdarījusi, būdama tiesāta par agrāk izdarītu nodarījumu.

Plaši interpretējot, noziedzīgo nodarījumu recidīva fakts nozīmē, ka krimināli sodāmu nodarījumu ir izdarījusi persona, kura:

- 1) agrāk jau izdarījusi kādu citu noziedzīgu nodarījumu,
- 2) agrāk izdarītais nodarījums ir atklāts,
- 3) uz to reaģējot, valsts piespriedusi vainīgajam

kriminālsodu vai nosacīti atbrīvojusi viņu no kriminālatbildības, vai piemērojusi nepilngadīgajam audzinoša rakstura piespiedu līdzekļus, vai arī izmantojusi citus krimināltiesību instrumentus³.

Latvijā izšķir trīs veidu noziedzīgu nodarījumu recidīvus, tas ir, krimināltiesisko (legālo recidīvu), kriminoloģisko (faktisko recidīvu) un penitenciāro recidīvu.

Noziedzīga nodarījuma krimināltiesiskā (legālā) recidīva definīcija ir noteikta Krimināllikuma 27. pantā, kas nosaka, ka noziedzīga nodarījuma recidīvu veido personas izdarīts jauns tīšs noziedzīgs nodarījums pēc šīs personas notiesāšanas par agrāk izdarītu tīšu noziedzīgu nodarījumu, ja sodāmība par to jaunā noziedzīgā nodarījuma izdarīšanas brīdī nav noņemta vai nav dzēsta likumā noteiktajā kārtībā⁴. No iepriekš minētā izriet, ka noziedzīgi nodarījumi, kas attiecīgi ir noteikti Krimināllikuma sevišķajā daļā un izdarīti aiz neuzmanības, neveido noziedzīga nodarījuma recidīvu.

Kā arī krimināltiesiskais (legālais) recidīvs netiks konstatēts šādos gadījumos:

- ja sodāmība par iepriekš izdarīto noziedzīgo nodarījumu ir dzēsta (Krimināllikuma 63. pants);
- ja sodāmība par iepriekš izdarīto noziedzīgo nodarījumu ir noņemta (Krimināllikuma 63. panta septītā daļa);
- ja persona nav bijusi sodīta par iepriekš izdarīto noziedzīgo nodarījumu, jo tikusi atbrīvota no kriminālatbildības vai soda sakarā ar to, ka ar nodarījumu nav bijis radīts tāds kaitējums, lai vajadzētu piespriest kriminālsodu (Krimināllikuma 58. panta pirmā daļa);
- ja persona, kura izdarījusi kriminālpārkāpumu vai mazāk smagu noziegumu, ir bijusi atbrīvota no kriminālatbildības vai soda sakarā ar izlīgumu ar cietušo vai viņa pārstāvi (Krimināllikuma 58. panta otrā daļa);
- ja persona atbrīvota no kriminālatbildības vai soda par iepriekš izdarīto noziedzīgo nodarījumu, jo viņa ir palīdzējusi atklāt smagu vai sevišķi smagu noziegumu, kas ir smagāks vai bīstamāks par šīs personas pašas izdarīto noziedzīgo nodarījumu (Krimināllikuma 58. panta trešā daļa);

- ja persona bijusi atbrīvota no kriminālatbildības par noziedzīgu nodarījumu, jo izdarījusi to pirms pilngadības vecuma sasniegšanas un ir konstatēti noziedzīgā nodarījuma izdarīšanas īpašie apstākļi, kā arī par nepilngadīgo personu iegūtas ziņas, kas mīkstina tās atbildību (Kriminālprocesa likuma 379. panta pirmās daļas 3. punkts);
- ja persona atbrīvota no kriminālatbildības par iepriekš izdarītu noziedzīgu nodarījumu, nosūtot materiālus audzinoša rakstura piespiedu līdzekļa piemērošanai (Kriminālprocesa likuma 379. panta otrā daļa);
- ja persona nosacīti atbrīvota no kriminālatbildības (Krimināllikuma 58.¹ pants, Kriminālprocesa likuma 379. panta trešā daļa);
- ja persona atbrīvota no kriminālatbildības Krimināllikuma sevišķajā daļā īpaši paredzētajos gadījumos (Krimināllikuma 235. pants, 254. pants, 324. pants)⁵.

Savukārt kriminoloģiskā (faktiskā) recidīva definīcija ir plašāka, jo ar kriminoloģisko (faktisko) noziedzīgu nodarījumu recidīvu saprot gadījumus, kad viena persona izdarījusi vismaz divus patstāvīgus noziedzīgus nodarījumus, neatkarīgi no tā, vai viņa par tiem ir vai nav sodīta, kā arī neatkarīgi no tā, vai par tiem ir vai nav

saglabājušās juridiskās sekas (kriminālatbildības noilgums, sodāmība)⁶.

No kriminālās statistikas datiem izriet, ka pēdējo piecu gadu laikā pastāv tendence pieaugt notiesāto personu skaitam ar iepriekšējo sodāmību, kas veido vairāk par pusi no kopējā notiesāto personu skaita, kā rezultātā veidojas noziedzīgu nodarījumu recidīvs.

Izanalizējot kriminālās statistikas datus par notiesātajām nepilngadīgajām personām, ir redzams, ka pastāv liels nepilngadīgo personu īpatsvars, kas tiek tiesāti un personai vēl ir nenonemta sodāmība. Autoresprāt, pozitīvi ir vērtējams fakts, ka pēdējo piecu gadu laikā samazinās notiesāto nepilngadīgo personu skaits.

Trešais noziedzīgu nodarījumu recidīva veids ir penitenciārais recidīvs. Penitenciārais recidīvs pastāv, ja agrāk reāli brīvības atņemšanas sodu izcietusi persona izdara jaunu noziegumu, par kuru piespriež brīvības atņemšanu⁷. Protī, penitenciārais recidīvs konstatējams gadījumā, ja persona, kura sodīta ar brīvības atņemšanu (ko tā izcietusi vai sākusi izciest), izdarījusi jaunu noziedzīgu nodarījumu. Jaunais noziedzīgais nodarījums var būt izdarīts gan ieslodzījuma vietā (iepriekš piesprietā kriminālsoda izpildes laikā), gan arī pēc personas atbrīvošanas pēc brīvības atņemšanas soda izpildes, vai arī pēc

1. tabula

Notiesāto personu skaits⁸

	2012	2013	2014	2015	2016
Kopējais skaits	9050	12593	16188	17275	15378
t. sk. ar iepriekšējo sodāmību	4856	6347	8564	9224	8982

2. tabula

Notiesāto nepilngadīgo personu skaits⁹

Gads	Kopējais skaits	Iepriekšējā sodāmība		
		Nav tiesāti	Tiesāti, bet sodāmība nonemta	Tiesāti, ir nenonemta sodāmība
2012	599	417	17	162
2013	609	448	15	142
2014	533	335	15	180
2015	414	276	9	129
2016	380	230	12	136

3. tabula

Notiesāto personu skaits un piespriestais sods¹⁰

	2012	2013	2014	2015	2016
Kopā	9050	12593	16188	17275	15378
Brīvības atņemšana	5819	7364	9839	10144	9081
Naudas sods	223	284	293	207	254
Piespiedu darbs	3007	4944	6056	6925	6042

nosacītas pirmstermiņa atbrīvošanas no brīvības atņemšanas soda izpildes. Penitenciāro recidīvu var konstatēt neatkarīgi no piespriedā un faktiski izciestā brīvības atņemšanas laika – nozīme ir faktam, ka personai ir uzsākta brīvības atņemšanas soda izpilde. Penitenciārā recidīva nav, ja personai iepriekš ir bijusi piesprieda brīvības atņemšana, bet šis sods nav bijis izpildīts, jo tiesa piemērojusi nosacītu notiesāšanu vai, atbrīvojusi nepilngadīgo no soda, piemērojot viņam audzinoša rakstura piespiedu līdzekli¹¹. Pretēji noziedzīgu nodarījumu krimināltiesiskajam recidīvam penitenciāro recidīvu veido arī personas izdarīti noziedzīgi nodarījumi aiz neuzmanības, kuru rezultātā personai piesprieds brīvības atņemšanas sods.

Šobrīd Latvijā netiek veikta statistikas datu analīze par noziedzīgu nodarījumu recidīvu. Dati būtu pamats noziegumu recidīva iemeslu atklāšanai un novēršanai. Saskaņā ar Krimināllikuma 35. panta otrās daļas 3., 4. un 5. punktu soda mērķis ir ne tikai sodīt vainīgo personu par izdarīto noziedzīgu nodarījumu, bet arī resocializēt sodīto personu un panākt, lai notiesātais pildītu likumus un viņu atturētu no jaunu noziedzīgu nodarījumu izdarīšanas. Taču, neveicot noziedzīgu nodarījumu recidīva analīzi, nevar objektīvi izvērtēt piemērotā soda efektivitāti un konstatēt, vai soda mērķis tiek sasniegts pilnībā vai tikai daļēji. Noziedzīgu nodarījumu recidīva statistikas datu apkopošana ļautu noskaidrot katra piemērotā kriminālsoda efektivitāti, kā arī noziedzīgā recidīva rādītājus varētu izmantot tiesību aizsardzības iestāžu darba efektivitātes novērtēšanai. Piemēram, pēdējos piecos gados personām piespriedā brīvības atņemšanas soda īpatsvars saglabājas augsts (skatīt 3. tabulu).

No kriminālās statistikas datiem izriet, ka pēdējo piecu gadu laikā pieaug notiesāto personu skaits, kuriem piemērots piespiedu darbs, taču nemainīgi brīvības atņemšana ir plaši piemērots sods. Ja persona tikai tiek izolēta no sabiedrības un netiek veikti pilnvērtīgi resocializācijas pasākumi, tad ar šo izolāciju vien nepietiek, lai sasniegtu Latvijas Sodū izpildes kodeksa 8. pantā noteikto soda izpildes mērķi – nodrošināt personas resocializāciju un tiesisku uzvedību pēc soda izpildes¹².

Autoresprāt, ne mazāk svarīgi būtu veikt datu apkopošanu par recidīvo noziedzību pēc kriminālsodu veidiem, lai varētu konstatēt, kā mainās noziedzīgu nodarījumu recidīva līmenis pēc attiecīgā kriminālsoda izciešanas.

Secinājumi un priekšlikumi

Latvijā izšķir trīs veidu noziedzīgu nodarījumu recidīvus – krimināltiesisko (legālo recidīvu), kriminoloģisko (faktisko recidīvu) un penitenciāro recidīvu. Pēdējo piecu gadu laikā pieaug agrāk sodīto personu skaits, recidīvs konstatējams vairāk nekā pusei notiesāto personu. Lielai daļai laika posmā no 2012. gada līdz 2016. gadam Latvijā notiesāto piesprieda brīvības atņemšana. Neskatoties uz to, joprojām netiek apkopoti noziedzīgu nodarījumu recidīva statistikas dati ar mērķi noskaidrot, vai ar piespriedu sodu tiek panākts soda mērķis un persona pēc soda izciešanas neizdarīs jaunus noziedzīgus nodarījumus. Autore izsaka priekšlikumu veikt noziedzīgu nodarījumu recidīva statistikas datu apkopošanu un analīzi, lai noskaidrotu, kā piemērotais sods ietekmējis personu. Tas ļautu konstatēt noziedzīgu nodarījumu recidīva līmeni valstī, un izvērtēt kriminālsoda efektivitāti, jo ne vienmēr bargākais sods ir visefektīvākais.

Atsauces

- ¹ Krimināllikums. Latvijas Republikas likums. Pieņemts Latvijas Republikas Saeimā 17.06.1998.; stājies spēkā 01.04.1999.; ar grozījumiem, kas pieņemti līdz ar 12.01.2017.// Latvijas Vēstnesis, 08.07.1998., Nr.199/200 (1260/1261) - <https://likumi.lv>
- ² Kriminoloģija: Mācību grāmata / Zinātniskie redaktori K. Ķipēna, A. Vilks – Rīga: Nordik, 2004. – 395. lpp.
- ³ Judins A., Kronberga I. Recidīva rādītāji, to noteikšanas kārtība un piemērošana Valsts probācijas dienesta un Ieslodzījumu vietu pārvaldes darbā. – Rīga: Biedrība „Sabiedriskās politikas centrs Providus”, 2011., 19. lpp.
- ⁴ Krimināllikums. Latvijas Republikas likums. Pieņemts Latvijas Republikas Saeimā 17.06.1998.; stājies spēkā 01.04.1999.; ar grozījumiem, kas pieņemti līdz ar 12.01.2017.// Latvijas Vēstnesis, 08.07.1998., Nr.199/200 (1260/1261) - <https://likumi.lv>

- ⁵ Judins A., Kronberga I. Recidīva rādītāji, to noteikšanas kārtība un piemērošana Valsts probācijas dienesta un Ieslodzījumu vietu pārvaldes darbā. – Rīga: Biedrība „Sabiedriskās politikas centrs Providus”, 2011., 21.–22. lpp.
- ⁶ Krastiņš U. Noziedzīga nodarījuma sastāvs un nodarījuma kvalifikācija. Teorētiskie aspekti. – Tiesu namu aģentūra, 2014., 335. lpp.
- ⁷ Mežulis D. Krimināltiesības shēmās. Vispārīgā daļa. – Rīga: SIA „Biznesa augstskola Turība”, 2013., 87. lpp.
- ⁸ Notiesāto personu skaits. Pieejams: <https://tis.ta.gov.lv>
- ⁹ Notiesāto nepilngadīgo personu skaits. Pieejams: <https://tis.ta.gov.lv/>
- ¹⁰ Notiesāto personu skaits un piespriestais sods. Pieejams: <https://tis.ta.gov.lv/>
- ¹¹ Judins A., Kronberga I. Recidīva rādītāji, to noteikšanas kārtība un piemērošana Valsts probācijas dienesta un Ieslodzījumu vietu pārvaldes darbā. – Rīga: Biedrība „Sabiedriskās politikas centrs Providus”, 2011., 29. lpp.
- ¹² Latvijas Sodū izpildes kodekss. /Latvijas Republikas likums. Pieņemts Augstākā Padomē 23.12.1970; stājies spēkā 01.04.1971; ar grozījumiem, kas pieņemti līdz ar 13.07.2016.// „Ziņotājs”, 1, 01.01.1971. – <http://likumi.lv/>

Abstract

The author analyzes three types of crime relapse existing in Latvia as well as paying attention on the fact that the crime data collection currently is not practiced in this country, although the level of the crime relapse reflects the effectiveness of applied criminal penalties. Statistical data collection and analysis of crime relapse could determine the effectiveness of criminal penalties as well as showing the usefulness of crime relapse reduction.

Аннотация

Автор статьи анализирует три вида рецидива преступных деяний, которые принято выделять в Латвии. Автор также обращает внимание на то, что сейчас в Латвии не ведется сбор данных (анализ) статистики о преступлениях, несмотря на то, что уровень рецидива преступлений отображает эффективность уголовных наказаний. Статистика и анализ данных о правонарушениях, а именно, о рецидиве, способствовали бы выявлению эффективности применяемых уголовных наказаний и возможности уменьшения рецидива преступлений.

THE PROBLEMS AND GAPS OF THE LAW OF GENDER VIOLENCE IN SPAIN

Dr. iur. Jose Antonio Gonzalez Costa, Spain

I Introduction

Since the entry into force in Spain, of the law of protection of victims of domestic violence in 2004, have not ceased criticisms, controversies and discussions on it. It is a law that since its start has been the subject of several resources of unconstitutionality by judges, of individuals, political parties and associations that believed that the law was unconstitutional and that affected fundamental rights enshrined the Spanish Constitution, the principles of equality of sexes and equality in the law.

The Spanish Constitutional Court, the highest judicial body in Spain and Constitution's guarantor, has tried to solve these problems with sentences¹. These sentences were similarly controversial, there is no unanimity in the judgment or sentences, by some of the judges and they pronounced against this sentences, with special votes, explaining several reasons and them disagreement.

So judges like Conde Martin de Hijas and Rodriguez Zapata Pérez, they have been pronounced against such statements, writing their opinions discordant in it and explaining the reasons, i.e. such as discrimination between man and woman that makes the law is unconstitutional, as well as the punitive differs by sex and that in no case can be set as a distinguishing criterion and lastly created legal uncertainty citizens.

And that is one of the most important criticisms to the law which is only aimed at women purely and exclusively, protecting only the women and excluding the man. It is not given to man protection, nor to other types of joints when there is domestic violence regardless of the gender of the person.

In any case, we can determine that the law of gender violence in Spain suffer from five major problems that make it ineffective and does not help to reduce the victims of violence. They can fit into the following which are explained below.

II A. Use of precautionary generically and without being sufficiently informed

The first of the problems that we can find in the law, after the complaint by the victim, is the adoption of measures generally precautionary to protect to the alleged victim by the judge, who

is correct in all cases, try to prevent and take measures that prevent the so called aggressor again affect the act violent against women.

However in Spain, court abuse of them, with a battery of standardized and automatically be imposed so that it often happens that they do not fit or are not effective for the protection of the victim and also the rights of the alleged offender all this limit unnecessarily.

This leads to not fix the supposed conflict between both sides that it becomes rather worse. This does not mean that a violent fact measures may not apply precautionary but that its adoption should respond to the principles of proportionality, motivation, safety and temporality.

By the way, i.e., in the event of a husband slaps his wife in a domestic common fight and both name calling of mild form, without psychological violence or physical, is completely abusive and disproportionate to apply measures of restraining order for undetermined period, prohibition of residence, of communication and of residence at the same house. This is most often given frequently in Spain and what causes is a desire of revenge and despair in the man which makes it often leads in fatal situations such as the death of the victim and subsequent suicide of the perpetrator.

Why should assess these measures and always try to reconcile the dispute between both sides reaching its origin to reach a solution.

B. Fraudulent use of the law for other purposes not provided in the law

It is well known that the procedures of family, as divorce or custody of children, can extend in time considerably, along with the economic and emotional costs which carry with them. Forensic practice is seeing a dramatic increase in cases in which the alleged victim, a woman, comes to report facts without criminal relevance, exaggerating to adopt civil measures, as is the use of the family home, the child custody, parenting time, to save having to go to the civil courts with the costs involved.

This is a law fraud, since it takes advantage of the law for some purposes for which the law was not created.

So, that it is necessary that the precautionary measures that they are taken, as a result of gender-based violence, have a limited duration and in any case oblige to both sides, to bring the corresponding action through civil, because the civil guarantees are higher than in criminal proceedings, which for the alleged perpetrator is considerably limited their chances of defense and their rights.

C. Absence of regulation of gender violence among children

As they advance times, each time they increase and intensify relations between minors, which are also not free of controversy, neither of which can be considered as gender based violence. Actions such as controlling in every moment the mobile to his girlfriend, asking where is at each time and with whom, or require sending intimate photos, are in Spain, reprehensible conduct the subject of illicit criminal and subject to the law of gender violence.

The existing law² does not set any action or makes reference to cases of violence against woman, with the exception of victim status when their mothers are so and as amended came into force in the year 2015³.

What happens is that in Spain, in the law of gender violence, not regulated or even referred to children and cases of violence among children and therefore does not apply them law to not record with the age of majority. Then you can quickly see the problem, and how applied to safeguard the victims, what measures can be adopted, restrictions can be set to the alleged attacker to prevent further violent episodes and all this without losing sight of the act.

It is clear and evident that in the above-mentioned act not has regulated nothing by the legislator and that is evident, the loophole of the law itself.

Therefore you must reform both the act and the violence against women act to have accommodated the violent acts that occur among children under and always taking into account the peculiarities and intrinsic characteristics of the child, especially in imposing measures precautionary.

The method that seems more appropriate, not only for the children but also adults, case is the social education of values such as respect, tolerance and equality of the sexes in the law. In addition to education, it is necessary that the re-education of the violent and society, be guided by professionals such as psychologists, workers,

social educators and also for the case of convicted of own courts which shall ensure the social reintegration of inmates.

You will only be eradicate gender-based violence reeducate society and of course changing the law, which effectively protect victims and not rehabilitate and re-educating the abusers, because of the contrary, continue with the problem of the law of gender violence, not only in Spain but in all Europe, whose criticism or major defect is the lack of effectiveness of the same.

D. False report

To the thread of what mentioned in the section concerning the fraudulent use of the law by the victims, second, also You can see a substantial increase of false reports, for either damage to the partners or ex-partners for different reasons, subjective, either for judicial benefits with the adoption of measures in favour of the alleged victim.

The false report consists of reporting a person originating from events or actions that is not guilty of knowingly false.

This conduct from all points of view reprehensible and immoral apart from being constituent of crime⁴ sets out all the judicial mechanism using in vain and useless and what is worse, to do that there is an erroneous judicial decision.

What's not in the law, it's the compensation to the man who has been charged unjustly and against that is a judicial process continued and on which have been criminal and civil measures such as them prohibition reside in the family home or the submission to a system of visits to see his children with loss of the custodian like a example.

It is clear that when false complaint is committed, the results produced should be recovered somehow, thus re-establishing the rights that you have private or restricted to which has been unjustly accused.

Therefore, we must establish a mechanism to regulate these situations by reforming the law of gender violence and the criminal code.

E. Breach induced or consented

Another problem seemingly insoluble in the law, is the breach of a sentence or measure precautionary, helped or with the acquiescence of the victim, i.e. when actively or passively way woman let to his attacker to breach the sentence or measure precautionary.

These cases tend to give most often, i.e. and without going any further, we have it when man is sentenced by a judgment for beating his wife

and establishes the prohibition of communicate and live together for a certain time normally one year. Because in many cases the woman decides to skip the sentence and start living together with their husband, forgiving him, despite the sentence or when the man is who takes the first step and begins to communicate with his wife or fiancé, all that with the blessing of her. In both cases induced or consented to breach occurs.

Far from getting an answer clear and effective by the courts on this issue, the fact that there is a unity of criteria, including the Court Supreme trying to give reasons why those who breach consented to these cases should be decriminalized, citing the right of human beings to regulate their lives private and intimate, on the basis of the principle of freedom and decide at any moment with who you want to be attached to the private sphere. This Court recently claiming that in these cases *ius puniendi* of the State must not be implemented because it would damage a good senior legal which is the right to freedom and private life and that if women decide to resume cohabitation can not apply a ruling which would restrict constitutional basic rights.

Of course in this law in Spain, it not regulate anything about this case and only refers to the code criminal and this applies to the previous example articles dealing with the breach of sentence or measure.

With regard to the ordinary courts or in the second instance, the previous course, would judge also as a breach, despite the numerous criticisms of various social sectors as the feminist collective, family and even by judges who see unfair punishment.

It is clear that there is no unity of criteria when deciding on the breach consented to by the Spanish courts, thereby giving a poor image inside and outside the country.

It is also important to note that *ex officio* police or anyone who knows that there is a conviction and witness of their breach, can bring to the attention of the courts and proceed to the imputation of both, man and woman, despite them willingness to be together.

The doctrine also passionate arguments with arguments for and against one or another way, have occurred in ones alleging that criminal law is not a law -menu that can be used by citizens to the will and convenience and which, in any case, the judgments are enforced in all cases and without exception since otherwise it would lead to an unsafe and anarchic system.

Another sector of the doctrine holds that it is an aberration that the person's right to is private life and to be with whom you want to constantly be limited by a right that has been made by men for the regulations of their lives and never in short can be subject to criminal law⁵.

III Conclusions

Undoubtedly, gaps and problems generated by the application since the year 2004, the law of gender violence in Spain. This law is characterized by its ineffectiveness to get to the bottom of the problem and its gaps and silences in some problems which we have already mentioned above.

It is necessary to reform the law by making it more effective complementing loopholes and including new sociological and not only legal to solve aspects the problem of gender-based violence, which need to be set a non-judicial procedure to resolve personal conflicts, which is the source of the problem. Also should be regulated gender-based violence among children, compensation for the defendant for false complaint, the application of measures precautionary to prevent that they applied generic and ineffective way and finally the clear regulation of the induced breakdown.

In the case of the reform of the law, in the case of measures of general application he should begin by delimiting the assaults in several groups, according to their severity or importance, i.e. for the case in that there is no serious physical or psychological violence, you should set a new not only judicial procedure, in which specialists, such as psychologists or social workers arrive at the wing root of the problem and identify the problem and propose a solution together with the judge. This new procedure would cover not only the legal and various disciplines, just as well begin to eradicate the problem of gender-based violence and would start to become more efficient.

In the case of the false complaint by the woman, should be available with a new regulation that can compensate the man of measures that have been taken, as for example the loss of custody of children, the prohibition of reside in the dwelling against it.

Regarding the breach consented to or induced, it should establish a procedure that could leave suspended sentences, when the couple decide unequivocally start to live together again, which would be a success from the point of view of efficiency.

References

- ¹ See, Sentencias del Tribunal Constitucional 59/2008 ó 45/2009.
 - ² See, Ley Orgánica 1/1996, de 15 de enero, de Protección Jurídica del Menor, de modificación parcial del Código Civil y de la Ley de Enjuiciamiento Civil.
 - ³ See, Ley 26/2015, de 28 de julio, de modificación del sistema de protección a la infancia y a la adolescencia.
 - ⁴ See. Art. 456 CP se castigarán con pena de *prisión de 6 meses a 2 años y multa de 12 a 24 meses*, si fuese delito grave. La pena de *multa de 12 a 24 meses*, si se tratase un delito menos grave. La pena de *multa de 3 a 6 meses*, si se trata un delito leve.
 - ⁵ See, SAP de Barcelona de 23 de marzo de 2007 (JUR 2007\136706) y SAP de Madrid de 17 de mayo de 2007 (JUR 2007\170126).
-

Anotācija

Rakstā analizēta dzimuma līdztiesību nodrošināšanas problemātika Spānijas tiesās, skatot lietas par vardarbību ģimenē. Autors uzskata, ka 2004. gadā pieņemtais likums par vardarbības novēršanu ģimenē lielākā mērā aizsargā sieviešu tiesības, savukārt likuma robu rezultātā vīriešu tiesības analogiskās situācijās tiek mazāk aizsargātas. Minētā disproporcija it sevišķi reljefi izpaužas krimināl-tiesisko attiecību noregulējumā. Civiltiesisko attiecību noregulējumā minētā disproporcija vērojama mazāk.

Spānijas Konstitucionālā tiesa tās nolēmumos meklē taisnīgus risinājumus lietu par vardarbību ģimenē izskatīšanā.

Аннотация

В статье рассматривается проблематика гендерного равноправия при рассмотрении дел о насилии в семье судами Испании. Автор утверждает, что закон Испании 2004 года о предотвращении насилия в семье защищает права женщин в большей степени, а права мужчин в результате имеющихся пробелов в законе по сути остаются незащищенными, особенно это касается уголовно-правовых отношений. В гражданско-правовых отношениях такая диспропорция прослеживается реже.

Конституционный суд Испании своими решениями добивается справедливого урегулирования взаимоотношений в семье.

NOZIEDZĪGI RADĪTA BŪTISKA KAITĒJUMA DABAS VIDEI IZVĒRTĒJUMS TEORIJĀ UN PRAKSĒ

Mg. iur. *Silvija Kotāne,*

Daugavpils Universitātes studiju programmas „Juridiskā zinātne” doktorante, Latvija

Rakstā sniegts dabas vides krimināltiesiskās aizsardzības izvērtējums un būtiska kaitējuma kritēriji noziedzīgos nodarījumos pret dabas vidi. Raksta mērķis ir noskaidrot atbildības īpatnības, ja cilvēks ir noziedzīgi izturējies pret dabas vidi, kurā dzīvo, nodarot tai kaitējumu vai būtisku kaitējumu.

Jēdziens „vide” apzīmē cilvēka dzīves dabisko pamatu ar vides pamatelementu (zeme, gaiss, ūdens, biosfēra) mijiedarbību. Vides aizsardzībai izveidots tiesību normu kopums, kas ietverts vides tiesību nozarē. Grūti norobežot dabas vidi no cilvēku fiziskās, sociālās un kultūras vides, jo šādas norobežošanas rezultāts būtu vides aizsardzības jēdziena neatbilstoša sašaurināšana¹. Tā kā nevaram būt nodalīti no zemes, uz kuras dzīvojam, tās dzīlēm, gaisa, ko elpojam, ozona slāņa, klimata, ūdens, meža, floras, faunas – visiem dabas resursiem jeb objektiem, kuru izmantošana ir cilvēces pastāvēšanas pamats, līdz ar to jēdziens „vide” aptver ne tikai dabas elementus, bet ir dabas, antropogēno un sociālo faktoru kopums², ietverot sevī arī indivīda vai sabiedrības dzīvi ietekmējošos sociālos un kultūras apstākļus. Dabas vērtību aizsargāšana aktualizējas līdz ar cilvēku vajadzību pēc dabas resursiem pastāvīgu palielināšanos. Tē arī problēmjautājums – kā līdzsvarot pretēji vērstas intereses, šis jautājums ir dabas jeb vides vai arī ekoloģisko tiesību viens no galvenajiem pamatuzdevumiem: kā nodrošināt ilgspējīgu attīstību un pasargāt dabas objektus no cilvēku iedarbības.

Vides aizsardzības tiesību principi Latvijā nostiprināti virknē dokumentu: gan Līguma par Eiropas Savienības darbību 191. panta pirmajā un otrajā daļā³, gan arī Vides aizsardzības likumā. Pienākums nodrošināt vides ilgspējīgu saglabāšanu ir nostiprināts Latvijas Republikas Satversmes⁴ 115. pantā, saskaņā ar kuru valsts aizsargā ikviena tiesības dzīvot labvēlīgā vidē, sniedzot ziņas par vides stāvokli un rūpējoties par tās saglabāšanu un uzlabošanu. Darbības, kas rada risku videi, cilvēku veselībai vai citu būtisku kaitējumu, un ir pretrunā vides tiesību aktiem, ir ne tikai katras atsevišķas valsts problēma, bet nereti ietver arī pārrobežu aspektu.

Atbildība par vides aizsardzības pārkāpumiem

Par pārkāpumiem vides, vēstures un kultūras pieminekļu aizsardzībā paredzēta atbildība Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksā (turpmāk – LAPK), kurā izveidota atsevišķa septītā nodaļa (51.–89.⁶ pants). Par administratīvo pārkāpumu atzīstama prettiesiska, vainojama (ar nodomu vai aiz neuzmanības izdarīta) darbība vai bezdarbība, kura apdraud valsts vai sabiedrisko kārtību, īpašumu, pilsoņu tiesības un brīvības vai noteikto pārvaldes kārtību un par kuru likumā paredzēta administratīvā atbildība (9. panta pirmā daļa). Administratīvā atbildība par kodeksā norādītajiem pārkāpumiem iestājas, ja par tiem pēc to rakstura saskaņā ar spēkā esošajiem likumiem **nav paredzēta kriminālatbildība** (9. panta otrā daļa). Savukārt kriminālatbildības pamats noteikts Krimināllikuma⁵ 1. panta pirmajā daļā – pie kriminālatbildības saucama un sodāma tikai tāda persona, kura ir vainīga noziedzīga nodarījuma izdarīšanā, tas ir, kura ar nodomu (tīši) vai aiz neuzmanības izdarījusi **Krimināllikumā** paredzētu nodarījumu, kam ir visas noziedzīga nodarījuma sastāva pazīmes.

Noziedzīgi nodarījumi pret dabas vidi iekļauti Krimināllikuma sevišķajā daļā kā patstāvīga 11. nodaļa no 96. panta līdz 115.¹ pantam, kur tie salīdzinājumā ar kaimiņu – Igaunijas un Lietuvas regulējumu – reglamentēti vissīkāk, kā arī kriminalizēti visplašāk⁶. Noziedzīgo nodarījumu pret dabas vidi var formulēt⁷ kā kaitīgu, prettiesisku, kriminālsodāmu darbību vai bezdarbību (nodarījums), kas apdraud **dabas** objektu saglabāšanas, saimnieciskas izmantošanas un atjaunošanas intereses.

Šīs nodaļas noziedzīgo nodarījumu skaits no visiem valstī reģistrētajiem veido samērā nelielu daļu, tikai aptuveni 1% no visiem gada laikā izdarītajiem noziedzīgajiem nodarījumiem. (sk. 1. tabulu, par periodu no 2010.–2016. gadam).

Analizējot statistiku (sk. 2. tabulu), secināms, ka valstī no visiem izdarītajiem noziedzīgiem nodarījumiem pret dabas vidi 5 gadu laikposmā (2011.–2015.) vislielāko daļu ik gadu veido Krimināllikuma 109. pantā (patvaļīga koku ciršana) noteiktie noziedzīgie nodarījumi. Piemēram,

2015. gadā tie ir 88% no visiem izdarītajiem noziedzīgiem nodarījumiem pret dabas vidi. Tai skaitā 7% gadījumu radīts būtisks kaitējums. Tālāk seko reģistrētie nodarījumi par nelikumīgām medībām atbilstoši Krimināllikuma 112. pantam (2015. gadā 9% no visiem saskaņā ar Krimināllikuma 11. nodaļu reģistrētajiem). Pārējie Krimināllikuma 11. nodaļā reglamentētie nodarījumi aplūkojamā piecu gadu periodā konstatēti ļoti reti. Tas var liecināt par to, ka Krimināllikuma 11. nodaļā iekļautajās normās paredzētie nodarījumi praksē tiek konstatēti reti. Tiesībszinātnieks E. Pastars uzskata, ka šādas normas, lai arī netiek piemērotas, bet arī neko nekaitē, – tās stāv kā pieminekļi, un neko daudz nevar traucēt. Par lielāku problēmu uzskatāms, ka ir daudz tiesību normu, kurām vispār nevajadzētu būt likumos. Kuras var tikt regulētas zemākā līmenī, kā iekšēji jautājumi vai vispār nevajadzētu regulēt⁷⁸.

Nodarījumos pret dabas vidi priekšmets parasti ir dabas objekti dabiskās vides apstākļos (tieši tas rada dabas objektu vērtību), objekts ir dabas objektu izmantošanas (lietošanas) intereses⁹. Ņemot vērā, ka dabas objekti var atrasties kāda (privātpersonu, juridisku personu, valsts) īpašumā (tiesiskā valdījumā),

svarīga ir noziedzīgu nodarījumu pret dabas vidi norobežošana no nodarījumiem pret īpašumu. Tā iespējama divējādi: pēc noziedzīgu nodarījumu grupas objekta un apdraudējuma priekšmeta¹⁰ (dabas objekts vai manta¹¹); pēc apstākļa, ka dabas objektus aizsargājošās normas norāda uz dabas objektu izmantošanas noteikumu pārkāpumiem, kas var izpausties kā iejaukšanās īpašnieku lietojuma tiesībās ar darbībām, kas Krimināllikumā formulētas kā nodarījumi pret dabas vidi.

Krimināllikuma 11. nodaļā ietvertajām krimināltiesību normām raksturīgs tas, ka to dispozīcijas, pārsvarā, veidotas kā blanketas un attiecīgie noteikumi, par kuru pārkāpšanu paredzēta kriminālatbildība, ietverti citos tiesību aktos. Tajos, atkarībā no tiesībpārkāpuma satura un tā, kā izpaudusies prettiesiskā darbība, noteiktas konkrētu nodarījumu sastāvu objektīvās puses pazīmes. Noziedzīgu nodarījumu pret dabas vidi sastāvi vairumā veidoti kā materiālie sastāvi, tos raksturo nodarījums (darbība vai bezdarbība), kas rada konkrētas *kaitīgās sekas*. Šādu seku smagums nosaka šo noziedzīgu nodarījumu kvalifikāciju, kā arī atsevišķos gadījumos ļauj noziedzīgu nodarījumu norobežot no administratīvi sodāma pārkāpuma.

1. tabula

Noziedzīgi nodarījumi (NN) Latvijā 2013-2016. g. periodā

un (tai skaitā) noziedzīgi nodarījumi pret dabas vidi

(Krimināllikuma Sevišķās daļas 11. nodaļa no 96. panta līdz 115.¹ pantam)

Gads	2013	2014	2015	2016
NN kopā	47 561	48 477	47 406	45639
t.sk. KL 11.nod. (NN pret vidi)	398 = 0.83%	549 = 1.13%	501 = 1.05%	399 = 0.87%

Avots:

Reģistrēto noziedzīgu nodarījumu skaits <http://www.csb.gov.lv/statistikas-temas/likumparkapumi-un-tiesu-sistema-galvenie-raditaji-30282.html>; kriminālā statistika (NN pa gadiem) <http://www.ic.iem.gov.lv/node/109>

2. tabula

Noziedzīgi nodarījumi pret dabas vidi 2011-2015. g. periodā

(Krimināllikuma Sevišķās daļas 11. nodaļa no 96. panta līdz 115.¹ pantam)

	96.p.	100.p.1.d.	100.p.2.d.	101.p.3.d.	101.p.1.d.	102.p.2.d.	107.p.1.d.	107.p.2.d.	108.p.1.d.	108.p.2.d.	109.p.1.d.	109.p.2.d.	109.p.3.d.	110.p.1.d.	110.p.2.d.	110.p.2.1.d.	110.p.3.d.	111.p.	112.p.2.d.	112.p.3.d.	114.p.	115.p.	115.1.p.
■ 2015					1	2			5		319	88	34		4	2			37	6	2	1	
■ 2014	5					4	1	1	11		351	80	41	2	21	1			27	4			
■ 2013	1	1				1			5		242	91	24		8				22	3			
■ 2012	1	2				3	1		1	1	321	78	33	1	16			1	12	2			
■ 2011	1	12	2	1			1	1	1		292	57	37		20		3		27	8	2	1	1

Avots: Kriminālā statistika (NN pa gadiem) <http://www.ic.iem.gov.lv/node/109>

Kaitīgo seku izvērtējums noziedzīgos nodarījumos pret dabas vidi

Kaitīgas sekas, kaitējums, vai arī – kaitīgums, kā krimināltiesību teorijā atzīmē profesors U. Krastiņš¹², izpaužas ar tām redzamajām vai citādi nosakāmajām sekām, kas ārējā pasaulē konstatējamas kā vainīgā prettiesiskās darbības vai bezdarbības rezultāts. Juridiskajā literatūrā¹³ teikts, ka katrs kriminālsodāms nodarījums rada kaitīgas sekas, t. i. kaut kādas izmaiņas, apdraudējumu, nodarot kaitējumu ar likumu aizsargātām interesēm. Kaitīgas sekas kā noziedzīga nodarījuma objektīvās puses obligāta pazīme tiek norādītas noziedzīgajos nodarījumos ar materiālu sastāvu.

2012. gada 13. decembrī izdarītajos grozījumos Krimināllikumā vērtējuma jēdziens „būtisks kaitējums”, ar to apzīmējot kaitīgās sekas, izmantots samērā plaši. Norādi uz būtisku kaitējumu satur gandrīz katra piektā¹⁴ krimināltiesību norma, pieaudzis arī to tiesību normu skaits, kurās būtisks kaitējums ietverts kā noziedzīga nodarījuma pamatsastāva pazīme. No Krimināllikuma 11. nodaļā ietvertajām 23 krimināltiesību normām 20 satur norādi uz būtisku kaitējumu. Jēdziena „būtisks kaitējums” satura skaidrojumam vairāku gadu garumā daudzās publikācijās¹⁵ pievērsies profesors U. Krastiņš. Savu ieguldījumu jēdziena satura noskaidrošanā devušas arī D. Hamkova, V. Liholaja¹⁶. „Vērtējuma jēdziena „būtisks kaitējums” izpratne vienmēr ir bijusi „strīdus objekts gan krimināltiesību teorijā, gan likuma piemērošanas praksē”¹⁷. Vērtējuma jēdzienus izmanto, izvērtējot noziedzīga nodarījuma izdarīšanas apstākļus, tā rezultātu saistot ar mainīgajiem sociālekonomiskajiem apstākļiem valstī un to risinājumiem (piemēram, minimālā alga).

Krimināllikuma 11. nodaļas noziedzīgu nodarījumu pret dabas vidi sastāvos kaitīgo seku satura atklāšanai vērtējuma jēdziens – „būtisks kaitējums” izmantots arī paplašināti, piemēram, 96. pantā – par zemes, tās dziļū, ūdeņu vai mežu apsaimniekošanas vai izmantošanas noteikumu pārkāpšanu, *ja ar to radīts būtisks kaitējums dabas videi, cilvēku veselībai, mantiskajām vai saimnieciskajām interesēm (arī 98. panta otrajā daļā, 99.p.2.d., 3.d.)*; 97. pantā – par dabas resursu izpēti vai izmantošanas noteikumu pārkāpšanu Latvijas Republikas teritoriālajā jūrā, kontinentālajā šelfā vai ekskluzīvajā ekonomiskajā zonā, *ja ar to radīts būtisks kaitējums jūrai, piekrastei vai citāds būtisks kaitējums*. Citāds būtisks kaitējums cilvēka veselībai varētu būt, ja panta dispozīcijā minēto dabas aizsardzības noteikumu pārkāpuma rezultātā kaut vienai personai nodarīts smags vai vidēja smaguma miesas bojājums vai vairākām personām īslaicīgs veselības

traucējums¹⁸. Mantiskais kaitējums atzīstams par būtisku, ja materiālais zaudējums nodarīts vairākām personām vai kaut vienai, bet ievērojamā apmērā vienlaikus ar citu interešu apdraudējumu, ņemot vērā bojātās vai iznīcinātās mantas vērtību, arī nozīmību, vai lielā apmērā. Saimnieciskajām interesēm nodarītais kaitējums uzskatāms par būtisku kaitējumu, ja ievērojamā platībā postīti, bojāti vai iznīcināti sējumi, meža platības, liela skaita savvaļas vai mājdzīvnieku, masveida zivju bojāeja vides piesārņojuma rezultātā.

Tāpat būtisks kaitējums ir viena no noziedzīgā nodarījuma sastāva objektīvās puses obligātām pazīmēm, kas nosaka nodarījuma juridisko kvalifikāciju. Katrā konkrētā gadījumā izvērtējams kaitējuma raksturs un sekas attiecībā pret likumā noteiktajām interesēm. Judikatūrā¹⁹ atzīts, ka likumdevējs ar likumu aizsargāto interešu apdraudējuma kritērijus pielikumos var gan noteikt, gan arī nenoteikt. Gadījumos, kad šādi kritēriji likuma pielikumos ir noteikti, tie obligāti jāpiemēro.

Būtiska kaitējuma dabas videi pamatkritēriji atklāti likumā „Par Krimināllikuma spēkā stāšanās un piemērošanas kārtību”²⁰ (turpmāk – Īpašais likums) un tā pielikumā. Īpašā likuma 23. pants paredz, ka atbildība par Krimināllikumā paredzēto noziedzīgo nodarījumu, ar kuru radīts *būtisks kaitējums*, iestājas, ja noziedzīgā nodarījuma rezultātā iestājušās kādas no minētajām sekām:

- 1) nodarīts mantisks zaudējums, kas noziedzīga nodarījuma izdarīšanas brīdī nav bijis mazāks par piecu tai laikā Latvijas Republikā noteikto minimālo mēnešalgu kopsummu, un apdraudētas vēl citas ar likumu aizsargātās intereses;
- 2) nodarīts mantisks zaudējums, kas noziedzīga nodarījuma izdarīšanas brīdī nav bijis mazāks par desmit tai laikā Latvijas Republikā noteikto minimālo mēnešalgu kopsummu;
- 3) *ievērojami* apdraudētas citas *ar likumu aizsargātās intereses*.

Praksē problēmas parasti nerodas, aprēķinot mantisko zaudējumu, taču interešu apdraudējuma izvērtējums iespējams ļoti plašs, jo likumā tas ne vienmēr ir konkretizēts, un tā izpratne var būt ļoti atšķirīga. Viens no risinājumiem citu ar likumu aizsargāto interešu būtiska kaitējuma apdraudējuma rakstura un smaguma pakāpes noteikšanā var būt attiecīgās jomas speciālistu atzinums, nosakot būtisku kaitējumu dabas videi, cilvēku veselībai, mantiskajām vai saimnieciskajām interesēm (Krimināllikuma 96. pants; 103. panta otrā daļa, 106. pants u. c.). Atzinumu par apdraudējumu vai ievērojamu apdraudējumu ar likumu aizsargātajām interesēm meža vides saglabāšanā sagatavo Valsts

meža dienesta teritoriālā struktūrvienība, kuras uzraugamajā teritorijā noticis noziedzīgs nodarījums. Medības reglamentējošo normatīvo aktu pārkāpumu radīto zaudējumu un nelikumīgi iegūtās medību produkcijas vērtības atlīdzināšana valstij notiek saskaņā ar tās amatpersonas vai iestādes lēmumu, kura pilnvarota izskatīt attiecīgo lietu, vai ar tiesas spriedumu, attiecīgi izvērtējot, vai ar nelikumīgām medībām radīts būtisks kaitējums.

Mantisko zaudējumu konkrēti – mežam nodarītos zaudējumus, kuri radušies, pārkāpjot prasības, kas noteiktas normatīvajos aktos par meža apsaimniekošanu un izmantošanu, nosaka atbilstoši Ministru kabineta²¹ noteikumiem. Savukārt noziedzīgo nodarījumu rezultātā ar likumu aizsargāto interešu meža vides saglabāšanā apdraudējuma kritēriji formulēti Īpašā likuma 1. pielikumā „Kritēriji, pēc kuriem nosakāms apdraudējums vai ievērojams apdraudējums ar likumu aizsargātajām interesēm meža vides saglabāšanā”. Izvērtējot konkrētā noziedzīgā nodarījuma apdraudējumu, atbilstoši minētajiem kritērijiem, tiek ņemts vērā: iznīcinātās vai bojātās mežaudzes platība, audzes šķērslaukuma mērījumi, vecums, starpība starp galvenās cirtes vecumu, cirtes veidu aizliegumi. Likuma „Par Krimināllikuma spēkā stāšanās un piemērošanas kārtību” 1. pielikuma 1. punkta 1.–6. apakšpunktā noteikti seši gadījumi, kad konstatējams ar likumu aizsargāto interešu meža vides saglabāšanā apdraudējums, savukārt 3. punktā noteikti gadījumi, kad šāds apdraudējums atzīstams par ievērojamu (platības lielums pārsniegts vismaz divas reizes).

Tāpat kaitējuma kritēriji aizsargātajām interesēm meža vides saglabāšanā ir noteikti likumā un darbojas praksē, lai gan arī te pastāv zināma abstrahētība. Piemēram, patvaļīgas koku ciršanas gadījumā (Krimināllikuma 109. panta trešā daļa) konkrētā noziedzīgā nodarījuma izvērtēšanai, atbilstoši Ministru kabineta noteiktajiem kritērijiem, noteikta minimālā platība 0.1 ha, bet īpaši aizsargājamā dabas teritorijā – 0.05 ha. Mazākā platībā nodarītais kaitējums netiek uzskatīts par būtisku un kriminālatbildība par katru svešā mežā patvaļīgi nocirstu koku, neatkarīgi no tā vērtības, paredzēta KL 109. panta pirmajā daļā.

Pēc raksta autore domām, neatkarīgi no platības lieluma kaitējums tiek nodarīts gan meža vides saglabāšanai, gan konkrētā īpašnieka interesēm, ņemot vērā, ka koka izaugšanai nepieciešami vairāki gadi un mežaudzes izveidei - pat daudzi gadu desmiti. Meža videi nodarīto zaudējumu aprēķinos saskaņā ar MK noteikumiem, izmanto formulas, kas ietver Meža valsts reģistrā (MVR) esošos, automātiski aktualizētus datus pirms audzes nociršanas,

nevis faktiski nocirsto koku celmu reducētos mērījumus, kas izraisa vairāku aprēķinu līdzāspastāvēšanu un arī neskaidrības praksē. MVR esošo datu izmantošana būtu attaisnojama tikai resursu tau-pīšanas nolūkā, jo mērījumu veikšana dabā ir gan laika, gan darba ietilpīga. Tomēr noteikumi būtu jāprecizē, nosakot reālo mērījumu nepieciešamību.

Atbilstoši KL 110. panta otrajai daļai par zivju vai ūdensdzīvnieku ķeršanu vai citādu iegūšanu bez attiecīgas atļaujas, aizliegtā laikā vai aizliegtās vietās, vai ar aizliegtiem rīkiem vai paņēmieniem (patvaļīga iegūšana), ja ar to radīts būtisks kaitējums, iestājas kriminālatbildība, ja zaudējumi sasniedz piecu minimālo mēnešalgu apjomu. Zaudējumus zivju resursiem aprēķina Valsts vides dienests saskaņā ar „Makšķerēšanas, vēžošanas un zemūdens medību noteikumu”²² 8. pielikumā noteikto taksu par katru nelikumīgi noķertu zivi vai zivju kilogramu. Zaudējumu summa ir atkarīga ne tikai no zivju sugas un skaita, bet arī zivju ieguves apstākļiem. Ja zivs ir noķerta bez makšķerēšanas kartes, zaudējumu pamatsumma reizina ar trīs, bet, ja zivs ir noķerta aizlieguma laikā un aizliegtā vietā, tad zaudējumu pamatsummu pieckāršo. Analizējot statistiku par laika posmu no 2004.–2016. gadam, konstatējams, ka Valsts vides dienests saukšanai pie kriminālatbildības ik gadu ir nosūtījis tikai dažas lietas – skat 3. tabula (piemēram, 2016. gadā – 6 lietas). Var secināt, ka praksē nav daudz gadījumu, kad radīts būtisks kaitējums Valsts vides dienesta kompetencei atbilstošajos nodarījumos un pietiekami labi darbojas administratīvo pārkāpumu sodīšanas, kā arī zaudējumu piedziņas sistēma.

Norāde uz būtisku kaitējumu iekļauta arī Krimināllikuma 112. panta otrajā daļā, kurā noteikta atbildība par nelikumīgām medībām. Saskaņā ar Medību likuma²³ 29. panta septītās daļas 6. punktu – kārtību, kādā atlīdzināmi zaudējumi, ko fiziskās vai juridiskās personas nodarījušas, pārkāpjot medības reglamentējošu normatīvo aktu prasības, un šo zaudējumu apmēru, kā arī nelikumīgi iegūtās medību produkcijas vērtības atlīdzināšanas kārtību un apmēru nosaka Ministru kabinets²⁴. Noteikumi detalizēti paredz zaudējumu, kas radušies, nelikumīgi iegūstot – nomedījot vai piesavinoties – medījamo dzīvnieku vai izpostot medījumā dzīvnieka alu, mīgu vai ligzdu, kā arī nelikumīgi iegūtās medību produkcijas vērtības aprēķinu, koeficientu pielietojumu, apmēra palielinājumu, ko atlīdzina valstij, saskaņā ar tās amatpersonas vai iestādes lēmumu, kura pilnvarota izskatīt attiecīgo lietu, vai ar tiesas spriedumu.

Tāpat arī šajā Krimināllikuma pantā, attiecīgā amatpersona, atbilstoši Īpašā likuma 23. panta

nosacījumiem, izvērtē vai ir apdraudētas vēl citas ar likumu aizsargātās intereses. Piemēram, ja par lūša nelikumīgu nomedīšanu zaudējuma apmērs aprēķināts mazāk par 5 minimālajām algām, jāizvērtē būtisks kaitējums, ņemot vērā Latvijas starptautiskās saistības un pievienošanās starptautiskajiem līgumiem. Tirdzniecība ar šo sugu ir ierobežota un tiek kontrolēta atbilstoši „Konvencijai par starptautisko tirdzniecību ar apdraudētām savvaļas faunas un floras sugām (CITES)”²⁵, kur lūsis kā potenciāli apdraudēta suga minēts 2. pielikumā. Lūsis iekļauts arī Bernes Konvencijas par Eiropas dzīvās dabas un dabisko dzīvotņu saglabāšanu²⁶ 3. pielikumā. Tas nozīmē, ka valstīs, kas parakstījušas šo konvenciju, sugas izmantošana organizējama ar ierobežojumiem (saudzēšanas sezona, medību veidi), kā arī, aizliedzot tirdzniecību ar dzīvniekiem un to ķermeņa daļām. Līdz ar to secināms, ka, nelikumīgi nomedējot lūsi, tiek **ievērojami** apdraudētas citas ar likumu aizsargātas intereses un radīts būtisks kaitējums.

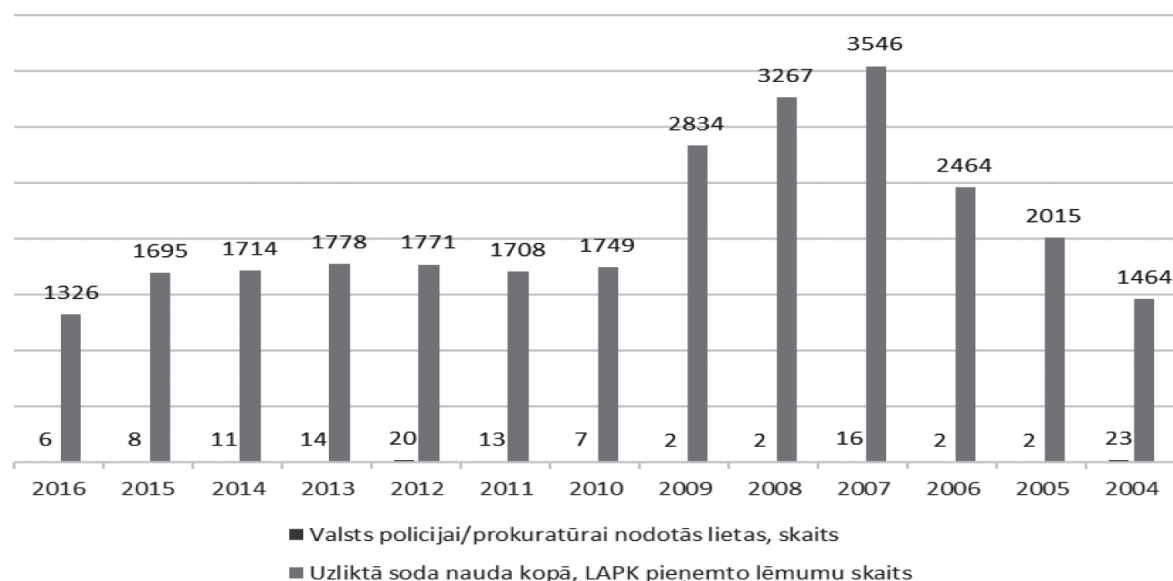
Kopsavilkums un secinājumi

Aplūkoto Krimināllikuma sevišķās daļas 11. nodaļas nodarījumu sastāvi satur pazīmes, kas raksturo nodarījumu (pārsvarā darbību), un arī konkrētas kaitīgās sekas. Kaitīgo seku apzīmēšanai izmantots vērtējuma jēdziens – „būtisks kaitējums”, kas Krimināllikuma 11. nodaļas normās ir ietverts kā noziedzīga nodarījuma pamatsastāva pazīme.

3. tabula

Valsts Vides dienesta lēmumi

izsvilkums no statistikas pārskatiem 2004-2016

Avots: [http://www.vid.gov.lv/publikācijas un statistika/](http://www.vid.gov.lv/publikācijas_un_statistika/) statistikas dati

Izvērtējot noziedzīga nodarījuma izdarīšanas apstākļus, rezultātu saista ar mainīgajiem sociālekonomiskajiem apstākļiem valstī un to risinājumiem (piemēram, minimālā alga). Tā kā interešu apdraudējums visos gadījumos normatīvajā regulējumā nav konkretizēts, tas veidojas attiecīgā vērtējuma jēdziena praktiskā pielietojumā un citu ar likumu aizsargāto interešu būtiska kaitējuma apdraudējuma rakstura un smaguma pakāpes noteikšanā dabas videi, cilvēku veselībai, mantiskajām vai saimnieciskajām interesēm, un var būt attiecīgās jomas speciālistu (ekspertu) izvērtējums.

No reģistrētajiem nodarījumiem pret dabas vidi 5 gadu laikposmā (2011.–2015.) vislielāko daļu ik gadu veido Krimināllikuma 109. pantā noteiktie noziedzīgie nodarījumi. Krimināllikuma 11. nodaļā ir virkne tiesību normu, kuras 5 gadu laikposmā (2011.–2015.) nav tikušas piemērotas. Tas nozīmē, ka par šāda veida nodarījumiem varētu noteikt vieglāku atbildību.

Būtiska kaitējuma kritēriji ar likumu aizsargāto interešu apdraudējuma rakstura un smaguma pakāpes noteikšanai, ja nodarīts kaitējums dabas videi, cilvēku veselībai, mantiskajām vai saimnieciskajām interesēm, var būt iestrādāti normatīvajā regulējumā, kā tas ir attiecībā uz mežam nodarīto zaudējumu noteikšanas kārtību. Gadījumos, kad šādi kritēriji likumā ir noteikti, tie obligāti jāpiemēro. Izlemjot jautājumu par būtisku kaitējumu Krimināllikuma 109. pantā, jāievēro Īpašā likuma

23. panta nosacījumi. Noziedzīga nodarījuma rezultātā nodarītais ievērojams mantisks zaudējums un vēl citu ar likumu aizsargāto interešu apdraudējums, jānosaka saskaņā ar Īpašā likuma 1. pielikumu „Kritēriji, pēc kuriem nosakāms apdraudējums vai ievērojams apdraudējums ar likumu aizsargātajām interesēm meža vides saglabāšanā”. Tādējādi aizsargāto interešu apdraudējuma meža vides saglabāšanā, izvērtējums ir nostiprināts likumā, un šie kritēriji tiek pielietoti praksē. Tomēr būtu jānosaka, ka kaitējuma noteikšanai jāveic reāli mērījumi, neaprobežojoties tikai ar Meža valsts reģistra datiem.

Atsauces

- ¹ Meseršmits K., Meiere S., Ūsiņa E. Eiropas vides tiesības. Rīga: Euro Faculty. 2003., 1. lpp.
- ² Vides aizsardzības likuma 1. panta 17. punkts. Pieņemts: 02.11.2006. Stājas spēkā: 29.11.2006. Publicēts: „Latvijas Vēstnesis”, 183 (3551), 15.11.2006., ar grozījumiem, kas spēkā uz 16.05.2013. <http://likumi.lv/doc.php?id=147917> (skat. 12.10.2016).
- ³ Līguma par Eiropas Savienību un Līguma par Eiropas Savienības darbību konsolidētās versijas. Pieejams: https://www.ecb.europa.eu/ecb/legal/pdf/c_32620121026lv.pdf (skat. 12.10.2016).
- ⁴ Latvijas Republikas Satversme. Likums. Pieņemts: 15.02.1922. Stājas spēkā: 07.11.1922. Publicēts: „Latvijas Vēstnesis”, 43, 01.07.1993., ar grozījumiem, kas spēkā uz 14.06.2016.
- ⁵ Krimināllikums. Latvijas Republikas likums. Pieņemts 17.06.1998 (spēkā no 01.04.1999.). Publicēts: „Latvijas Vēstnesis”, Nr.199/200 (1260/1261), ar grozījumiem, kas spēkā uz 11.05.2016.
- ⁶ Krastiņš U., Liholaja V. Salīdzināmās Krimināltiesības. Igaunija, Latvija, Lietuva. Rīga: TNA, 2004., 116., 117. lpp.
- ⁷ Krastiņš U., Liholaja V., Niedre A. Krimināltiesības. Sevišķā daļa. 3. izdevums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2009., 66. lpp.
- ⁸ Pastars E. Latvijas politikai – grābeklis un bumerangs. Viktors Avotiņš, 3.marts 2016. <http://nra.lv/latvija/165277-edgars-pastars-latvijas-politikai-grabeklis-un-bumerangs.htm>
- ⁹ Krastiņš U., Liholaja V., Niedre A. Krimināltiesības. Sevišķā daļa. 3. izdevums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2009., 64. lpp.
- ¹⁰ Turpat, 64–65. lpp.
- ¹¹ Krastiņš U. Krimināltiesību teorija un prakse. Viedokļi, problēmas, risinājumi. 2. daļa 2009–2014. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2015., 328. lpp.
- ¹² Krastiņš U. Noziedzīga nodarījuma sastāvs un nodarījuma kvalifikācija. Teorētiskie aspekti. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2014., 74., 78., 92. lpp.
- ¹³ Turpat, 78., 79. lpp.
- ¹⁴ Hamkova D. Profesora U. Krastiņa ieguldījums vērtējuma jēdziena „būtisks kaitējums” izpratnes attīstībā Latvijas krimināltiesībās. Tiesību interpretācija un tiesību jaunrade – kā rast pareizo līdzsvaru: Latvijas Universitātes 71. zinātniskās konferences rakstu krājums, Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2013., 111. lpp.
- ¹⁵ Krastiņš U. Vērtējuma jēdzieni Krimināllikuma normās. Jurista Vārds, Nr.24, 2012., 12. jūnijs. Krastiņš U. Vaina noziedzīgos nodarījumos ar saliktu sastāvu. Jurista Vārds, 2011. 19. jūlijs, nr.29 (676).
- ¹⁶ Hamkova D., Liholaja V. Būtiska kaitējuma izpratne: likums, teorija, prakse. Jurista Vārds, Nr.2, 2012, 10. janvāris.
- ¹⁷ Krastiņš U. Krimināltiesību teorija un prakse. Viedokļi, problēmas, risinājumi. 2. daļa 2009–2014. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2015., 265. lpp.
- ¹⁸ Krastiņš U., Liholaja V., Niedre A. Krimināltiesības. Sevišķā daļa. 3. izdevums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2009., 68. lpp.
- ¹⁹ 18.05.2011. Senāta Krimināllietu departamenta lēmums lietā nr. SKK-180/2011 Būtisks kaitējums Krimināllikuma 109. panta – patvaļīga koku ciršana un bojāšana – izpratnē. <http://at.gov.lv/lv/judikatura/judikaturas-nolemumu-arhivs/senata-kriminallietu-departaments/klasifikators-pec-likuma-normam-ar-tezem/kriminallikuma-seviska-dala/#2>
- ²⁰ Par Krimināllikuma spēkā stāšanās un piemērošanas kārtību. Latvijas Republikas likums. Pieņemts: 15.10.1998. Stājas spēkā: 05.11.1998. Publicēts: „Latvijas Vēstnesis”, 331/332 (1392/1393), ar grozījumiem, kas spēkā uz 01.05.2016.

- ²¹ Ministru kabineta noteikumi Nr.228 „Mežam nodarīto zaudējumu noteikšanas kārtība”. Pieņemts: 29.04.2003. Stājas spēkā: 07.05.2003. Publicēts: „Latvijas Vēstnesis”, 66 (2831), 06.05.2003., ar grozījumiem, kas spēkā uz 24.01.2014.
- ²² Ministru kabineta noteikumi Nr. 800 „Makšķerēšanas, vēžošanas un zemūdens medību noteikumi”. Pieņemts: 22.12.2015. Stājas spēkā: 01.02.2016. Publicēts: „Latvijas Vēstnesis”, 9 (5581), 14.01.2016.
- ²³ Medību likums. Pieņemts: 08.07.2003. Stājas spēkā: 06.08.2003. Publicēts: „Latvijas Vēstnesis”, 107 (2872), 23.07.2003. ar grozījumiem, kas spēkā uz 02.12.2015.
- ²⁴ Ministru kabineta noteikumi Nr.1482 „Medības reglamentējošo normatīvo aktu pārkāpumu radīto zaudējumu un nelikumīgi iegūtās medību produkcijas vērtības atlīdzināšanas noteikumi”. Pieņemts: 17.12.2013. Stājas spēkā: 01.01.2014. Publicēts: „Latvijas Vēstnesis”, 250 (5056), 20.12.2013.
- ²⁵ Latvijas Republikas likums „Par 1973. gada Vašingtonas konvenciju par starptautisko tirdzniecību ar apdraudētajām savvaļas dzīvnieku un augu sugām”. Pieņemts: 17.12.1996. Stājas spēkā: 03.01.1997., Publicēts: „Latvijas Vēstnesis”, 1/2 (716/717), 03.01.1997.
- ²⁶ Latvijas Republikas likums „Par 1979. gada Bernes konvenciju par Eiropas dzīvās dabas un dabisko dzīvotņu aizsardzību”. Pieņemts: 17.12.1996. Stājas spēkā: 03.01.1997. Publicēts: „Latvijas Vēstnesis”, 1/2 (716/717), 03.01.1997., „Ziņotājs”, 3, 13.02.1997.

Abstract

This paper shall review of the development of environmental criminal – legal protection in the Republic of Latvia. One of the most complicated valuation terms in Criminal law is essential harm. The adverse effects of marking, used assessment concept – „essential harm” to the Criminal Law Section 11, provisions are included as a criminal offense frame sign. Valuation concept „essential harm” or „significant damage” is widely used. Material injury is one of the mandatory features of the objective of a criminal offence defining the legal classification of the offence and, in any particular case, to assess the nature and consequences of the damage in relation to the interests laid down by the law. In all cases, regulation is not specified. Significant damage and other interests protected by law in nature and severity to determine the natural environment, human health can be an expert evaluation. In deciding the question of material injury, which is especially qualifying characteristic of the Criminal Law Article 109, followed to the Special Law Annex 1 „Criteria for the detectable threat or significant risk to the law protected the interests of the forest environment conservation”. With regard to essential harm the forest environment, evaluation is embedded in the law and are applied in practice.

Аннотация

В статье рассмотрены механизмы нормативно-правовой базы Латвии в случае безответственного отношения человека к природе, окружающей среде, в результате чего окружающей природной среде причиняется значительный материальный ущерб.

При решении вопроса о материальном ущербе, который является квалифицирующим признаком статьи 109 Уголовного закона, следует придерживаться также Приложения 1 к закону О порядке вступления в силу и применения Уголовного закона «Критерии определения посягательства или существенного посягательства на защищаемые законом интересы сохранения лесной среды». Таким образом, в отношении защищаемых интересов сохранения лесной среды оценка значительного материального ущерба закреплена в законе, и установленные законодателем критерии применяются на практике.

KRIMINĀLISTIKAS UN OPERATĪVĀS DARBĪBAS TEORIJAS APAKŠNOZARE

PSIHOLOĢIJA OPERATĪVAJĀ DARBĪBĀ

*Mg. iur. Igors Trofimovs,
Daugavpils Universitātes studiju programmas
„Juridiskā zinātne” doktorants, Latvija*

Ievads

Valsts prioritātes ir valsts drošības, sabiedriskās kārtības un iedzīvotāju labklājības aizsardzība, nekārtību un noziegumu nepieļaušana, iedzīvotāju tiesību un brīvību sargāšana. Šo prioritāšu īstenošanai katrā valstī izveidotas iestādes, kuras īsteno šo vajadzību, t. i., izpildvaras iestādes, kuras nodrošina noteiktu priekšrakstu izpildi.

Tiesībaizsardzības sistēmas iestāžu kompetencē ir noziedzīgu nodarījumu novēršana, atklāšana un izmeklēšana. Liela daļa noziegumu tiek veikti slēpti, noziedznieki, it īpaši organizētās noziedzīgās grupas, slepeni, aktīvi un mērķtiecīgi darbojas pret valsts centieniem atklāt un izmeklēt noziegumus. Tādēļ, lai noskaidrotu patiesību, atklātu noziegumus un veiktu operatīvās darbības, ir nepieciešamas zināšanas arī psiholoģijas jomā.

Operatīvās darbības jēdziena mūsdienu izpratne jāvērtē kontekstā ar speciālo izmeklēšanas darbību ieviešanu Kriminālprocesa likumā. Protī, operatīvā darbība ir jāsaprot kā izlūkošanas darbība kriminālajā un citā vidē, bet patiesības noskaidrošana ir kriminālprocesa uzdevums, operatīvās darbības gaitā tiek iegūta vairāk vai mazāk ticama informācija par personām, notikumiem un lietām, kurām varētu būt vairāk vai mazāk ticama saistība ar krimināliem notikumiem, bet pierādīšana ir procesa virzītāja ziņā. Patiesības noskaidrošanas īpatnības operatīvajā darbībā ietver nepieciešamību konstatēt faktus, darbības, kuras iespējams noteikt tikai ar notikumu liecinieku vai dalībnieku starpniecību. Lai personas varētu iespējami pilnīgi uztvert objektīvos apstākļus, viņām vienmēr ir nepieciešama noteikta palīdzība. Šī palīdzība varbūt saistīta ar noteiktu psiholoģisko iedarbību. Liela daļa noziegumu ir dažādu sarežģītu, savstarpēji pretēju interešu savijums. Šo interešu konflikts izraisa to, ka atsevišķas personas apzināti slēpj zināmos faktus vai tīšām izkropļo tos. Tāpēc operatīvajā

darbībā nākas ne tikai palīdzēt atcerēties faktus, bet arī panākt, lai tie būtu patiesi. Te psiholoģiskās ietekmēšanas metodes veido apstākļus patiesas un pilnas informācijas iegūšanai no personām par faktiem un notikumiem, kuri interesē izmeklēšanu un nodrošina nepieciešamo iedarbību uz personām, kuras speciāli grib slēpt patiesību un sniedz nepatiesu informāciju.

Operatīvās darbības psiholoģijas likumsakarību izpratne ir ļoti būtiska gan operatīvajiem darbiniekiem, gan citām valsts amatpersonām, lai nepieļautu nevēlamas sekas vai kaitējumu cilvēkiem. Raksta mērķis ir noskaidrot psiholoģijas nozīmi operatīvajā darbībā.

Mērķa sasniegšanai izvirzīti šādi uzdevumi:

- normatīvo aktu un literatūras izpēte;
- operatīvās darbības psiholoģijas mērķu un uzdevumu analīze;
- operatīvā kontakta veidošanas un attīstības pilnveidošanas problēmu izzināšana;
- būtiskāko problēmu apzināšana saistībā ar pētāmo jomu;
- priekšlikumu un secinājumu izvirzīšana.

Raksta metodes: vēsturiskā, salīdzinošā, induktīvā, deduktīvā un statistiskā.

1. Operatīvās darbības psiholoģijas vēsture

Drošības iestāžu, policijas, prokuratūras, tiesu, soda izpildes iestāžu, kā arī citu tiesībsargājošo iestāžu darbiniekiem rodas daudzi jautājumi un problēmas, kuru risināšanai ir nepieciešama ne tikai juridiskā izglītība, plašs redzesloks un dzīves pieredze, bet arī labas zināšanas psiholoģijā.

Izprast cilvēka noziedzīgu uzvedību nav iespējams, nezinot personības psiholoģiju, psiholoģijas mehānismus un motīvus, sociāli psiholoģiskās parādības un procesus. Šādas zināšanas nevar iegūt, tikai studējot zinātnisko literatūru un izmeklējot krimināllietas, jāiepazīst arī konkrēto noziedzīgo darbību veikušo personu kaislības un vajadzības, sarežģīto un unikālo

dzīvesgājumu, dažkārt traģisko likteni, individuālā tēla specifiku.

Patiesības izziņai un atbilstošu secinājumu izdarīšanai ir jāzina un jāievēro psiholoģijas likumsakarības. Šo likumsakarību zināšana ir absolūti nepieciešama, lai, izstrādājot, iesakot un izvēloties taktiskos paņēmienus, kuru mērķis ir psiholoģiski iespaidot kādu procesa dalībpersonu, varētu prognozēt viņas reakciju un tādējādi noteikt varbūtējo tā efektivitāti, kā arī nedrīkst pieļaut situāciju, ka persona sniedz nepatiesu informāciju¹. Psiholoģijas zināšanas ļauj kontrolēt personīgos izziņas, gribas un emocionālos procesus, kā arī virzīt citu personu lēmumu pieņemšanas procesus.

Šīs likumsakarības pēta psiholoģija (grieķu: ψυχή, psychē „dvēsele” + λόγος, logos „jēdziens, mācība”²). Saskaņā ar Latvijas Zinātnes Padomes apstiprināto anotāciju psiholoģija tiek definēta kā: „zinātne, kurā pēta psihi, psihiskās parādības un to rašanos, attīstību un izpausmes, atklājot darbības likumsakarības dažādu izziņas (kognitīvo) procesu, personības veidošanas un sociālo attiecību līmenī, kā arī cilvēka garīgās dzīves dažādas izpausmes, garīguma veidošanas nosacījumus un faktoros”³.

Attiecībā uz psiholoģijas izmantošanu noziegumu izmeklēšanā jau 1792. gadā Karls fon Ekarthauzens (vāc. *Karl von Eckartshausen* (1752–1803)) darbā „Par psiholoģisko zināšanu nepieciešamību noziegumu apspriešanā” izteica domu par psiholoģijas izmantošanas nepieciešamību cīņā pret noziedzību. Paplašinot psiholoģijas izmantošanas iespējas tiesību jomā, tika noteikti pamatvirzieni šajā praktiskās psiholoģijas nozarē. Psihologi Johans Gotfrīds Reihelis (kriev. *Иоганн Готфрид Рейхель* (1727–1778)) un Eduards Klapareds (fr. *Edouard Claparede* (1873–1940)) ieteica nošķirt juridisko psiholoģiju, kura nodarbojas ar tiesvedības psiholoģiju, un kriminālo psiholoģiju – zinātņi par noziedznieka psiholoģiju. Viņi uzskatīja, ka abas šīs nozares jāapvieno tiesu psiholoģijā⁴.

19. gadsimtā kriminālās psiholoģijas priekšmets nostabilizējās un guva atspoguļojumu zinātnieku darbos: Čezāre Lombrozo (itāļu: *Cesare Lombroso* (1835.–1909.)) „Noziedznieks” (1878.), „Noziegums” (1899.), Gans Gross (vāc. *Hans Gustav Adolf Gros* (1847.–1915.)) „Kriminālā psiholoģija” (1898.) u.c.

20. gadsimta sākumā kriminālistikas jautājumiem veltītājās publikācijās tika izteikta nepieciešamība izpētīt psiholoģijas jautājumus operatīvās darbības ietvaros. Piemēram, A. Ratinovs

monogrāfijā „Tiesu psiholoģija izmeklētājiem” (*Рапинов А.Р. Судебная психология для следователей*) pamato, ka juridiskā psiholoģija kā neatkarīga zinātne ietver kriminālo psiholoģiju, tiesību psiholoģiju, tiesu psiholoģiju, sodu izpildes psiholoģiju un operatīvo darbību psiholoģiju. Kopš 1965. gada juridiskā psiholoģija bija obligāts studiju kurss juristiem, un PSRS Zinātnes un tehnikas Valsts komiteja 1971. gadā juridisko psiholoģiju atzina par zinātnes nozari⁵. Turpmākā krimināltiesību, kriminālistikas, penitenciārās zinātnes un operatīvās darbības teorijas attīstība veicināja plašu psiholoģijas zināšanu pielietojumu šajos virzienos. Diemžēl liela daļa ar operatīvās darbības psiholoģiju saistīto publikāciju bija klasificētas un publiski nepieejamas.

Mūsdienās Latvijas Zinātnes padomes apstiprinātajā klasifikācijā juridiskā psiholoģija, kā psiholoģijas apakšnozare, nav minēta. Var piekrist tiesību doktora U. Miķelsona piedāvātajai *juridiskās* psiholoģijas sistematizācijai, kas ietver: tiesību normu izstrādes psiholoģiju; jurista darba psiholoģiju privātā jomā; kriminālo psiholoģiju, kas pēti noziedzīgu nodarījumu subjektīvās pušes apstākļus un deviantu uzvedību, kā arī viktimoloģijas problemātiku, pētot noziegumu upuru uzvedības likumsakarības; izmeklēšanas psiholoģiju; tiesu psiholoģiju, operatīvās darbības psiholoģiju; penitenciāro psiholoģiju, kura attiecas uz kriminālsodu piemērošanas jomu un probācijas psiholoģiju, t. i., sodu izcietušo personu rehabilitāciju, nolūkā nepieļaut noziegumu recidīvu. Juridiskā psiholoģija ir studiju kurss, kas jāapgūst juristiem un kā apakšprogramma psihologiem, bet operatīvās darbības psiholoģija kā īpašs studiju kurss netek nodalīts. Ar operatīvās darbības psiholoģijas izpēti Latvijas Policijas akadēmijā nodarbojās kriminālistikas zinātnieki profesors tiesību doktors J. Ivančiks un L. Makans⁶. Taču arī šie pētījumi nav publiski pieejami. Starp citu, arī tiesību doktora profesora A. Kavaliera un L. Makana sniegtā operatīvās darbības teorijas definīcija ietvēra norādi uz psiholoģijas īpatnību izpēti, proti: „operatīvās darbības teorija ir prakses un teorijas sadaļa, kura pēti to pielietošanas sfērā nokļuvušo personu psiholoģiskās īpatnības, rīcības un uzvedības likumsakarības un uz to izziņāšanas pamata izstrādā dažādām situācijām optimālākos informācijas ieguves un realizācijas metodes, kā arī cilvēku rīcības un uzvedības modeļus noteiktās situācijās”⁷.

2010. gadā pēc Latvijas Policijas akadēmijas likvidēšanas operatīvās darbības psiholoģijas teorija vairs netika pētīta un attīstīta, tādēļ zināšanas

par cilvēku uzvedības psiholoģiskajiem aspektiem vairs netiek mērķtiecīgi pilnveidotas.

Noziedzības apkarošanas kontekstā interese izraisa operatīvā darbība, ko veic operatīvās darbības subjekti. Saskaņā ar Latvijas Operatīvās darbības likumā noteikto operatīvā darbība ir noteiktajā kārtībā un ar likumu īpaši pilnvarotu valsts institūciju amatpersonu atklātas un slepenas tiesiskas darbības⁸.

Latvijā operatīvās darbības sistēmu veido šādi subjekti: Satversmes aizsardzības birojs, Drošības policija, Militārās izlūkošanas un drošības dienests, Valsts policija, Militārā policija, Finanšu policija, Muitas kriminālpārvalde, Korupcijas novēršanas un apkarošanas birojs, Valsts robezsardze, Ieslodzījuma vietu pārvalde, Iekšējās drošības birojs. Minētajām iestādēm ir piešķirtas operatīvās darbības subjekta tiesības.

Lietuvas Republikā tie ir Finanšu noziegumu izmeklēšanas dienests, Muitas departaments, Policijas departaments, Pirmo personu un vadības apsardzes departaments, Valsts robezsardzes departaments, Īpašo izmeklējumu dienests, Valsts drošības departaments, Novada apsardzes Ministrijas operatīvā dienesta 2. departaments⁹.

Igaunijas Republikā tie ir Drošības policijas departaments, Policijas departaments, Robežsardzes departaments, Tieslietu ministrijas cietumu departaments, Nodokļu un muitas departaments¹⁰.

Polijas Republikā tie ir Policija, Iekšējās drošības aģentūra, Robežsardze, Militārā policija, Pretizlūkošanas dienests, Nodokļu dienests, Korupcijas apkarošanas birojs¹¹.

Ukrainā tie ir Valsts policija, Valsts izmeklēšanas birojs, Drošības dienests, Ārvalstu izlūkošanas dienests, Valsts robezsardzes dienests, Valsts apsardzes dienests, Valsts nodokļu dienests, Ieslodzījuma vietu dienests, Aizsardzības ministrijas izlūkošanas dienests, Valsts korupcijas apkarošanas birojs¹².

Šie subjekti ir atšķirīgi, bet mērķis ir viens – aizsargāt personu dzīvību un veselību, tiesības un brīvības, godu, cieņu un īpašumu; nodrošināt Satversmi, valsts iekārtu, valstisko neatkarību un teritoriālo neaizskaramību, valsts aizsardzības, ekonomisko, zinātnisko un tehnisko potenciālu un valsts noslēpumus pret ārējiem un iekšējiem apdraudējumiem.

Operatīvajā darbā ir jāizmanto zināšanas gan kriminālajā psiholoģijā, gan zināšanas par operatīvās darbības pasākumu veikšanas psiholoģiskām īpatnībām, gan jāievēro izmeklēšanās darbības veikšanas psiholoģiskās īpatnības,

veicot notikuma vietas apskati, kratīšanu un aizturēšanu, cietušo un liecinieku nopratināšanu, apsūdzētā un aizdomas turamā nopratināšanu, nopratināšanu konfrontēšanas laikā, nepilngadīgo nopratināšanu, atpazīšanu, izmeklēšanas eksperimentu, liecību pārbaudi uz vietas utt.

2. Operatīvās darbības psiholoģijas mērķis un uzdevumi

Katra operatīvās darbības subjekta amatpersona (turpmāk – operatīvais darbinieks) darba procesā, ne vienmēr to apjaušot, neizbēgami izmanto psiholoģijas zināšanas. Tā ir empīriskā, sadzīves psiholoģija, kuras pamatā ir personīgā pieredze, dzīvesziņa un cilvēka īpašību pazīšana.

Taču operatīvajam darbiniekam ir nepieciešamas ne tikai empīriskas atziņas, bet arī teorētiski pamatotas sistēmiskas zināšanas. Rezultāts, pie kura nonāk pieredzējis operatīvais darbinieks savu meklējumu, vilšanās, maldu un atklājumu ceļā, ļoti īsā laikā un ar pietiekamu precizitāti var tikt apstiprināts vai pretēji – noliegts objektīvas psiholoģiskas izmeklēšanas laikā.

Neapšaubāmi, ka ir daudz kvalificētu operatīvo darbinieku, kuri, empīriski izmantojot psiholoģijas datus, prasmīgi tiek galā ar savu darbu. Tomēr ne vienmēr operatīvā darbinieka izvēlētais paņēmiens, darbības veids konkrētajos apstākļos ir optimāls uzdevuma veiksmīgai izpildei. Ilgstoši praktizējoties, katrs operatīvais darbinieks apgūst daudzus vērtīgus paņēmienus, noteikumus un psiholoģiskās iemaņas, tomēr tas nelabo pagātnē pieļautās kļūdas.

Vispusīgas krimināltiesību, kriminālistikas, penitenciārās zinātnes un operatīvās darbības teorijas psiholoģisko pamatu analīzes rezultātā izstrādātās rekomendācijas ļautu izvairīties no daudzām neveiksmēm, atvieglotu operatīvo darbu un zināmā mērā kompensētu atšķirības starp viņu pieredzi un prasmi. Tāpēc psiholoģijas zināšanas ir nepieciešamas gan jauniem, gan pieredzējušiem operatīvajiem darbiniekiem. Operatīvās darbības veikšanai un noziegumu izmeklēšanai un atklāšanai zināšanas psiholoģijā kļūst par nepieciešamību¹³.

Psiholoģisko likumsakarību pārzināšana, noteiktu psiholoģiskās izpētes metožu izmantošana operatīvās darbības procesā palīdz veidot un kontrolēt attiecības ar ieinteresētām personām, palīdz dziļāk izprast cilvēku rīcības motīvus, izziņāt notikumu apstākļus, pareizi tos novērtēt un izmantot izziņas rezultātus praktiskajā izmeklēšanas darbībā.

Izpētot zinātnieku G. Sinilova¹⁴ un V. Konovalovas¹⁵ viedokļu pamatotību par

nepieciešamību operatīvajā darbībā izmantot psiholoģisko pētījumu rezultātus, kā arī Latvijā esošo praksi un personisko pieredzi, darba autors izvirza trīs operatīvās darbības specifiskās īpatnības:

- 1) Operatīvajai darbībai raksturīga slēpta mijiedarbība ar noziedzīgo vidi, personām, kuras plāno, gatavo vai jau ir izdarījušas noziegumu. Tādēļ operatīvā darbība tiek veikta konspiratīvi; tā ir refleksiīva darbība, tai ir raksturīga iedarbība uz pārbaudāmo un izstrādei pakļauto personu; tā ir saistīta ar noteiktu risku, jo nepietiek izsmelošas informācijas par noziedzīgiem notikumiem un iesaistītajām personām, un zināmā mērā tai ir gadījuma raksturs; objektīvi operatīvai darbībai ir iespējams neveiksmīgs iznākums un nevēlamu, pat bīstamu seku iestāšanās personu pretdarbības dēļ; tā ir ekstremāla, jo tiek izmantotas daudzveidīgas darbības formas un taktiskie paņēmieni laika deficīta apstākļos; tai piemīt profesionālais risks un bīstamība.
- 2) Operatīvajai darbībai raksturīga: pārbaudāmo un izstrādei pakļauto personu pieņemto lēmumu prognozēšana un atbilstošu personīgo taktisko lēmumu sagatavošana; pastāvīga savas un citu personu darbības analīze un prognozēšana; pastāvīga gatavība darbībai ekstremālās situācijās; emocionālā un gribas kontrole.
- 3) Operatīvā darbība atbilst normatīvi tiesiskajam regulējumam, t. i., tiek reglamentēta ar spēkā esošajiem likumiem un nedrīkst būt amorāla¹⁶; tā ir saistīta ar daudzveidīgu spēku, līdzekļu un metožu piesaisti, t. i., tiek īstenota kā kompleksa un kolektīva darbība; vienmēr tiek saskaņota ar operatīvajiem apstākļiem un konkrētām taktiskām situācijām; ir ļoti dinamiska, jo darbības vides nosacījumi jebkurā brīdī var mainīties.

Minēto specifisko operatīvās darbības īpatnību klāsts nav izsmelošs, bet ir nosauktas tikai svarīgākās īpatnības. Pat nepilns šo īpatnību uzskaitījums pārlicinoši pierāda, ka šai darbībai, kā jebkurai citai, piemīt būtiskas psiholoģiskās komponentes. Tādēļ juridiskās psiholoģijas un operatīvās darbības teorijas ietvaros varam runāt par operatīvās darbības psiholoģiju. Tās priekšmets ir operatīvās darbības subjektu un tiem pretimstāvošo personu, kuras nodarbojas ar prettiesiskām darbībām, un viņu paziņu loka psihes likumsakarības un mehānismi, kā arī operatīvo struktūrvienību psiholoģija, noziedzīgu grupu psiholoģija, kā arī viņu konfliktattiecības noteiktos objektīvos apstākļos.

Operatīvās darbības teorijā būtiska nozīme ir psiholoģiskajiem faktoriem, kas ietver: operatīvās darbības subjektu – operatīvo darbinieku un slepeno palīgu psihes likumsakarības; atsevišķu personu, organizēto grupējumu noziedzīgās darbības psiholoģiskās komponentes, īpaši to motivāciju, noziedznieku subkultūras psiholoģiju, motīvu dinamiku atkarībā no dažādiem objektīviem faktoriem utt.; operatīvo darbinieku un personu, kuras var būt iesaistītas noziedzīgajā darbībā, psiholoģijas specifiskās likumsakarības; operatīvās informācijas iegūšanas psiholoģiskās metodes un paņēmienus, ko izmanto operatīvās meklēšanas pasākumu procesā; operatīvās meklēšanas pasākumu organizēšanas psiholoģiskos aspektus.

Psiholoģijas zināšanu mērķis operatīvās darbības ietvaros var būt: loģiski psiholoģisko likumsakarību izzināšana, saistībā ar sākotnējās informācijas iegūšanu par plānotajiem vai izdarītajiem noziegumiem, nosakot prognožu un versiju izvirzīšanu; problēmsituāciju likumsakarību analīze nepietiekamas informācijas un operatīvā riska apstākļos; operatīvās domāšanas heuristikās (intuitīvās, neapzinātās) ietekmes pieļaujamība. Attīstoties zinātnei, pieaug operatīvās darbības organizēšanas un vadības sociāli psiholoģisko aspektu nozīme. Psiholoģisko pētījumu rezultāti tiek izmantoti operatīvo struktūrvienību personāla atlasē, operatīvo darbinieku profesionālās un morāli psiholoģiskās sagatavošanas metožu izstrādē, ievērojot darba specifiku, operatīvās darbības resursu pārvaldes kvalitātes uzlabošanā, vadības lēmumu pieņemšanā, informatīvi analītiskā darba, prognozēšanas un plānošanas darba organizēšanā un pilnveidē, savstarpējās mijiedarbības koordinēšanā, darbinieku stimulēšanā, izmantojot viņu operatīvās darbības rezultātu analīzei zinātniski pamatotus kritērijus.

No teiktā izriet, ka operatīvās darbības psiholoģijas pamatuzdevumi ir:

- 1) Operatīvās darbības subjektu un kriminālas vides faktiskā stāvokļa izpēte, lai objektīvi novērtētu noziedzības faktoros un izstrādātu zinātniski pamatotas juridiski psiholoģiskas rekomendācijas noziedzības ierobežošanas pilnveidei.
- 2) Operatīvās darbības subjektu personības profesionālās un psiholoģiskās izaugsmes veicināšana atbilstoši veicamajām funkcijām.
- 3) Psiholoģiski pamatotu rekomendāciju izstrādāšana konfidenciālu attiecību veidošanai ar operatīvās darbības procesā iesaistītajām personām, lai novērstu un atklātu smagus un

sevišķi smagus noziegumus, risinātu problemātiskas situācijas un konfliktus, kas rodas šajā procesā.

Operatīvās darbības psiholoģija – zinātne, kas pēta psihiskas parādības un procesus, kas notiek, veicot operatīvās darbības funkcijas personības, sabiedrības un valsts aizsardzībai no noziedzīgiem apdraudējumiem, pēta tās mehānismus un likumsakarības.

Kā redzams, operatīvās darbības psiholoģija pēc mērķiem un uzdevumiem ir praktiski orientēta, lietišķa zinātnes nozare.

3. Operatīvā kontakta noteikšanas un attīstības metodes

Operatīvā darbība ietver dažādus kontaktus ar interesējošām personām. Kontakti parasti izpaužas konspiratīvā saskarsmē ar objektu. Praksē šis saskarsmes process notiek atbilstoši specifiskiem psiholoģijas likumiem. Operatīvajam kontaktam ir psiholoģisks saturs, tas ir attiecību un atkarību kopums, kas veidojas cilvēku saskarsmes procesā.

Lai operatīvais kontakts veidotos un attīstītos veiksmīgi, stabili un sistemātiski, ir jāievēro trīs noteikumi. Pirmkārt, nozīmīga ir prasme ieinteresēt sarunas nepieciešamībā. Otrkārt, savstarpējās uzticības atmosfēras izveidošana tikšanās procesā. Treškārt, prasmīga psiholoģiskās iedarbības metožu izmantošana informācijas saņemšanas un nodošanas laikā. Tā kā visi šie noteikumi ir savstarpēji saistīti, nedrīkst kādu no tiem absolutizēt, katrs noteikums ir pakārtots pārējiem.

Prasme ieinteresēt kontakta nepieciešamībā

Saziņā izmantojamo teorētisko atziņu un praktisko paņēmieni apguve ļauj operatīvajam darbiniekam saprast, kādā virzienā ir jāattīsta saziņa, lai ātrāk sasniegtu savstarpējo sapratni un pareizi organizētu sadarbību ar interesējošo personu.

Lai iepazīšanās noritētu veiksmīgi, operatīvajam darbiniekam ir detalizēti jāpārdomā iepazīšanās iegansts. Tas ir ļoti svarīgi kontakta nodibināšanai, jo iespaido turpmāko saskarsmi ar objektu un primāri to, kāds iespaids rodas objektam par operatīvo darbinieku. Nozīmīgi ir operatīvā darbinieka uzmanības piesaistīšanas paņēmieni. Šādi paņēmieni var būt: komplimentī, glaimi, apelācija pie sarunu biedra pašcieņas.

Ieganstam ir ne tikai jāattaisno griešanās pie cilvēka, bet arī jāveicina turpmāka saruna. Sarunu biedrā jāveido priekšstats, ka sarunas turpinājums ir pašsaprotams. Liela nozīme ir

asprātībai, darbinieka oriģinalitātei, kurai pateicoties interesējošā persona dabiski un nemanot tiek iesaistīta sarunā.

Kontakta dibināšanai ar objektu būtisks ir pirmais iespaids par operatīvo darbinieku. Tas var izpausties kā interesējošās personas iekšēji pārdzīvojumi un parasti notiek zemapziņā. Darbiniekam ir jāprot veidot labvēlīgu iespaidu par sevi. Pirmo iespaidu veido uztvere: a) cilvēka ārējais izskats, b) ekspresīvās reakcijas (mīmika, žesti, gaita), c) balss, valoda. Interesējošās personas psiholoģiskās īpatnības noteikti ietekmē šo procesu.

Tikpat svarīgi ir veidot sarunu biedrā interesi par kontaktu; tas panākams ar intereses izraisīšanu par operatīvā darbinieka personību un vēlmi sazināties tieši ar viņu. Šādā gadījumā darbojas tieksmes un pievilšanās psiholoģiskie mehānismi. Objekta simpātijas pret operatīvo darbinieku veidosies, ja objekts apjautīs saskarsmes pozitīvo efektu. Cītiem vārdiem sakot, lai izraisītu objekta interesi par saskarsmi, ir jāveicina personā izjūtas par labuma iespēju kontakta ietvaros.

Vispārīga shēma objekta iesaistīšanai sarunā varētu būt šāda:

- 1) Problēmsituācijas radīšana.
- 2) Personas pārliecināšana par nepieciešamību apspriest radušos problēmsituāciju, objekta emociju izraisīšana. Nepieciešams panākt nepieciešamību izteikties, tādēļ problēmjautājumā jāiekļauj diskutabla informācija. Objekts sāk iebilst, izteikt savu viedokli, minēt faktus. Viņš iesaistās sarunā, un, uzturot viņā emocionālo uzbudinājumu un, piekřrtot viņa argumentiem, var panākt pozitīvu rezultātu. Šim nolūkam tiek izmantoti gan verbāli, gan neverbāli līdzekļi.

Plānojot problēmsituāciju, ir jāievēro objekta raksturīgās īpašības, viņa erudīciju, intelektu, sociāli psiholoģiskās īpatnības. Īpaša uzmanība jāpievērš objekta sociālajai lomai sabiedrībā. Tāpēc, pat zinot nepilnīgu informāciju par objektu, jau pazīšanās pirmajā posmā iespējams izvēlēties piemērotu tematu un pārdomāt atbilstošu problēmsituāciju.

Savstarpējās uzticēšanās atmosfēras izveidošana

Objekta uzticēšanās un labvēlība ir būtiskākie noteikumi attiecību attīstīšanai. Pirmkārt, saziņā notiekošā atgriezeniskā saikne, no vienas puses – sarunu biedrs sniedz konfidenciālu informāciju, no otras puses – tieši atklājot sevi sarunu biedram. Vēl viena funkcija ir īpašu padziļinātu

savstarpējo attiecību veidošana operatīvās darbības īstenošanas procesā. Uz uzticēšanos balstītas attiecības pilnīgi nomāc visus negatīvos faktorus, kuri var izveidoties interesējošā objekta psihē.

Uzticēšanās psiholoģiskais saturs ietver sevī „drošības” subjektīvās izjūtas un saziņas partneru savstarpēju pārliecību. Objekts, kurš saziņas procesā uzticas, iegūst pārliecību, ka viņš, palaujoties uz savu partneri, ne ar ko neriskē. Šādu attiecību kritērijs ir objekta vaļširdība. Efektīvs paņēmieni šāda līmeņa attiecību nodrošināšanai ir līdzjūtība vai empātija.

Empātija vienmēr darbojas kā tuvināšanos stiprinošs faktors. Tā tiek veicināta ar dažādiem paņēmieniem. Būtiska nozīme var būt kopīgām atmiņām par kādiem notikumiem, līdzīga attieksme pret atsevišķām dzīves parādībām utt. Uzdevums ir vajadzīgajā brīdī būt atbilstoši „atklātam”. Īpaši uzmanīgam ir jābūt, kad interesējošā persona atklāti runā par savām vērtībām un nepilnībām. Savlaicīga reakcija uz objekta atklātību izraisīs viņā pateicības jūtas.

„Atklātības” pakāpe, kā arī sarunā pieminēto jautājumu loks atkarīgs no daudziem faktoriem, piemēram, nacionāli psiholoģiskie faktori; apstākļi, kurus vieni uzskata par intīmiem, citiem ir parasti. Nacionālās kultūras īpatnību zināšanas operatīvajam darbiniekam palīdz pareizi uzvesties, veicina distances sarukšanu starp saziņas partneriem un rada uzticēšanos.

4. Psiholoģiskās iedarbības metodes informācijas saņemšanas un nodošanas laikā

Informācijas iegūšanas pieredze liecina, ka šajā procesā noteicošā loma ir psiholoģiskiem faktoriem. Vairākumā gadījumu panākums ir atkarīgs no operatīvā darbinieka prasmes veidot psiholoģisko kontaktu ar sarunu biedru un spēju viņu ietekmēt. Šādai iedarbībai var būt dažādi mērķi. Viens no tiem ir izziņāt informāciju, ar kuru persona negrib dalīties. Var minēt divus informācijas ieguves pamatveidus.

1) Objekta pamudināšana nejausi izteikt interesējošus faktus

Nepieciešamās informācijas iegūšanai autors piedāvā šādus paņēmienus.

Tādu priekšmetu demonstrēšana, kas atdzīvina objekta atmiņā atbilstošus tēlus un veicina neapzinātus izteicienus. Piemēram, lai noskaidrotu, vai persona zina reliģiskas nozīmes priekšmetu, operatīvais darbinieks demonstrē svētbildes, krustus, kas var objektīvi veicināt sarunu par atbilstošo tematu. Savukārt,

lai noskaidrotu interesējošus personiskās dzīves apstākļus, var izmantot atbilstošus reklāmas materiālus, piemēram, rakstu žurnālā, lai uzsāktu sarunu par automobiļiem. Tāpat var izmantot objekta personīgās mantas (telefons, tualetes piederumi u. tml.) un citas uztverei pieejamas lietas. Šādi konkrēti priekšmeti var dod divkāršu psiholoģisku rezultātu. Piemēram, fotogrāfiju albums, no vienas puses, atsauc atmiņā pagātnes tēlus, no otras puses – mudina izteikt konkrētus pagātnē notikušus faktus. Jāatzīmē, ka galvenais noteikums paņēmiena izmantošanai ir tas, lai objekts nenojaustu priekšmeta demonstrēšanu sarunas uzturēšanai.

Saistīta sarunas temata izmantošana.

Šāda saruna atsauc atmiņā virkni tēlu, tai skaitā arī tos, kas ir saistīti ar tikai objektam zināmu informāciju. Pārslēgties uz saistītu tēmu var ar dažādu neitrālu jautājumu palīdzību. Šī paņēmiena veiksmīgas izmantošanas pamatnoteikumi ir: 1) sarunas tematam jābūt zināmam un pietiekami svarīgam, tomēr ne pārāk tuvam jautājumam, kas jānoskaidro, pretējā gadījumā to var uztvert kā slikti maskētu tiešu jautājumu; 2) saistītajam tematam ir loģiski jāizriet no konkrētās situācijas. Šāda temata izmantošana nepieciešamās informācijas iegūšanai ļauj atdzīvīnāt atmiņas, kas glabājas izjautājamās personas apziņā, mudinot neviļus izteikt vajadzīgo informāciju.

Apelācija pie pašcieņas. Šajā paņēmienā tiek izmantotas uzslavas, glaimi, cieņas izrādīšana, liela interese un uzmanība par objektu. Paņēmieni īpaši efektīvi ar godkārtīgiem un patmīļīgiem cilvēkiem. Apelācija pie pašcieņas palīdz veidot ar tādiem cilvēkiem ciešas attiecības un veicina vaļširdīgu attieksmi un atklātību no viņu puses. Paņēmiena izmantošanas pamatnosacījumi: 1) pirms uzslavas vienmēr jāpasaka kompliments; 2) izsakot uzslavu, ir jāieņem atbilstoša poza un sejas izteiksme; 3) objekta „nopelnus un priekšrocības” uzsver salīdzinājumā ar oponentiem.

Vienaldzības izrādīšana. Šo paņēmieni izmanto, ja sarunu biedram ir liela vēlme apspriest informāciju, ko zina tikai viņš un kurai viņš piešķir būtisku nozīmi. Izrādot vienaldzību pret objektam šķietami svarīgo informāciju, ignorējot to, tiek aizskarta viņa patmīlība un līdz ar to tiek stimulēta papildus ziņu izteikšana, lai pierādītu izteiktās informācijas svarīgumu. Pamatnoteikumi paņēmiena izmantošanai: 1) savlaicīgi konstatēt, ka objekts ir „pārpildīts” ar informāciju. Tas ir redzams no viņa uzvedības: viņš bieži skatās uz operatīvā darbinieka pusi, nevar mierīgi nosēdēt vienā vietā, sāk pastiprināti žestikulēt un rādīt,

ka viņš zina informāciju; 2) šajā brīdī nedrīkst objektam uzspiest sarunas tematu; 3) vienaldzības izrādīšana no operatīvā darbinieka puses var mudināt objektu runāt tikai tad, ja objekts uzticas operatīvajam darbiniekam.

Emocionālā stresa izmantošana. Ar emocionālo stresu domāta psihiskā spriedze. Tādā stāvoklī cilvēkam pavājinās uzvedības un izteiksmes kontrole. Nošķir vairākus tāda stāvokļa attīstības posmus. Pamatposms – vētrainu pārdzīvojumu, vāji kontrolētas uzvedības un runas plūsmas posms. Pēc emocionāla uzbudinājuma cilvēks pakāpeniski nomierinās. Emocionālo stresu var izraisīt negaidīts jautājums, neprecīzs vai melīgs, nepatiess apgalvojums, it kā „svarīga” informācija, šķietamība par informētību kādā lietā.

Viltus pierādījumu izmantošana. Parasti cilvēks vairāk uzticas savām idejām, nevis tām, kuras piedāvā viņam citi cilvēki. Tāpēc pieredzējušie operatīvie darbinieki pēc iespējas mēģina neizmatot tiešu spiedienu uz objektu, bet izmanto netiešu iedarbību uz viņa domu gaitu, it kā nejauši piedāvājot viņam noteiktu informāciju, par kuru objektam jāizdara secinājumi. Informācijas ieguve ir atkarīga no tā, vai objekta secinājumi būs saistīti ar to informāciju, kas nepieciešama operatīvajam darbiniekam.

Vientieša lomas tēlošana. Šā paņēmiena būtība ir apstākļi, ka operatīvais darbinieks speciāli pazemina savas kognitīvās spējas, cenšoties izveidot iespaidu par objekta intelektuālo pārsvaru. Rezultātā objekts zaudē modrību un negaida, ka saruna varētu būt saistīta ar informācijas ieguvu.

2) Objekta provocēšana uz emocionālām, ekspresīvām darbībām, kas var būt saistītas ar atbilstošu informāciju

Šādu informācijas ieguvu var īstenot ar sekojošiem paņēmieniem:

Konkrētu ar noziedzīgo darbību saistītu priekšmetu demonstrēšana. Paņēmieni veiksmīgi tiek izmantoti operatīvās izmeklēšanas praksē. Piemēram, aizturētās personas ekspresīva reakcija uz priekšmetiem, kas saistīti ar noziedzīgu darbību. Uz provocējošo iedarbību (priekšmetu) objekts reaģēja ar ekspresīvām vai fiziskām darbībām. Viņš, protams, pietiekami labi apzinās priekšmeta nozīmi, bet viņa izteiksmīgās darbības (mīmika, poza, žesti) tiek veiktas pilnīgi neapzināti, bet tieši šīs darbības norādīja uz izmeklēšanai nepieciešamo informāciju par objekta piederību izdarītajam noziegumam. Paņēmiena praktiskie nosacījumi ir šādi: 1) demonstrējamiem priekšmetiem tiešām ir jābūt

saistītiem ar subjekta noziedzīgo nodarījumu; 2) subjektam ir jāuztver šie priekšmeti atbilstošā situācijā; 3) personas, kura demonstrē šos priekšmetus, uzvedībai un attieksmei ir jābūt pilnīgi neitrālai un motivētai.

Īslaicīgu psiholoģiski asu dzīves situāciju inscenēšana. Tādām situācijām var izmantot dabiskos apstākļus vai veidot mākslīgi. Piemēram, kratīšanas laikā pie narkodīlera, kamēr kratīšana notika istabās, narkodīleris neizrādīja nekādas trauksmes pazīmes un vienaldzīgi skatījās pa logu. Pēc kāda laika viens no operatīvajiem darbiniekiem izgāja virtuvē un pēkšņi iesaucās: „Ir!” Narkodīleris satrūkās, aizskrēja uz virtuvi un paskatījās uz skapīti virs ledusskapja. Izveidotajā psiholoģiski saasinātajā situācijā narkodīleris, gribēdams pārliecināties, ka slēptuve ir atrasta, pilnīgi neapzināti ar savu skatienu norādīja uz vietu, kur atradās slēptuve ar lielu narkotiku daudzumu.

Paņēmiena veiksmīgai īstenošanai jāievēro šādi pamatnoteikumi: 1) radītajām situācijām ir jābūt personīgi nozīmīgām subjektam; 2) svarīgi izvēlēties tādu brīdi situācijas radīšanai, kad objekts noteikti uz to reaģēs; 3) personas, kura izmanto situāciju, darbībai ir jābūt loģiskai un ekspresīvai; 4) rūpīgi jāseko objekta psihiskajam stāvoklim un kustībām radītajā situācijā. Kustības var būt reflektīvas, tādēļ subjekta stāvokļa un viņa nodomu ticamības pakāpe ir pietiekami augsta.

Tāpat psiholoģiskie paņēmieni informācijas ieguvei pamatojas uz kopīgām neapzinātām psihisko parādību likumsakarībām, kuras ārēji izpaužas kā netīša, neapzināta ziņu reproducēšana un ekspresīvas fiziskas darbības.

5. Psiholoģiskās ietekmēšanas metodes operatīvajā darbībā

Viens no operatīvās darbības mērķiem – iedarbība uz personām, kuras veikušas noziegumu, uz nestabilām personām, kuras var veikt noziegumu – tiek panākts ar dažādām metodēm, tai skaitā ar psiholoģiskās iedarbības metodēm. Patiesības noskaidrošanas īpatnības saistītas ar to, ka nepieciešams noskaidrot faktus, darbības, kuras daudzos gadījumos iespējams noteikt tikai ar liecinieku vai nozieguma dalībnieku palīdzību. Lielākā daļa noziegumu ir ļoti sarežģīti, savstarpēji pretēju personu interešu savijums, turklāt to personu, ar kuru palīdzību operatīvās darbības procesā ir jānoskaidro patiesība par notikumiem un faktiem. Šo interešu konflikts izraisa neziņošanu vai apzināti nepatiesas informācijas

sniegšanu. Tāpēc operatīvajā darbībā patiesības noskaidrošanai nākas ne tikai panākt informācijas sniegšanu, bet arī nodrošināt informācijas patiesumu.

Psiholoģiskās ietekmēšanas metodes nepieciešamas šādas pret darbības pārvarēšanai. Jāatzīmē, ka eksistē vairāki principi, kuru ievērošana nodrošina iedarbības mērķu sasniegšanu operatīvajā darbībā.

1. Iedarbībai jānotiek, ievērojot konkrētās personas īpatnības, vispirms temperamentu un personas psiholoģisko stāvokli konkrētajā brīdī.
2. Ir nepieciešamas zināšanas par kopīgām informācijas apguves likumsakarībām, tās uztveres īpatnībām sarunas laikā, par faktoriem, kas ietekmē informācijas apguves efektivitāti un domāšanu, par emocionālo procesu ietekmi uz domāšanas procesu un iedarbību uz personu.
3. Jāizvēlas atbilstošs iedarbības process, tā elementi, jāprognozē personas atgriezeniskā reakcija.
4. Iedarbības pozitīvo uztveri vajag stimulēt. To var panākt ar dažādām metodēm: norādot pozitīvos rezultātus, izsakot pamudinājumus.
5. Iedarbība visos gadījumos tiek reglamentēta procesuālo pilnvaru robežās, nekādā gadījumā nedrīkst pārkāpt personas, uz kuru iedarbojas, tiesības.
6. Iedarbojoties ievēro visus ārējos apstākļus. Ārējiem apstākļiem ir jāpalīdz sasniegt iedarbības mērķi. Visos gadījumos ir jāzina un jāparedz apstākļi, kuri veicina psiholoģiskās iedarbības metožu efektivitāti.
7. Iedarbības laikā ir jānodrošina personas, uz kuru vērsta iedarbība, psihiskā aktivitāte. Iedarbība tikai tad būs rezultatīva, ja tā aktīvi tiek nodrošināta un uztverta. Iedarbības procesa sākotnējā etapā ir jāizraisa interese par saziņu.
8. Operatīvā iedarbība ir rūpīgi jā sagatavo. Pirms iedarbības īstenošanas tiek analizēti sākotnējās ziņas, informācija par personu, tās uzvedību, stāvokli, jānosaka uzdevumu formulēšana un variēšana, starpmērķis un gala mērķis, pēctecība mērķa sasniegšanai, fakti un apstākļi, kurus iespējams izmantot, un to izmantošanas stratēģija, informācija par citu personu iespējamo iedarbību.

Psiholoģiskās iedarbības pamatmetodes ir informācijas nodošanas metode, pārliecināšana, piespiešana, iespaidošana, domāšanas uzdevumu formulēšana un variēšana.

Informācijas nodošanas metode. Operatīvās darbības apstākļos informācijas nodošanas metode palīdz izmainīt vai virzīt psiholoģiskai ietekmei pakļautās personas domāšanu. Metodes ietvaros iepriekš savāktā un noteiktā kārtībā, apstākļos un veidos nododamā informācija iekļauj personu, uz kuru vērsta iedarbība, intelektuālā, emocionālā un gribas procesā; persona pārstrādā informāciju un sasniedz plānotās iedarbības rezultātu. Metode tiek izmantota dažādiem mērķiem: palīdzēt atcerēties aizmirsto, mainīt personas, kura sniedz nepatiesas ziņas, domāšanas virzienu, mainīt pamatnostādnes, uzskatus, izraisīt noteiktus emocionālos stāvokļus.

Informāciju var uztvert ar dažādiem maņu orgāniem (redze, dzirde) vienlaicīgi un šķirti. Informācija, kas paredzēta uztverei ar redzi, savukārt var tikt demonstrēta dažādi. Vienā gadījumā iespējama tieša uzmanības pievēršana noteiktam objektam (paskatieties uz svētbildi), citā gadījumā veidojas apstākļi, kuros objektam tiek pievērsta uzmanība it kā nejauši. Tāda informācija var iedarboties uz domāšanas procesu un virzīt to tikpat spēcīgi. Informāciju var nodod verbāli jebkādā gramatiskā formā: jautājuma, apgalvojuma, nolieguma formā. Nepieciešams nepārtraukti kontrolēt informācijas iedarbību. Svarīgi pārliecināties, ka cilvēks ir sapratis, ko viņam saka, uzmanīgi sekot viņa reakcijai un teiktajam. Visi šie faktori ir jāievēro, plānojot šīs metodes izmantošanu.

Aktīvi izmanto informācijas nodošanas metodi, lai izmainītu cilvēka attieksmi. Iedarbība ar informāciju spēj mainīt cilvēka lēmumus, palīdz pārvērtēt agrāko uzvedību. Šo metodi var plaši izmantot operatīvajā darbībā situācijās, kad izjautājamā persona, vai aizdomās turamais, paziņo nepatiesus faktus.

Informācijas nodošanas metode tiek izmantota arī tādos gadījumos, kad nepieciešams krasi mainīt personas emocionālo stāvokli. Papildus informācijas nodošana var radīt nomāktību vai uzbudinājumu, pārslēdzot uzmanību no vieniem faktiem uz citiem.

Pārliecināšanas metode. Pārliecināšana ir galvenā iedarbības metode. No vienas puses tā ir daudzpusīga ietekme uz personību, lai veidotu kādas noteiktas īpašības un atbrīvotos no citām, no otras puses – tas ir pamudinājums darbībai. Galvenie pārliecināšanas komponenti ir informācija (stāsts), paskaidrojums, pierādījums un noliegšana.

Pamudinājumā darbībai liela nozīme ir informācijai, jo pirms kaut ko iesākt, cilvēks

pārliecinās, vai to ir vērts darīt un vai to ir iespējams izdarīt. Informēšana būtībā ir stāsts - dzīvs un tēlainis informācijas izklāsts, kura mērķis ir paziņot objektam faktus un secinājumus, kuri mudinās viņu darboties. Stāstījuma forma var būt brīva, stāsts ļauj operatīvajam darbiniekam pilnā mērā izmantot visas savas prasmes pārliecināt sarunu biedru. Stāstot personai, var izvēlēties induktīvo metodi, proti, secīgi izskatīt faktus, parādības, notikumus un pēc tam izdarīt apkopojumu, var izvēlēties deduktīvo izklāstu, tas ir, sākumā izteikt kopīgās nostādnes un pēc tam minēt faktus to pierādīšanai.

Pārliecināšanai ir vērsta nepieciešamā lēmuma pieņemšanu, tā ļauj saprast pieļautās kļūdas, apzināties vainu. Pārliecināšanas process vienmēr ietver šādus pamatelementus: noteiktu argumentu izklāsts; informācija, kas apstiprina minēto argumentu pareizību; pārliecināmās personas iebildumu un šaubu uzklauššana; jaunu argumentu izklāsts, ņemot vērā iebildumus; atsevišķu argumentu un nododamās informācijas elementu atkārtošana ar mērķi iedarboties uz pārliecināmās personas domāšanas procesa izmaiņām.

Pārliecināšanas procesā jāievēro pārliecināmās personas pozitīvās īpašības un iezīmes, jāakcentē tās, pretstatot tās citu objektu īpatnībām. Jāprot uztvert pārliecināmās personas šaubu un svārstīšanās brīžus un turpināt uzmanīgi iepazīt personību, vērojot reakcijas, uzvedības maiņu, mīmiku, žestus u.c. Obligāts nosacījums ir psiholoģiskā kontakta izveidošana ar pārliecināmo personu. Kontaktu raksturo pozitīva attieksme pret pārliecināmo, gatavība un vēlēšanās uztvert viņa argumentus.

Piespiešanas metode. Ne vienmēr rezultātu var panākt tikai ar pārliecināšanu. Dažreiz nākas izmantot piespiedu līdzekļus. Taču piespiešana, izolēta no pārliecināšanas, var nodarīt kaitējumu. Svarīgi, lai objekts zināmā mērā apzinātos, ka pielietojamās piespiešanas metodes ir neizbēgamas. Tas tiek panākts, ja pirms piespiešanas ir notikusi pārliecināšana.

Piespiešanu var iedalīt fiziskajā piespiešanā (neizskatīsim) un psiholoģiskajā piespiešanā. Psiholoģiskā piespiešana virza personas darbību pretēji viņa gribai. Psiholoģiskās piespiešanas procesā objekts izpilda rīkojumus stipra iekšēja protesta apstākļos. Tikai ārējie apstākļi liek viņam pakļauties. Piespiešanas metodes izmantošanas svarīgākais noteikums ir ārēju faktoru esamība. Ja tādu priekšnoteikumu nav, piespiešana kļūst bezjēdzīga. Priekšnoteikums var būt bailes, kas elementāri darbojas kā paš aizsargāšanās

instinkts. Bailes izraisa un pastiprina neaizsargātības un vājuma apziņu. Operatīvajam darbiniekam vajadzētu zināt likumsakarību, ka stipru cilvēku bailes būtiski neietekmē. Toties trauslam cilvēkam bailes ir spēcīgs stimulējošs faktors. Tas nozīmē, ka piespiešana ir saistīta ne tikai ar ārējiem faktoriem, bet arī ar cilvēka iekšējiem psihes procesiem. Bailes pārsvarā izraisa verbāla iedarbība uz psihi.

Izvērtējot piespiešanas metodes izmantošanas iespējas, jāprognozē vai atbilstošā iedarbība izraisīs bailes. Ja persona, izvērtējot situāciju, novērtēs to kā bīstamu, tad viņu lielākā vai mazākā mērā pārņems bailes. Ja objekts nesaskatīs šajā situācijā briesmas un bailes neradīsies, tad piespiešanas izmantošanai nebūs jēgas.

Operatīvajā darbā galvenie psiholoģiskās piespiešanas paņēmieni ir aizliegums, kategoriska prasība, brīdinājums un draudi.

Aizliegums var būt divējāds: impulsīvu darbību aizliegums un nepieļaujamas uzvedības aizliegums.

Kategoriska prasība izpaužas kā pavēle un var būt efektīva tikai gadījumā, ja operatīvais darbinieks ir autoritāte objektam. Citos gadījumos šis paņēmiens ir bezjēdzīgs un dažreiz pat kaitīgs.

Brīdinājums nozīmē, ka operatīvais darbinieks izraisa objektā trauksmi, radot vēlmi novērst iespējamās negatīvās sekas. Liela nozīme ir ne vien brīdinājuma saturam, bet arī brīdinājuma izteikšanas tonim. Tam ir jābūt iespaidīgam, ar draudu elementiem. Brīdinājumam jāiespaido objekts un jāizraisa galvenokārt negatīvas izjūtas, viņu pārņem nemiers un bažas par uzvedības sekām. Tieši tas mudina objektu pakļauties operatīvā darbinieka rīkojumiem.

Draudi ir psiholoģiskās piespiešanas hierarhijas galējais līdzeklis, kas izraisa objektam stipras bailes. Lai izmantotu draudus, ir jābūt pārliecinātam, ka tie radīs objektā bailes. Ir cilvēki, kuriem baiļu sliekšnis ir ļoti augsts. Pret viņiem diezgan grūti izmantot piespiešanas metodi. Lai iedarbotos uz tādiem cilvēkiem, izmanto emocionālās iespaidošanas metodi.

Emocionālās iespaidošanas metode – viens no cilvēku ietekmēšanas līdzekļiem saziņas procesā. Ietekmēšana raksturīga ar to, ka tā ietekmē objekta uzvedību, viņam pašam to nemanot. Līdz ar to cilvēks vērtē savu darbību kā dabisku, pašu par sevi saprotamu.

Lai izmantotu iespaidošanas paņēmienus, jāprot noteikt vai cilvēks pakļausies iespaidošanai. Iespaidošanas pakāpe galvenokārt atkarīga

no personas sociālās lomas sabiedrībā, vecuma, audzināšanas, sociālās pieredzes un indivīda praktiskās darbības. Izglītoti cilvēki ir mazāk ietekmējami, nekā mazizglītoti. Iespaidojamība atkarīga arī no kultūras līmeņa. Sievietes pārsvarā vairāk iespaidojas nekā vīrieši. Bet, ja sievietei ir nozīmīgs stāvoklis sabiedrībā vai vadošs amats, iespaidojamība var būt zemāka nekā vīrietim.

Lai nodrošinātu iespaidošanu, objekts „jāievieto” specifiskā fona stāvoklī, kurā viņš dzirdētu tikai iespaidojošās personas runu. Vienkāršākais, vienlaicīgi drošākais paņēmieni ir objekta atslābināšanās, par kuru var liecināt vairākas pazīmes: brīvi atslīdzis ķermenis, sarkasi seja, spīdošas acis, taisnas rokas u. tml. Salīkusi figūra, saliektas, sakrustotas kājas un rokas, klīstošs skatiens, rievās uz pieres un vertikālās rievās uz deguna norāda uz objekta saspīngtu stāvokli.

Domāšanas uzdevumu nosaukšana un variēšana. Informatīvā iedarbība tiek īstenota ar jautājuma – domāšanas uzdevumu.

Operatīvajā darbībā šo metodi izmantoto arī nepatiesu liecību atmakošanā. Cilvēkam, kurš sniedz apzināti nepatiesu informāciju, noteikti ir divi notikuma, par kuru tiek sniegtas liecības, interpretācijas modeļi. Viens modelis ataino notikumus tādā veidā, kādā tie ir notikuši patiesībā, bet otrs modelis – nepatiesā versija par notikumu. Šo divu modeļu esamība sarežģī domāšanas filtrāciju pēc domājamā uzdevuma – jautājuma uzdošanas. Cilvēks, kas dod nepatiesas liecības, mēģina ar lielāku detaļu skaitu savietot šos divus modeļus – tikai tad viltus versija liksies ticama. Šādas sarežģītas domāšanas apstākļos, izmantojot prasmīgi formulētus jautājumus, variējot tos, uzdodot negaidītus jautājumus, maskējot svarīgus jautājumus ar sīkiem, mazsvarīgiem – var iestāties brīdis, kad šai metodei pakļautā persona, vairs nespēj kontrolēt jautājuma atbildību patiesajiem apstākļiem un atklāj faktus, kas attiecas uz šo notikumu, bet ne viltus notikumu.

Jebkuras psiholoģiskās metodes pielietošanas priekšnoteikums ir paņēmiena pieļaujamība, proti, atļauta ir tikai tāda psiholoģiska ietekmēšana, kura objektam garantē rīcības izvēles iespēju. Paņēmieni, kuri rada iespaidu par bezizejas stāvokli vai pat situāciju, no kuras var atbrīvoties, rīkojoties vienīgi operatīvajam darbiniekam vēlamajā veidā, ir nepieļaujami, jo var izraisīt neparedzētu vai neadekvātu rīcību.

Secinājumi

Psiholoģija nav abstrakta zinātne, kuras mērķis ir tikai smalku un sarežģītu teorētisku jautājumu risināšana, bet psiholoģijas teorija un praktiskās pielietošanas metodes ir svarīgi un aktuāli faktori jebkura tiesību speciālista izglītībā. Psiholoģijas likumsakarību zināšanas un dažādu psiholoģijas metožu izmantošana operatīvajā darbībā atvieglo darbu, palīdz darbiniekam regulēt un veidot savstarpējās attiecības ar interesējošām personām, dziļāk izprast cilvēku rīcības motīvus, izziņāt īstenību, pareizi novērtēt un izmantot izziņas rezultātus praktiskajā operatīvajā darbībā.

Izprast jebkuru uzvedību, tai skaitā noziedzīgu, nav iespējams bez dziļām cilvēka psiholoģijas zināšanām, bez psiholoģisko mehānismu un motīvu, sociāli psiholoģisko parādību un procesu izpratnes. Šādas zināšanas nevar iegūt tikai studējot zinātniskus darbus un krimināllietas, neiepazīstot konkrētu personu psihiskās darbības īpatnības, viņu kaislības un vajadzības, sarežģīto un īpatnējo sociālās uzvedības modeli, traģisko likteni, individuālo veidolu.

Psiholoģijas zināšanas ir ļoti svarīgas patiesības noskaidrošanai. Lai izziņātu patiesību, izdarītu atbilstošus secinājumus, ir jāzina un jāievēro psiholoģijas likumi. Turklāt psiholoģijas zināšanas rada iespēju kontrolēt personīgos izziņas, gribas, emocionālos procesus, kā arī ietekmēt šos procesus citiem cilvēkiem.

Operatīvais darbs ietver daudzus savstarpēji saistītus faktoros: iepazīšanās ar cilvēkiem un viņu novērtēšana, savstarpējo psiholoģisko kontaktu nodibināšana un attīstīšana, cilvēku ietekmēšana u.c.

Psiholoģijas likumsakarību zināšanas atvieglo operatīvo pasākumu izstrādi, novērš vai būtiski pazemina negatīvo apstākļu ietekmi un garantē pareizu uztveri un faktu novērtējumu. Likumpārkāpēju psiholoģisko īpatnību zināšanām un likumpārkāpumu iemeslu izpratnei ir milzīga nozīme operatīvās darbības un noziegumu izmeklēšanas un atklāšanas pilnveidošanā un efektivitātes uzlabošanā.

Psiholoģijas zinību apguve ir nepieciešama likumsargājošo iestāžu darbiniekiem, bet Latvijā pašlaik nav specializētā kursa – operatīvās darbības psiholoģija, tas var būtiski samazināt operatīvā darba efektivitāti. Autors saskata nepieciešamību ieviest operatīvās darbības psiholoģijas kursu specializētajās mācību iestādēs.

Atsauces

- ¹ Kavalieris A. u. c. Kriminālistika. Otrā daļa. Kriminālistiskā taktika: Mācību grāmata. Rīga: Latvijas Policijas akadēmija, 1998, 15. lpp.
- ² Фролов И.Т. и др. Философский словарь: 5-е изд. Москва: Политиздат, 1987. 395 с.
- ³ Miķelsons U. *Juridiskās psiholoģijas jēdziens un nozīme*. Pieejams: http://www.eksperts.gold.lv/Juridiskas_psihologijas_jedziens_un_nozime.pdf, 1.lpp.- aplūkots 8.04.2017.
- ⁴ Ратинов А.Р. Судебная психология для следователей: М. Высшая школа МООП СССР, 1967, с. 5.
- ⁵ Синилов Г.К. Введение в оперативно-розыскную психологию. Москва: Норма: ИНФРА-М, 2016, с. 9.
- ⁶ Ivančiks J., Makans L. Aģentūras darbs: Mācību grāmata. Rīga: Latvijas Policijas akadēmija, 1994., 94. lpp.
- ⁷ Kavalieris A., Makans L. Ievads kriminālmeklēšanā. Rīga: Latvijas Policijas akadēmija, 2008. 24. lpp.
- ⁸ Operatīvās darbības likums. 16.12.1993. likums/LV, 131, 30.12.1993., Ziņotājs, 1, 13.01.1994. 1.p.
- ⁹ Lietuvos Respublikos Kriminalinės Žvalgybos Įstatymas, Pieejams: http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=437554, 4. pants., – aplūkots 8.04.2017.
- ¹⁰ Jālitustegevuse seadus. Pieejams: www.riigiteataja.ee/akt/28648, 6.p., – aplūkots 10.04.2017.
- ¹¹ Ustawa o czynnościach operacyjno-rozpoznawczych. Pieejams: http://orka.sejm.gov.pl/proc6.nsf/projekty/353_p.htm, 14.p. – aplūkots 10.04.2017.
- ¹² Закон України Про оперативно-розшукову діяльність, Pieejams: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2135-12>, 5.p., – aplūkots 10.04.2017.
- ¹³ Аверьянова Т. В., Белкин Р.С., Корухов Ю.Г., Россинская У.Р. Криминалистика: Учебник. 4-е изд. Москва: Норма: ИНФРА-М, 2016. 928 с., с. 80.
- ¹⁴ Синилов Г.К. Введение в оперативно-розыскную психологию. Москва: Норма: ИНФРА-М, 2016. с. 16.
- ¹⁵ Коновалова В.Е. Психология в расследовании преступлений. Харьков: Вища школа, 1978, с. 18.
- ¹⁶ Sk., piemēram, Kennedy, Carrie H. (Ed); Williams, Thomas J. (Ed). Ethical practice in operational psychology: Military and national intelligence applications. Washington, DC, US: American Psychological Association, 2011.

Abstract

The author deals with the history of formation of operational psychology as a field of knowledge influencing the national security. The author discloses in details some psychological essentials of the application of this knowledge in everyday activities of employees of special forces units, police, prosecutor's office, courts, punishment execution system and other law enforcement institutions.

The author also notes as important that during operational activities, in the process of determination of the truth, officers have not only to help in the reproduction of the facts, but also to try to achieve the truthfulness of the evidence. Because of applying, psychological techniques of operational investigative psychology create conditions for acquisition of correct and complete information about facts, particular events being of interest to law enforcement institutions ensuring necessary impact on persons who intentionally want to hide the truth and often forward false information.

Therefore, the acquisition of psychological knowledge in the operational and investigative activities is a necessity for law enforcement institutions.

Zusammenfassung

Der Autor untersucht die Geschichte des Werdens der operativen und ermittelnden Psychologie als ein Wissensgebiet, das die staatliche Sicherheit beeinflusst. Der Autor zeigt ausführlich auch einige psychologische Grundlagen der Anwendung dieser Kenntnisse in täglicher Tätigkeit der Mitarbeiter der Spezialeinheiten, Polizei, Staatsanwaltschaft, Gerichte, des Strafvollzugsystems und anderer rechtsschützenden Behörden.

Als Wichtiges unterstreicht der Autor, dass im Laufe operativer Aktivitäten, bzw., in dem Prozess der Feststellung der Wahrheit, muss man nicht nur bei der Wiedergabe des Sachverhalts helfen, sondern auch die Glaubwürdigkeit der Zeugnisse gewährleisten. Als Ergebnis der Anwendung, psychologische Verfahren der operativen und ermittelnden Psychologie schaffen Voraussetzungen für Erwerbung der korrekten und vollständigen Information über Fakten, bestimmte Ereignisse, die für rechtsschützende Behörden von Interesse sind und die notwendigen Einwirkungen auf diejenigen Personen schaffen, die absichtlich die Wahrheit verbergen wollen und nicht selten falsche Information vermitteln.

Deswegen ist der Erwerb der psychologischen Kenntnisse in der operativen und ermittelnden Tätigkeit ein Muss für rechtsschützende Behörden.

THE GROUNDS FOR THE CRIMINALISTIC CLASSIFICATION OF PERSONS COMMITTED CRIMES AGAINST PROPERTY

*Master of jurisprudence, Kanat Abdilov,
Sh. Ualikhanov Kokshetau State university, Kazakhstan*

*Candidate of medical science, Marzhan Myrzakhanova,
Professor, Sh. Ualikhanov Kokshetau State university, Kazakhstan*

*Yerlan Myrzakhanov,
Senior Lecturer, Sh. Ualikhanov Kokshetau State University, Kazakhstan*

Introduction

The process of formation of Kazakhstan as a strong and independent state is associated with considerable difficulties to overcome the political, economic and social nature. The transition to a market economy, the development of private property is characterized by a sharp change in the structure of crime, its growth, the emergence of, new kinds of crimes and ways in which they occurred. Law enforcement agencies faced with the manifestations of corruption counteraction to investigation and solving of crimes.

In this respect, in debt to the practices of forensic science, designed to develop scientifically based advice, relevant features of the disclosure and investigation of crimes in modern conditions. As part of this problem becomes important forensic classification of individuals as one of the necessary conditions for improving the theory and practice criminalistic.

The principle of the inviolability of property enshrined in the Constitution of the Republic of Kazakhstan. However, the proportion of crimes against property is huge in the total mass of the crimes committed in the Republic of Kazakhstan. In this regard, we see the need for a priority to develop a classification of perpetrators of crimes against property.

Our studies allow to bring the following classification of persons committed crimes in the Republic of Kazakhstan. The basis of the first order criminalistic classification of persons is related to the criminalistic activity. And first of subgroups formed in this way, persons carrying out criminal activity, will include known and unknown criminals, and the second person will carry out activities on the disclosure, investigation and prevention of crime¹.

The basis of the second order of classification

of persons carrying out criminal activities is the type of crime committed by the person.

All crimes in the Republic of Kazakhstan in accordance with the special part of the Criminal Code are divided into the following types:

- Crimes against persons;
- Crimes against the family and minors;
- Crimes against constitutional and other rights and freedoms of man and citizen;
- Crimes against Peace and Security of Mankind;
- Crimes against the constitutional order and security of the state;
- Crimes against property;
- Crimes in the sphere of economic activity;
- Crimes against interests of service in commercial and other organizations;
- Crimes against public safety and public order;
- Crimes against public health and morality;
- Environmental crime;
- Transportation crime;
- Corruption and other crimes against the interests of the state service and the state governance;
- Crimes against the order management;
- Crimes against justice and the order of execution of punishments;
- Military crime.

The following operating systems but it was neither this classification is a method of committing the crime. The methods of committing crimes against property is classified:

- 1) In fact application and objectives of crime guns:
 - with the use of guns;
 - without the use of guns.
- 2) According to the degree of preparedness:
 - with preliminary preparation;
 - without it.

With the use of instruments of crime (cold steel and firearms, gouges, a crowbar, ax) is made 46% of thefts of another's property. All these methods can be classified according to the aim how guns are used:

- for the purpose of intimidation or causing damage to a victim of crime;
- in order to overcome any material barriers.

In order to demonstrate intimidation firearms or edged weapons used by him as a subject (87 % cases). Often accompanied by a demonstration of firearms production shots in the direction of the victim, which allows further identification of the weapon on the next shot and the sleeve.

Usage firearms or cold criminals, most often weapons carried away from the accident site. When the use of firearms are still traces of the shot on the barriers, casings from bullets. From the use of bladed weapons are signs of damage on the victim's clothing².

Naturally, using the last 2 ways as there are traces in the form of injuries to those le sacrifice.

At penetration through the window at the wings and frame may remain traces of extraction from solid metal objects (an ax, a chisel, mount, crowbar etc.). At penetration through the other obstacles (walls, floors, overhead slabs) around the breaks on the individual bricks, boards and large fragments (flakes), separated at the time of breaking can be detected traces of hacking tools used (scrap, cleaver, a sledgehammer, ax, saws, drill, brace and etc.). When using drill bits, drill on the ground breaking of them remain in the message boards and other wooden items through and non-through (blind) holes of great criminalistic value. At the bottom of the non-through holes usually have grooves and ridges, micro-relief showing the cutting edge of the drill, brace. Destroying some obstacles (doors, windows, walls, ceilings, locking devices, gratings, and etc.), criminals are using increasingly plumbing tools, joinery, or household items (crowbar, ax), at least – specially made hacking tools³.

On removable (hinged) locks, depending on how they break, there may be traces of tearing, sawing or snack arches.

Often the metal rods (crowbars, „crowbar”) criminals use for pulling handles. On the door jambs and its traces remain depressed end gun hacking and shut, breakdowns and linings – traces of metal seal and slip traces. In some cases, depressed traces and slip traces can be left for details and u on the gun hacking. When hacking locks criminals with the help of a solid metal plate, a screwdriver or

chisel permeate the lockable end bolts in the lock case. On the surface of the crossbar, and the front striker plate are hacking tools from traces of metal seals or slip traces.

When unlocking keys or master keys selected tracks from their use remain on the inner parts of the lock, so to check the version of such a method of overcoming obstacles must immediately appoint examination⁴.

When investigating the theft of another's property, committed with guns, this fact is of particular importance. The ability to master the instrument of breaking and specificity of its application allows to judge about the individual characteristics of the person acting, his mental and physical characteristics that are reflected in the following acts committed with the use of an object.

Motor skills related to the use of guns, have the property of self-locking, which is a structural element of their mandatory. Snap-through tool and automated ha ra ct er manifestations on to you to let you receive the most objective information about the properties of the human person, as this information is shown and is fixed regardless of the content of consciousness and volition. And one thing is important. Trace motion, action, if they are carried out with the help of guns – is simultaneously the following tools. It contains um information not only about perfect action, but also the tools features. Identification on the left, they should guns has been a significant means to solve the crime and identify the person who enjoyed their instrument.

The methods of committing crimes against property committed without the use of any tools, can be divided into violent and non-violent. In the first case, in order to capture the property of obstacles that sub nuts (not necessarily the victim) blows can be applied hands and foot E, can crush the cases without the use of auxiliary means. Traces from the use of this method, most often remain at the very victim of a crime: abrasions, bruises, and other bodily s damage; damage on the clothes; possible to foliation microfibers with clothes offender and on the clothes of the victim⁵.

By violent ways we conventionally refer and psychological violence against the person – fraud or breach of trust. This is one way of moral violence against the person, when a criminal action in the process of the victim is formed, I declaration of will, on the basis of read only the false understanding of the situation. This group of methods is used not only for fraud. Enough is widespread fraud in the robbery at the apartment

(in order to penetrate into it), and theft (when one partner distracts the victim, and the other secretly committing embezzlement) etc. The main technique used in this way – is the transfer of information to a potential victim with a view to introducing it into the delusion that facilitates access to the offender subject of a criminal assault.

Violence and other gun crimes do not apply if the victim is known to the offender, will not serve to protect Steals property (leave open windows on the lower floors, no checks for unauthorized persons in the store after closing; arranges items on the shelves in such a way that it becomes easy prey to criminal and etc.).

In such theft of another's property is a small number of tracks, mostly footprints, which, as a rule, does not seem to remove m are possible, because the time of the arrival of the investigation group they already are trampled⁶.

Most of the crimes against property (85.75%) is accomplished with preparation. These actions can be as follows:

- 1) Preliminary examination of the crime scene (37%). In this case the offender can see are any persons, what needs to be taken into account during the investigation.
- 2) Drawing up a plan of action (32.2%).
- 3) Preparing counterfeit documents or using previously stolen (9.5%).
- 4) The use of gloves, masks, a disguise (28.6%).
- 5) Preparation of vehicles (40.4%).
- 6) Preparation of hacking tools, keys, master keys, containers for stolen property (40.5%).
- 7) Selection of partners (29.7%).
- 8) Training places storage of stolen property (19.1%).
- 9) Selecting a convenient place (the time of) the crime was committed (38.1%) and etc.

Without preliminarily before the first training committed so-called spontaneous theft of another's property, due to the lack of protection of property, the specific time, place and other circumstances.

As a rule, any crime against property crime goes through the stage of concealment. It does not depend on whether or not the offense is prepared. Even if the offense was committed spontaneously, the offender thinks, to not stay ka build tracks where handling stolen, and etc.

All concealment of techniques can be divided into 3 groups – acts committed before, during and after the crime. The first group includes:

- preliminary preparation of a false alibi (16.2%);

- commission of a crime is not the place of residence or permanent residence;
- use of foreign vehicles for arrival and departure from the scene of the crime (47.7 %);
- preliminary preparation of of unimpeded handling stolen (19.1%);
- preconditioning of places to hide after the crime;
- the use of masks or other means exterior masking (28.6%);
- the use of fake documents and others (9.5%).

During the commission of crimes against property can be used the following methods concealment of:

- stealing money and items that do not have the individual's symptoms;
- committing theft with minimal disruption to the usual order of the crime scene;
- leaving in place the theft of items belonging to others.

After committing the crime, criminals use the following methods concealment of:

- immediate ote d from the crime scene. Recently I vehicles were used most often, drivers who are engaged in „private carrying”;
- premises stolen property in secret storage (29.55%) and its realization after a substantial period of time (more than 3 days – 56.25 %);
- destruction of weapons used to commit a crime;
- alteration of stolen items.

The situation of crimes against property characterized by a combination of various environmental factors. First of all, this is the place and time of the theft, as well as the subject of storage conditions⁷. According to the crimes in question can be distinguished:

- 1) Full-time theft committed with the use of guns breaking in order to overcome any physical barriers (68.2%) without any application (65.9%).
- 2) The evening, when the action committed with the use of guns for the purpose of intimidation or injury (68.75%).

Analysis of Criminal Affairs Minister suggests that 60% of embezzling the first vehicles is done with intent to sell, 40% – the sale of individual units and parts.

At the scene of the theft, you can select different rooms (warehouse, shop, apartment and etc. – 70.3%); street (yards, parks and squares – 29.7%); transport cars, trains and etc.).

In rural areas, crimes against property committed with agricultural fields, farmsteads citizens,

power lines, sites sludge agricultural farms and etc. It should be noted that the criminals who have extensive „professional” experience, often used purely psychological factors to select the scene.

Among the classifications offender relevant to the formation of a system of forensic characteristics include the division by gender, age, ethnicity, educational level, financial position, occupation, criminal background, lifestyle, health and others⁸.

From the standpoint of investigation and comparison of the investigator factual information with the standard seems the most rational classification of the following: single (not previously convicted, previously convicted for theft or extortion, previously convicted for other crimes); a group of people (by prior agreement, organized group; gang).

Persons previously convicted (46.1% of the total number of individuals), most often make spontaneous crimes against property, taking advantage of a favorable situation for them. However, increasing the „release” from the sphere of social production a significant number of able-bodied population, its weak social protection and, as a result, an increasing proportion of the poor, and correspondingly increases the number of people willing to wrongful lifestyle. An analysis of the practice shows that the circle of perpetrators of the theft of another’s property, replenished by the unemployed and the unemployed population.

The vast majority of thefts (81.25%) are committed by men aged 18 to 25 years – 29.2%, from 25 to 35 years – 43.75%, over 35 years – 18.75%, usually abusing alcohol or drugs that do not have permanent source of income, negatively characterized.

Women are more likely to commit theft of a non-violent way – by 12.5%, violent way without the use of tools – 6.25%.

This group of persons also includes employees of companies and organizations that commit theft in these enterprises through free access (29%). The subject of a criminal assault is manufactured products.

This category of criminals „adjacent” close enough to a person previously convicted for the commission of other crimes (16.8%). The study of criminal cases showed that 37.1% of thefts of another’s property committed by previously convicted for similar crimes. These individuals usually do not commit crimes, where live or work.

It should be borne in mind that has been previously convicted for similar crimes tend to desire to hide its links not only with the criminal world, but also with relatives close. An experienced criminal, as a rule, by nature resourceful, focused clearly in the situation and in the psychology of people (including the investigator), quickly remembers details of the behavior of the victim, correctly evaluates the financial condition of by their clothes, not only adults but also teenagers, never misses opportunities to commit embezzlement at a convenient time for this.

Among those previously convicted for crimes against property, especially allocate „guest performers” who have committed crimes in the same village, immediately go to another. Such an offender is not associated with the family, work and permanent residence. Coming to a new place, it quickly acquainted with the situation, finds people from the criminal environment, which can help use to find the object of crime, and in marketing of stolen. Often the person stays with his friends, former partners, persons serving with him a punishment, as well as their relatives and acquaintances or citizens who rent a room for the night for a fee, in women easy behavior. These individuals usually illegible in the selection of tenants are not interested, why they came to this area, do not ask the documents⁹.

Crimes against property committed by a group of persons by prior conspiracy 55.2% of cases. Most often, the group consists of 2–3 people, at least – from a larger number of people. As a rule, members of the group had not previously tried, aged between 14 and 30 years, the division of roles in the group there, but already formed the leading core of the most active and influential members of the group. As a rule, it consists of people with the most severe and anti-social attitudes. On preliminary arrangement by group can be mixed (participation of both men and women – 9.4%).

Minors also make a large number of crimes against the person. As a rule, they have committed a crime group. However, be aware that the partners are not always specific theft odes or the same. It depends on various circumstances, due mainly to the fact that teens give birth to live lyami exercising control over them and limit their free time. When survey Minors of prisoners 53% said that their group’s was from 3 to 10 people. In addition, it should be noted that criminal groups of minors includes not only the actual perpetrators of theft, but also teenagers who knew about

the coming of a crime or knowing that the offense was committed, assisted criminals or enjoyed the benefits of the criminal acts of his friends (joint drinking, driving a taxi, gifts) – the so-called „remora”. 45 % minors are characterized positively and in school and at home, even though most of them at the time of criminal liability already were registered in the police force¹⁰.

Often, minor theft committed in complicity with adults in age from 19 to 24 years. The presence of an adult partner greatly affects the organization group. The circle of participants of the group becomes more closely (4–5 people), they commit more thefts (6–7 episodes) and longer exist.

In most cases (60%) adult partners do not work anywhere, do not learn, and funds obtained by criminal means, are mostly on their needs. Often adult partners are previously convicted for similar crimes (48%).

Conclusion

1) The methods of committing crimes against

property can be classified on the fact and the purposes of application instruments of crime (with the use of tools – for the purpose of intimidation or causing damage to the victim of a crime or to overcome physical barriers, without the use of tools – the violent, which include the use of psychological violence, and non-violent, the degree of preparedness – with preparation).

- 2) Analysis of the situation of crimes shows that during the day the crime committed with the use of guns in order to overcome any obstacles or tools do not apply; and in the evening – tools used for the purpose of intimidation or causing bodily harm.
- 3) Classification of the perpetrators of crimes against property: single (not previously convicted, previously convicted for other crimes; previously convicted for theft or extortion); group (and by prior agreement; organized; gangs). The dependence of the age – minor and adult persons.

References

- ¹ Abdilov K.S. Criminalistic classification of persons and its practical significance. Monograph Publisher LAP LAMBERT academic Publishing Germany, 2013. 137 p.
- ² Boiko G.A. Problems technique of investigation of illicit trafficking of arms and ammunition (based on materials of the North Caucasian region). – Krasnodar, 2003. 82. – 232 p.
- ³ Kanygin V.I., Lubin A.F., Silver D.O. Investigation of crimes against persons and property. – St. Petersburg, 2008.
- ⁴ Shmonin A.V. Methods of investigation of crimes: a tutorial. – Moscow: Justice Inform, 2006.
- ⁵ Borchashvili I.Sh., Mukhashev A.K. Crime against property/Monograph. – Astana: Institute of Legislation, 2009. 568 p.
- ⁶ Kazakhstan Economic Crime Survey for 2016.; www.pwc.kz
- ⁷ Mishina I.M. Investigation of fraud committed with the use of bank cards: criminalistic and criminal procedure aspects. – Moscow, 2009. 241 p.
- ⁸ Kusainov D.Sh. Features of the object and the subject of criminal offenses committed by residential real estate// Science and education – the most important factor in the development of society in modern conditions. International scientific-practical conference. – Karaganda, 2015. 257 p.
- ⁹ Begaliyev B.A. Problems of anti-fraud: a monograph. – Almaty: Dyke-Press, 2009. 160 p.
- ¹⁰ Belov E.V. Fraud in real estate in the housing sector (modus and qualification problems). – Moscow, 2012. 21 p.

Anotācija

Raksts veltīts kriminālistiskās klasifikācijas kompleksa izpētei kriminālistikas zinātnē, analizējot iespējamās pretrunas un meklējot nepilnību novēršanas iespējas. Noskaidrotas kriminālistiskās un taktiskās klasifikācijas sistēmu izmantošanas iespējas zinātnē, praksē un mācību-pedagoģiskajā darbībā.

Rakstā atspoguļotas noziedzīgo nodarījumu pret īpašumu kriminālistiskās klasifikācijas īpatnības. Secināts, ka šādas klasifikācijas kritērijs var būt īpašuma noziedzīgu apdraudējumu veids, nozieguma rīku un līdzekļu izmantošanas fakts un šādas izmantošanas mērķis, nozieguma izdarīšanas apstākļi, kā arī noziedzīgo nodarījumu izdarījušo subjektu īpatnības.

Аннотация

Цели исследования состоят в комплексном изучении классификаций в криминалистической науке, устранении имеющихся в них противоречий и пробелов, определении возможностей использования тактико-криминалистических классификационных систем в научной, практической и учебно-педагогической деятельности. Одной из поставленных авторами задач является определение особенностей криминалистической классификации лиц, совершивших преступления против собственности.

В статье показано, что основаниями криминалистической классификации могут служить способы совершения преступлений против собственности (по факту и целям применения орудий преступления), обстановка совершения преступлений, а также предложена классификация лиц, совершивших преступления против собственности.

ADMINISTRATĪVO TIESĪBU APAKŠNOZARE

VIDES PIESĀRŅOJUMA IEROBEŽOŠANAS TIESISKĀ PROBLEMĀTIKA LATVIJAS OSTĀS

*Mg. iur. Aldis Dreiblatens,
Rīgas Stradiņa universitātes doktorants, Latvija*

Latvijas un citu ES valstu jūras ostu darbības nozīmīga daļa ir arī vides aizsardzības pasākumu īstenošana. Šo pasākumu veikšana jāvērtē kontekstā ar kuģu satiksmes intensitātes pieaugumu, līdz ar ko palielinās kuģu karoga valstīm, ostu un piekrastes valstīm saistošo starptautisko tiesību instrumentu skaits. Šo valstu uzdevums ir radīt drošu kuģu satiksmi, vienlaikus neradot piesārņojuma draudus jūras videi.

Jāatzīmē, ka Baltijas jūru ar Atlantijas okeānu savieno tikai neliels jūras šaurums, un Baltijas jūru kā iekšzemes jūru apdraud liels piesārņojums, jo ūdens apmaiņa ir ļoti lēna un ierobežota. Lai gan kuģu avāriju skaits, neskatoties uz kuģu kustības intensitātes pieaugumu Latvijas ostās un Baltijas jūrā, strauji samazinās, piesārņojums nemazinās, jo 90% naftas produktu jūrā nonāk nevis no kuģiem, bet no iekšzemes municipālajiem lietotajiem ūdeņiem, upju ūdeņiem un atmosfēras nosēdumiem. Tomēr tieši naftas noplūde ir visbīstamākais piesārņojuma veids. Piemēram, pēdējo 40 gadu laikā naftas izlietojums pasaulē ir palielinājies 50 reizes. Ik gadu pa jūrām pārvadā vairāk nekā 500 milj. tonnu naftas, un daļa no tās nokļūst ūdenī. Ik gadu Baltijas jūrā kuģo vairāk nekā 2000 lielo kuģu, no kuriem jūrā nonāk 2000 – 7000 tonnu naftas produktu. Lielākoties tie jūrā nonāk, tīrot kuģus, vai arī izgāžot neattīrītus ūdeņus.

Jūru un okeānu ūdeņos nokļuvusī nafta rada cilvēcei lielu kaitējumu, tas satrauc visu pasauli, piesaistot aizvien lielāku uzmanību. Tieši tāpēc tiek pilnveidots tiesiskais regulējums piesārņojuma novēršanas jomā, veikti vides aizsardzības pasākumi un piesārņojuma novēršanas procedūras, dokumentācijas sakārtošana un atbildīgā personāla apmācības. Visbīstamākās situācijas rodas, ja avāriju cieš naftas tankkuģis un jūrā izplūst daudzi tūkstoši tonnu naftas, kas

pārklāj desmitiem tūkstošu kvadrātkilometru jūras akvatorijas.

Latvijas ostām, kā būtiskai Baltijas jūras kuģošanas sastāvdaļai, ir jāieņem kategoriska nostāja jūras piesārņojuma novēršanā. Latvijas lielo ostu pašvaldībām jāvirza normatīvo aktu pilnveide, lai ne tikai atvieglotu, bet arī veicinātu atbildīgo iestāžu darbu jūras negadījumu izmeklēšanā, piesārņojuma mazināšanā un vainīgo personu sodīšanā.

Tiesiskie stimuli

Ostu vides aizsardzībai nozīmīgs ir Baltijas jūras vides aizsardzības komisijas (turpmāk – HELCOM) lēmums¹, ko HELCOM ministru ārkārtas sanāsmē 2007. gada 15. novembrī akceptēja Krakovā, Polijā. Apzinoties Baltijas jūras reģiona unikālās jūras ekosistēmas neaizstājamo nozīmi, tās hidrogrāfiskās un ekoloģiskās īpatnības un dzīvo resursu īpašo jutīgumu pret vides pārmaiņām, ņemot vērā Helsinku konvencijas 20. panta 1. punkta b) apakšpunktu, jau minētajā sanāsmē pieņemtā rekomendācija 28E/11 „Turpmāki norādījumi par kuģošanas drošības uzlabojumiem Baltijas jūrā ledus apstākļos”. Rekomendācijā akcentēti sekojoši apsvērumi:

- apzinoties, ka atsevišķas Baltijas jūras daļas vairākus ziemas mēnešus klāj ledus, kas jūras satiksmei nosaka dažus ierobežojumus un pakļauj to lielākam avāriju un piesārņojuma riskam;
- atzīstot kuģu satiksmes un īpaši naftas produktu pārvadājumu pieaugumu Baltijā un vispārīgu kuģošanas darbību ievērojamu pieaugumu, kas paredzams nākotnē, apzinoties tehniskās grūtībās, kādas rodas, reaģējot uz naftas noplūdēm uz ledus;
- apzinoties arī, ka intensīvāka kuģu satiksme palielinās arī pieprasījumu pēc ledlaužu

pakalpojumiem, īpaši bargās ziemās un sarežģītos ledus apstākļos;

- novērojot, ka kuģošanas iespējas ledus apstākļos nemitīgi uzlabojas tehnoloģiju attīstību dēļ, tomēr šķiet, ka kuģu apkalpei trūkst atbilstošas pieredzes un prasmju un ledus apstākļos notikušo avāriju skaitu var samazināt, ja ir labi apmācīta un pieredzējusi kuģa apkalpe;
- atzīstot, ka savlaicīgai un uzticamai informācijai par ledus apstākļiem, ieteicamajiem maršrutiem un pieejamajiem ledlaužu pakalpojumiem ir būtiska nozīme, palīdzot kuģiem kuģot Baltijas jūrā, atsaucoties uz Deklarāciju par kuģošanas drošību un gatavību avārijas situācijām Baltijas jūrā (HELCOM Kopenhāgenas deklarācija), kas pieņemta 2001. gada 10. septembrī Kopenhāgenā;
- pārliecībā par turpmāku norādījumu nepieciešamību, lai uzlabotu kuģošanas drošību un efektivitāti Baltijas jūrā ziemā un izveidotu vienotus noteikumus un praksi kuģošanai ledus apstākļos, atzīstot veiksmīgu sadarbības izveidi starp visām Baltijas jūras reģiona piekrastes valstu jūrniecības iestādēm Baltijas ledlaužu darbības pārvaldības organizācijā, atzinīgi vērtējot ciešāku informācijas apmaiņu ar Baltijas ledlaužu darbības pārvaldības (turpmāk – BIM) organizāciju, lai apvienotu divu organizāciju spēku – HELCOM, kā vides politikas izstrādāju, no vienas puses, un BIM kā forumu informācijas un zināšanu apmaiņai par kuģošanu ledus apstākļos, no otras puses;
- savukārt novērtējot BIM iniciatīvu, lai izveidotu vienotu avotu, kas pieejams tīmekļa vietnē www.baltice.org, savlaicīgai un uzticamai informācijai par ledus apstākļiem, satiksmes ierobežojumiem, ledlaužiem un citiem jautājumiem, kas svarīgi kuģiem, kuri Baltijas jūrā kuģo ziemā, tika ieteikts:
 - 1) lai dalībvalstu valdības veic nepieciešamās darbības, nodrošinot, ka ir pieejami pietiekami ledlaužu pakalpojumi, lai palīdzētu kuģiem, kas atrodas viņu teritorijas ostās;
 - 2) lai dalībvalstu valdības, nosakot ledlaužu pakalpojumus, kā prioritāti izvirza noteikumu par pakalpojumiem atbilstoši riska reģioniem, tostarp smagā transporta maršrutiem, maršrutiem uz naftas termināļiem, ostām, kurās ledus apstākļos piestāj daudz kuģu, un citiem;
 - 3) lai dalībvalstu valdības atbilstoši 1978. gada Starptautiskajai konvencijai par jūrnieku sagatavošanu, sertificēšanu un sardzes pildīšanu uzlabo izglītības iespējas

jūrniekiem, iekļaujot kvalitatīvas apmācību programmas par kuģošanu ledus apstākļos. Šādām mācību programmām jānodrošina zināšanas, sapratne un kompetence, kas nepieciešama, lai strādātu uz kuģa aizsalušos ūdeņos, tostarp zināšanas par:

- ledus apstākļiem, ledus veidiem un ledus struktūru,
- ledus kategorijām, kuģu uzbūvi un satiksmes ierobežojumiem,
- apledošanu un sagatavošanu ziemai,
- braucieni plānošanu un darbību ledū,
- ledlaužiem un palīdzību;

- 4) ka dalībvalstis veicina elektroniskās jūras navigācijas karšu sistēmas (Electronic Chart Display and Information System – ECDIS) izmantošanu, kā arī kvalificētu Baltijas jūras loču algošanu, kuģojot Baltijas jūrā ledus apstākļos, līdz kuģa kapteinis vai vecākais sardzes virsnieks iegūst pietiekamu pieredzi kuģošanai ziemā;
- 5) aicina ekspertus ledlaužu jomā piedalīties atbilstošā HELCOM Jūrlietu un Reaģēšanas grupu darbā BIM ietvaros;
- 6) pieprasa dalībvalstu valdībām pēc iespējas drīz īstenot iepriekš minētos norādījumus un ziņot par šīs rekomendācijas īstenošanu atbilstoši Helsinku konvencijas 16. panta 1. punktam.

Minētajā HELCOM ministru ārkārtas sanāksmē, ievērojot Helsinku konvencijas 20. panta 1. punkta b) apakšpunktu un II pielikumu pieņēma HELCOM rekomendāciju 28E/13 – „Ekonomisko stimulu, kā pašreizējo noteikumu, papildinājumu ieviešana, lai samazinātu piesārņojumu no kuģiem”, kurā teikts, ka komisija:

- apzinoties, ka kuģošanas izraisītais piesārņojums negatīvi ietekmē jutīgo Baltijas jūras vidi;
- atzīstot, ka Baltijas jūrā ir sasniegts būtisks vispārīgs progress jūras vides aizsardzības uzlabošanā, jo īpaši kuģošanas izraisītās emisijas gaisā samazināšanā, tomēr joprojām nepieciešams samazināt emisiju;
- atzīstot, ka ir svarīgi pārskatīt MARPOL 73/78 VI pielikumu un citus starptautiskos pasākumus, lai samazinātu kuģošanas izraisītās emisijas;
- uzsverot nepieciešamību ieviest jaunus un efektīvus risinājumus, lai samazinātu kuģošanas izraisītās emisijas;
- atzīstot, ka līdztekus esošajiem regulējošajiem pasākumiem jāizvērtē un jāīsteno papildu

alternatīvas, lai samazinātu kuģošanas izraisītās emisijas;

- atsaucoties uz Helsinku konvencijas II pielikumu;
- norādot, ka videi labvēlīgākās prakses un labākās pieejamās tehnoloģijas veicināšanu un izmantošanu Baltijas jūras teritorijā var sekmēt ekonomisko instrumentu piemērošana darbībām, izstrādājumiem un emisijām un ka šī prakse un tehnoloģija var būt efektīvi līdzekļi, kā samazināt kuģošanas izraisītās emisijas;
- norādot, ka ekonomiskie stimuli var papildināt regulējošos pasākumus, tāpēc tie, salīdzinot ar tradicionālajiem noteikumiem, var sekmēt lielāku piesārņojuma samazinājumu un veicināt tehnoloģiskos uzlabojumus un jauninājumus, kā arī vides rezultāta sasniegšanu ar mazākām izmaksām;
- pārlicībā, ka apakšreģionālai sadarbībai ir būtiska nozīme arī efektīvā ekonomisko līdzekļu izmantošanā,

savā rekomendācijā iesaka:

- 1) lai dalībvalstis izpēta un vajadzības gadījumā ievieš izpildāmus un efektīvus ekonomiskos līdzekļus kā iespējamo papildinājumu esošajiem noteikumiem ar mērķi turpināt samazināt kuģošanas izraisīto piesārņojumu;
- 2) lai dalībvalstis ievēro pievienotās vadlīnijas, ieviešot ekonomisko stimulu shēmas, lai samazinātu kuģošanas izraisītās emisijas².

Kuģošanas nozare netiek regulēta tik strikti kā piesārņojuma ierobežošana no sauszemes avotiem, tāpēc paredzams, ka kuģu radītā slāpekļa oksīdu un sēra oksīdu emisija turpinās pieaugt, salīdzinot ar sauszemes avotu radītā piesārņojuma samazināšanos. Tā kā kuģošana ir starptautiska nozare, valsts vai reģionālā līmeņa pasākumiem ir tikai ierobežota ietekme uz kuģošanas izraisīto piesārņojuma emisiju noteiktā reģionā. Tāpēc visām dalībvalstīm aktīvi jāiesaistās Starptautiskās Jūras organizācijas (turpmāk – IMO) uzsāktajos pasaules mēroga pasākumos, lai būtiski samazinātu piesārņojuma emisiju no kuģiem. Šie pasākumi uzskatāmi par starptautiskām vadlīnijām, saskaņā ar kurām reģioniem vai valstīm bieži vien ir iespēja ieviest nediskriminējošus ekonomiskus stimulus, lai savā jurisdikcijā turpinātu samazināt piesārņojumu no kuģiem.

Latvija kā IMO dalībvalsts jau piemēro visas šīs organizācijas tiesību normas (t. sk. MARPOL konvenciju par piesārņojuma novēršanu kuģošanā) un piedalās jaunu tiesību normu izstrādē, kas veicina arī tīrākas, dabai draudzīgākas kuģu

degvielas izmantošanu. Tomēr, ņemot vērā kuģniecības globālo raksturu un to, ka ar kuģošanas drošību un piesārņojuma no kuģiem novēršanu saistītos jautājumus regulē IMO, kuras sastāvā ir vismaz 160 dalībvalstis, ir jāizvērtē, vai tiek risinātas visas tiesiskā rakstura problēmas vides piesārņojuma novēršanas jomā, un veikti nepieciešamie pasākumi vainīgo vides pārkāpumu izdarītāju saukšanai pie atbildības.

No HELCOM rekomendācijām ir secināms, ka piesārņojuma mazināšanai ir trīs pamatnosacījumi:

- 1) nepieciešamo velkoņu skaita nodrošināšana ostās;
- 2) kuģu apkalpju un personāla izglītošana;
- 3) ostas maksu atvieglojumi videi draudzīgiem kuģiem.

Nepieciešamais velkoņu skaits, bez šaubām ir katras ostas ziņā, atkarībā no kuģu kustības intensitātes un ienākošo kuģu lieluma. Kuģu apkalpju izglītošana ir jūrniecības izglītības iestāžu kompetence un rekomendācijās minētie ieteikumi, izglītības jautājumos, mācību programmās vairāk vai mazāk ir iekļauti. Raksta turpinājumā analizēsim Latvijas ostu pasākumus, pildot HELCOM rekomendācijas par ostas maksu atvieglojumiem videi draudzīgiem kuģiem.

Ekonomiski tiesiskie stimuli

Ekonomiskās ietekmēšanas ietvaros finanšu stimulēšanas līdzekļus izmanto, lai mudinātu ekonomisko procesu dalībniekus samazināt veselības un vides riskus, ko rada viņu iekārtas, procesi vai izstrādājumi. Šie stimuli paredz naudas atlīdzību tiem, kas piesārņo mazāk, kā arī nosaka atšķirīgu maksu tiem, kas piesārņo vairāk, tādējādi piesārņotājiem radot motivāciju ieviest izmaiņas. Piesārņojuma avotu ietekmēšanas izmaksas šādas pieejas ietvaros ir mazākas nekā tradicionālajiem regulēšanas veidiem, kā arī līdztekus esošajām normatīvajām prasībām stimulē piesārņotājus veikt uzlabojumus. Dažās valstīs un ostās ir ieviesti ekonomiskie līdzekļi, lai veicinātu videi draudzīgu un kvalitatīvu kuģošanu ar mērķi iedrošināt kuģu īpašniekus samazināt viņu kuģu radīto emisiju atmosfērā. Šie līdzekļi ietver diferencētas ostu un kuģu ceļu maksas, tonnāžas nodokļus, kā arī diferencētu kuģu degvielas politiku. Kuģu ceļu maksas, kas diferencētas, ņemot vērā vides aspektu vai citas stimulu shēmas, kas attiecas tikai uz Baltijas jūras ostās ienākošajiem kuģiem, var ieviest, neradot pretrunas ar tiesībām uz miermīlīgu caurbraukšanu, kas noteiktas 1982. gada

Apvienoto Nāciju Organizācijas Jūras tiesību konvencijas 26. pantā³.

Savukārt vienotas „netiešās maksas” sistēmas izveide, lai kuģu radītos naftas atkritumus no mašīntelpām, kā arī notekūdeņus un sadzīves atkritumus, tostarp zvejas tīklos noķerto jūras piegružojumu, nogādātu ostas atkritumu uzņemšanas iekārtās, ir definēta kā maksājumu sistēma, saskaņā ar kuru parastas kuģu ekspluatācijas radīto kuģu atkritumu un zvejas tīklos noķertā jūras piegružojuma uzņemšanas, apstrādes un izgāšanas izmaksas ir ietvertas ostas nodevā, vai tiek citādi iekasētas no kuģa neatkarīgi no tā, vai atkritumi tiek vai netiek nogādāti iekārtās.

Latvijas ostu tiesiskos pamatus nosaka Jūrlietu pārvaldes un jūras drošības likums⁴. Atbilstoši šim likumam kuģošanu Rīgas ostā reglamentē 2006. gada 7. marta Rīgas domes saistošie noteikumi Nr. 42 „Rīgas brīvdostas noteikumi”, kas izdoti saskaņā ar Likuma par ostām 6. panta pirmo daļu. Rīgas brīvdostas noteikumi nosaka Rīgas brīvdostas iekšējo kārtību un kuģošanas drošību Rīgas brīvdostas akvatorijā.

Kuģošanu Ventspils ostā reglamentē 2005. gada 21. novembra Ventspils domes saistošie noteikumi Nr. 5 „Ventspils brīvdostas noteikumi”, kas izdoti saskaņā arī ar Likuma par ostām 6. pantu un arī nosaka Ventspils brīvdostas iekšējo kārtību un kuģošanas drošību Ventspils brīvdostas akvatorijā.

Kuģošanu Liepājas ostā reglamentē 2007. gada 20. decembra Liepājas pilsētas domes saistošie noteikumi Nr. 23 „Liepājas ostas noteikumi”. Kā redzams, tad visu trīs Latvijas lielo ostu darbību regulē attiecīgās ostas pašvaldība.

Rīgas brīvdostas noteikumos ir noteiktas brīvdostas robežas, kārtība, kādā sniedzama informācija par kuģu ienākšanu un izešanu no ostas, noformējamie dokumenti, sakaru sistēma ostā, loču un kuģu satiksmes dienesta pakalpojumi, kuģu kustības kārtība un ierobežojumi, kuģu stāvēšanas un tauvošanas noteikumi, piestātņu sagatavošanas un lietošanas noteikumi, attauvošanās kārtība, vides aizsardzības noteikumi, padziļināšanas darbu kārtība, ostas drošības un aizsardzības pamatprincipi, muitas, robežsardzes, sanitārais un ugunsdrošības režīms, ostā ņemamās maksas un atbildība par ostas noteikumu pārkāpšanu. Noteiktas arī ostas kapteiņa pilnvaras, kuģu aizturēšanas kārtība, hidrotehnisko būvju un iekārtu ekspluatācijas noteikumi, velkoņu pakalpojumu sniegšanas kārtība un noteikumi un zvejas noteikumi ostas akvatorijā.

Šo noteikumu 10. punkts – „Ostā ņemamās maksas” nosaka ostas maksas un tarifu robežlīmeņus, kurus apstiprina Rīgas brīvdostas valde. Rīgas brīvdostas pārvaldei 45 dienas pirms ostas maksu grozījumu spēkā stāšanās ir jānodrošina ostas maksu grozījumu pieejamība Rīgas brīvdostas pārvaldes mājaslapā latviešu un angļu valodā. Tomēr ne Rīgas pašvaldības izdotajos saistošajos noteikumos, nedz arī Rīgas brīvdostas valdes lēmumos nekas nav minēts ne par atvieglojumiem videi draudzīgiem kuģiem (izņemot buru kuģus), nedz arī par maksu atvieglojumiem, kas saistīti ar vienotas „netiešās maksas” sistēmas izveidi. Šādu noteikumu nav arī Liepājas⁵ un Ventspils ostu noteikumos⁶ un Liepājas⁷ un Ventspils ostas valdes lēmumos⁸. No tā nepārprotami secināms, ka, neskatoties uz Latvijas pievienošanās Helsinku konvencijai 1994. gada 27. februārī, HELCOM rekomendācijas netiek pildītas⁹. Ostas maksu atvieglojumu piemērošana notiek pēc principa – jo vairāk iepriekš esi maksājis, jo lielākus atvieglojumus var piemērot. Diemžēl videi draudzīgi pasākumi ir dārgi un peļņu nenesoši. Līdz ar to atvieglojumu piemērošana kuģu īpašniekiem, kuri ir gatavi ieguldīt vides aizsardzībā un ir gatavi investēt, lai kuģi kļūtu videi draudzīgāki, pašvaldībām ir neinteresanti. Bez šaubām, pašvaldības rūpējas par vides aizsardzību, bet šajā gadījumā maksu atvieglojumi nav paredzēti, un kuģu īpašnieki netiek stimulēti. To varētu mainīt valstiski risinot problēmu, bet tad valstij normatīvos aktos jāietver šāda veida atvieglojumi un jāuzliek par pienākumu pašvaldībām, kuru administratīvajā teritorijā ir ostas, šādus atvieglojumus piemērot.

Priekšlikumi

Viens no risinājumiem varētu būt ostas noteikumu izstrādes un izdošanas kompetences pilnveide. Līdz šim pašvaldības ostas noteikumos deklaratīvi atsaucas uz MARPOL konvenciju un uzliek pienākumu kuģiem ievērot šīs konvencijas prasības, pašas ignorējot HELCOM rekomendācijas piesārņojuma samazināšanai jūrā.

Līdz ar to, vienīgais iespējamais risinājums ir grozījumi ostas noteikumu izdošanu regulējošajos normatīvajos aktos, deleģējot šo noteikumu izdošanu Satiksmes ministrijas pakļautībā esošajai Latvijas Jūras administrācijai. Ostas noteikumu kontrolējošai institūcijai viennozīmīgi ir jābūt ostas Kapteiņdienestam, kuram, lai izvairītos no ārēja spiediena, arī ir jābūt pakļautam tikai un vienīgi Latvijas Jūras administrācijai.

Atsauces

- ¹ HELCOM Baltijas jūras rīcības plāns. http://www.varam.gov.lv/in_site/tools/download.php?file=files/text/Darb_jomas/udens/lv_HELCOM_BaltijasJurasRicibasPlans.pdf. Tulkošanas un terminoloģijas centrs, 2009. Apskatīts 02.04.2017.
 - ² HELCOM Baltijas jūras rīcības plāns. http://www.varam.gov.lv/in_site/tools/download.php?file=files/text/Darb_jomas/udens/lv_HELCOM_BaltijasJurasRicibasPlans.pdf. Tulkošanas un terminoloģijas centrs, 2009. Apskatīts 02.04.2017.
 - ³ Vadlīnijas ekonomisko stimulu shēmu ieviešanai, kas varētu papildināt pašreizējos noteikumus, lai Baltijas jūras reģionā samazinātu emisijas no kuģiem. http://www.varam.gov.lv/in_site/tools/download.php?file=files/text/Darb_jomas/udens/lv_HELCOM_BaltijasJurasRicibasPlans.pdf. Tulkošanas un terminoloģijas centrs, 2009. Apskatīts 02.04.2017.
 - ⁴ Jūrlietu pārvaldes un jūras drošības likums. <http://likumi.lv/doc.php?id=68491>. Apskatīts 09.04.2017.
 - ⁵ Liepājas ostas noteikumi. <https://likumi.lv/doc.php?id=170217> Apskatīts 10.04.2017.
 - ⁶ Ventspils brīvdostas noteikumi <https://likumi.lv/doc.php?id=246598> Apskatīts 10.04.2017.
 - ⁷ Liepājas ostas maksas un maksas pakalpojumi. <http://www.liepajasez.lv/uploads/assetDocument/source/58ca46714aa32.pdf>. Apskatīts 10.04.2017.
 - ⁸ Ventspils brīvdostas maksas. <http://www.portofventspils.lv/sites/default/files/ventspils-brivostas-maksas-2016-01-01-lv.pdf>. Apskatīts 10.04.2017.
 - ⁹ Baltijas jūras reģiona jūras vides aizsardzības konvencija (Helsinku konvencija) <https://likumi.lv/ta/lv/starptautiskie-ligumi/id/1086>. Apskatīts 10.04.2017.
-

Abstract

Still more are issued in Latvia legislation in pollution prevention and are increasingly made environmental protection measures and pollution prevention procedures, documentation and training the staff responsible.

The ports of Latvia, as an essential component of maritime shipping must take a definite position on the prevention of marine pollution. The port authorities, as the United Nations and IMO Member State, in accordance with THE recommendations of the ingredients, should be laid down for the regulations, which not only to facilitate, but also to contribute to the work of the authorities responsible for the investigation of maritime accidents and pollution reduction.

Work examines how the local governments of Latvian big ports in process of issue of port rules, account shall be taken of the HELCOM recommendations, as well as the improvement of the knowledge of the regulatory framework is provided and how to improve the fight against environmental pollution and development of Latvian ports.

Аннотация

В Латвии все больше внимания уделяется вопросам уменьшения загрязнения окружающей среды. В этой сфере все больше разрабатываются и издаются нормативные акты и проводятся мероприятия по защите окружающей среды.

Латвийские порты как важнейшая составная часть плавания неотделимы от морского права и международных правовых норм. Главным условием является обеспечение безопасности плавания в портах, безопасность судовождения и действие права в соответствии с современными международными требованиями.

Деятельность крупных латвийских портов, в том числе безопасность судовождения, регулируется правилами порта, которые издаются местными самоуправлениями. В основе – сегодняшние нормы и правила, включенные в правила порта, и их соответствие международным требованиям по защите окружающей среды, в том числе – выполнение рекомендаций HELCOM. В статье также выражено мнение автора о том, как следует создавать структуру разработки правил портов.

CIVILTIESĪBU APAKŠNOZARE

LEGAL REGULATION OF RISK IN THE USE OF NUCLEAR ENERGY IN BULGARIA

*Doctor of law Olga Borisova,
Varna Free University, Bulgaria*

The legislation in the Republic of Bulgaria which regulates the use of nuclear energy is considerable. This is due to diverse social relations, in addition to the fact that the main nuclear law is regulated by other laws and its details are developed through a number of regulations.

Very important is the role in these processes efficient management of human resources¹. Development and implementation of an intelligence system of enforcement is crucial, not only the expected effect on the affected public relations internally, but also as a means of fulfilling the obligations imposed as a result of Bulgaria's membership in the EU².

Bulgaria's membership in the European Union results in a requirement for the harmonization of legislation imposing screening of existing legislation, which is often reviewed and harmonized in accordance with the *acquis communautaire*.

Security of Information and risk management is an investment aimed at reducing operating costs or the costs of opening new sources of profit³.

The boom of technologies and communications radically changed the world we live in. On one hand, innovations of communication technologies created possibilities for protecting fundamental human rights and freedoms by giving activists more voice as they were given new means of documenting abuses, and new ways for promoting their ideas. Just like experience from previous events shows us – events like the uprising of the „Arab Spring”; the attacks that took place on European territory, in Bulgaria (Burgas) in 2012, in France (Paris, Nice) and Belgium in 2014, 2015 and 2016; the latest events in Turkey (the acts of terrorism in Istanbul and the military coup attempt on July 15th); the armed uprising in Armenia and the events in Kazakhstan (the attempted mutiny⁴) in 2016 – smartphones and

social media improved access to information for all members of society; they provided greater freedom of expression and encouraged citizen participation in political processes. On the other hand, however, digital revolution also brought up new great challenges in the area of human rights protection. The Internet assists and facilitates terrorist networks like those of Al-Qaeda and ISIS⁵ in spreading their beliefs and planning destruction of life and property⁶.

Challenges to national security today need answers that combine aspects of domestic and foreign policy. In modern terms of potential dangers and threats to national security, the gathering of early information is crucial for ensuring the security environment in Bulgaria⁷.

In the field of nuclear energy, applicable regulations differ according to their rank, character and content.

In this study I will briefly present the fundamental constitutional norms, acts and regulations governing legal risk management in the use of nuclear energy.

The Constitution of the Republic of Bulgaria is the basis of the legal regulation of the use of nuclear energy. Under Article 18(4) of the Constitution, a state monopoly may be established by statute on the use of nuclear energy and the manufacture of radioactive products.

According to the Article on the safe use of nuclear energy consistent with the Constitution, there is a state monopoly on the use of nuclear energy and radioactive waste becomes state property at the time of transmission to the state enterprise „Radioactive Waste”.

Under Article 105(1) of the Constitution, the Council of Ministers shall direct and implement the domestic and foreign policy of Bulgaria. The Chairman of the Nuclear Regulatory Agency

shall be designated by a decision of the Council of Ministers and shall be appointed by the Prime Minister for a period of five years.

The Chairman of the Agency carries out state regulations regarding the safe use of nuclear energy, including the risks associated with this activity. The Chairman is an independent specialized authority of the executive branch. In the exercise of the powers thereof, two Deputy-Chairmen shall assist the Chairman. The two deputies shall be designated by a vote of the Council of Ministers on a motion from the Chairman, and shall be appointed by the Prime Minister.

Under Article 5 (4) of the Constitution, any international treaty which has been ratified according to a procedure established by the Constitution, which has been promulgated, and which has entered into force in the Republic of Bulgaria, shall be part of the domestic law of the land. Any such treaty shall take priority over any conflicting standards of domestic legislation.

In accordance with this provision, international treaties regarding the regulation of risk associated with the use of nuclear energy are the following:

- Treaty on the non-proliferation of nuclear weapons⁸ (entered into force in Bulgaria on 5.03.1970). According to this treaty, each non-nuclear weapon State Party to the Treaty like Bulgaria undertakes not to receive a transfer from any transferor whatsoever of nuclear weapons or other nuclear explosive devices or of control over such weapons or explosive devices directly, or indirectly; not to manufacture or otherwise acquire nuclear weapons or other nuclear explosive devices; and not to seek or receive any assistance in the manufacture of nuclear weapons or other nuclear explosive devices. Each non-nuclear weapon State Party, including Bulgaria, undertakes to accept the safeguards set forth in an agreement to be negotiated and concluded with the International Atomic Energy Agency in accordance with the Statute of the International Atomic Energy Agency and the Agency's safeguards system, for the exclusive purpose of verification of the fulfillment of its obligations assumed under the Treaty with a view to preventing diversion of nuclear energy from peaceful uses to nuclear weapons or other nuclear explosive devices.

Practical measures to prevent the risk of diversion of nuclear material could be achieved mainly through the physical protection of

nuclear facilities in order to cope with threats, to recover stolen material or to punish those responsible for such actions.

- The Vienna Convention on civil liability for nuclear damage⁹ (entered into force in Bulgaria on 27.07.1994). The possibility of cross-border nuclear damage requires an international regime of nuclear liability. The Vienna Convention governs the legal framework of a special regime of responsibility and covers the risk of damage in case of accidents at nuclear facilities or during transport of nuclear material. The basic principles and content of the Convention are internationally accepted as legal ways of dealing with nuclear risks.
- Convention on the physical protection of nuclear material¹⁰ (entered into force in Bulgaria on 08.02.1987). This Convention is the only legally binding international instrument in the field of protection of nuclear material from harmful attacks. The Convention provides protection of nuclear material outside the nuclear facility (not only during international transport but also in use), as well as storage and transportation of nuclear material within the country. The Convention defines the content of the legal term „nuclear material”. However, this term does not cover the entire spectrum of radioactive waste, and this is particularly important when taking international transport into account. The choice of protection is not uniform. Each State Party to the convention regulates the type of protection within their national legislation. This fact creates problems with the regulation of international transport.
- Convention on assistance in the case of a nuclear accident or radiological emergency¹¹ (entered into force in Bulgaria on 30.12.1987). The accident at the Chernobyl nuclear power plant in 1986 showed the extent of the risk to the world. Many countries consequently decided to use nuclear energy for peaceful purposes only. By joining the Convention, Bulgaria undertook to cooperate in case of nuclear damage or radiological emergency with the other States' Parties and the International Atomic Energy Agency. According to Article 2 of the Convention, if a State Party needs assistance after a nuclear accident or radiological emergency, whether or not such an accident or emergency originates within its territory, jurisdiction or control, it may call for such

assistance from any other State Party. A State Party requesting assistance shall specify the scope and type of assistance required, and, where applicable, provide the assisting party with the necessary information to determine the extent to which it is able to meet the request. Each State Party to which a request for such assistance is directed shall promptly decide and notify the requesting State Party whether it is in a position to render the assistance requested and the scope and terms of the assistance that might be rendered.

- Convention on early notification of a nuclear accident¹² (entered into force in Bulgaria on 30.12.1987). This convention shall apply in the event of any accident involving facilities or activities of a State Party (or a person or legal entities under its jurisdiction or control), from which a release of radioactive material occurs or is likely to occur and which has resulted or may result in an international trans-boundary release that could be of radiological significance for another State. The facilities and activities referred to in the scope of application are the following:
 - Any nuclear reactor wherever located;
 - Any nuclear fuel cycle facility;
 - Any radioactive waste management facility;
 - The transport and storage of nuclear fuels or radioactive wastes;
 - The manufacture, use, storage, disposal and transport of radioisotopes for agricultural, industrial, medical and related scientific and research purposes; and
 - The use of radioisotopes for power generation in space objects.
- Convention on nuclear safety¹³ (entered into force in Bulgaria on 14.09.1995). The purpose of this Convention is to enhance national measures and international cooperation to achieve and maintain a high level of nuclear safety. Nuclear facilities can be established and maintained through effective remedies against potential radiological danger. The aim of the Convention is to protect people and the environment from the harmful effects of ionizing radiation.

Under Article 5 of the Convention, Bulgaria shall submit for review a report on the measures it has taken to implement each of the obligations of the convention.

Bulgaria has established and maintained a legislative and regulatory framework to govern

the safety of nuclear installations. Basic requirements regarding the safe use of nuclear energy and the regulations for its implementation are established by the aforementioned Article.

The accident at Fukushima nuclear plant resulted in specific measures to supplement international instruments in the field of safety, including the Convention on nuclear safety. Proposals for amendments to the Convention will be made in 2017.

- Joint Convention regarding the safety of spent fuel management and radioactive waste management¹⁴ (entered into force in Bulgaria on 10.05.2000). The objectives of this convention are:
 - To achieve and maintain a high level of safety worldwide in regards to spent fuel and radioactive waste management through the enhancement of national measures and international cooperation;
 - To ensure that during all stages of spent fuel and radioactive waste management there are effective defenses against potential hazards so that individuals, society and the environment are protected from the harmful effects of ionizing radiation, now and in the future, in such a way that the needs and aspirations of the present generation are met without compromising the ability of the future generation to meet its own needs and aspirations;
 - To prevent accidents with radiological consequences or to mitigate their consequences should they occur during any stage of spent fuel or radioactive waste management.

The Joint Convention has basic principles and a legal structure which are similar to those of the convention on nuclear safety, but its scope is limited to the management of spent fuel and radioactive waste.

According to supplementary provisions § 1 (27) of act on the safe use of nuclear energy, „spent fuel” is defined as nuclear fuel that has been irradiated in a reactor core and that has been permanently removed wherefrom. Under § 1(34) of the same act, „radioactive waste” is defined as a radioactive substance in a gaseous, liquid or solid form for which no further use is foreseen by the licensee or permit holder and which is controlled as radioactive waste by the Agency, including a radioactive source whereof the safe operating lifetime has ended according to the design documentation.

According to Article 75 of the Act regarding the safe use of nuclear energy, the Council of Ministers may declare spent fuel to be radioactive waste if conditions exist for safe storage and disposal of the spent fuel in an appropriate repository and the operating organization has paid a one-time contribution to the Radioactive Waste Fund.

One specific feature of the Convention is that safety measures for radioactive waste management are based on protection not only against radiological hazards, but also against biological and chemical hazards.

The content of the Convention clarifies that there is no obligation to provide zero risk, but rather establishes an obligation to adopt appropriate measures for institutional control after the closure of a disposal center for radioactive waste, according to Article 17, ii), iii) of the Convention.

Responsibility to future generations, when presented as the right of victims to demand compensation for the harm that they have suffered, is inappropriate for the management of radioactive waste. It is impossible for future generations to ask generations that stretch back thousands of years to claim compensation for damage caused.

In the nuclear field, in addition to conventions, bilateral and multilateral agreements are another mechanism for contact with the international community. These mechanisms are applicable when notifying other countries of a nuclear accident and when exchanging information on nuclear facilities with neighboring countries. Bulgaria has such governmental agreements with Greece, Turkey, Romania and Ukraine. In connection with shipments of nuclear materials Bulgaria also has multilateral agreements with the Russian Federation, the Republic of Moldova and the Cabinet of Ministers of Ukraine.

In addition, Bulgaria has signed agreements for cooperation in the peaceful uses of nuclear energy with the governments of the Russian Federation, the United States and the Republic of Argentina.

Matters related to the safe use of nuclear energy in the European Union are solved within the framework of a common policy. However, member states shall exercise their competence in this area.

European instruments in the field of risk management in the nuclear area are the following:

- Treaty on the functioning of the European Union (entered into force in Bulgaria on 01.01.2007). According to Article 4 of the

Treaty, shared competence between the Union and its Member States applies in the main areas of environment, energy and common safety concerns in public health matters, which are relevant to nuclear energy. Under Article 2(2) of the Treaty, the member states shall exercise their competence to the extent that the Union has not exercised its own competence.

According to Article 6 of the Treaty, the Union shall maintain the competence to carry out actions to support, coordinate or supplement the actions of the member states. Areas which are relevant to nuclear energy are: civil protection and the protection and improvement of human health.

- Treaty establishing the European Atomic Energy Community (entered into force in Bulgaria on 01.01.2007). Bulgaria joined the European Union and the European Atomic Energy Community in 2007. The Treaty establishing the European Atomic Energy Community created specific obligations for Bulgaria regarding the safe use of nuclear energy and ionizing radiation:

- The Chairman of the Nuclear Regulatory Agency shall inform the European Commission about changes in Bulgarian legislation relating to the protection from effects of ionizing radiation;
- The Chairman shall notify the European Commission on the issue of licenses for the operation of a new nuclear facility;
- The European Commission may carry out inspections in the country in regards to the guarantees for non-proliferation of nuclear weapons.

The legal regime for radiological protection and nuclear safety in the European Community consists mainly of European directives. A directive is a legal act of European Union, which requires member states to achieve a particular result without dictating the means of achieving that result.

These directives contain standards for protection from radiation, health measures in case of medical exposure, radiation accidents, control of ionizing sources and procedures during the international transport of nuclear material.

The most important directives are as follows:

- Directive 2013/59/EURATOM of 5 December 2013 lays down basic safety standards for protection against the dangers arising from exposure to ionizing radiation¹⁵. Member states shall bring into force the laws, regulations and administrative provisions necessary to comply with this Directive by 6 February 2018.

- Directive 2011/70/EURATOM of 19 July 2011 establishes a community framework for the responsible and safe management of spent fuel and radioactive waste¹⁶. The subject matter of this Directive ensures that member states provide for appropriate national arrangements for a high level of safety in spent fuel and radioactive waste management to protect workers and the general public against the dangers arising from ionizing radiation. According to Article 7 of the Directive, member states shall ensure that the prime responsibility for the safety of spent fuel and radioactive waste management facilities and/or activities rests with the license holder. This responsibility cannot be delegated. Under Article 14 (3) of the Directive, member states shall periodically, and at least every 10 years, arrange for self-assessments of their national framework, competent regulatory authority, national program and implementation, and shall invite international peer review of their national framework, competent regulatory authority and/or national program with the aim of ensuring that high safety standards are achieved in the safe management of spent fuel and radioactive waste. The outcomes of any peer review shall be reported to the Commission and the other member states, and may be made available to the public where there is no conflict with security and proprietary information. The requirements of the Directive have been transposed into national law as follows: The Ordinance on the safety of radioactive waste management and the Ordinance to ensure the safety of spent nuclear fuel.
- Directive 2006/117/EURATOM of 20 November 2006 is comprised of the supervision and control of shipments of radioactive waste and spent fuel¹⁷. The requirements of this Directive have been incorporated into national law by supplementary provisions, §1b of the Act on the safe use of nuclear energy and the Regulation on the procedure for issuing licenses and permits for safe use of nuclear energy. After the incorporation of the Directive is carried out, the transport of spent fuel from Kozloduy nuclear power plant to Russia for reprocessing will be controlled.
- Directive 2009/71/EURATOM of 25 June 2009 establishes a Community framework for the nuclear safety of nuclear installations¹⁸. According to Article 9(1) of the Directive, Bulgaria submitted its first report to the Commission on the implementation on the Directive in 2014. Pursuant to the report, the country was introduced to the Directive in legislation by the Act on the safe use of nuclear energy. The Act establishes a legal, regulatory and organizational framework, which provides a high level of nuclear safety and radiation protection in the use of nuclear energy. The Act on the safe use of nuclear energy creates an independent Nuclear Regulatory Agency for nuclear safety and radiation protection. This agency controls the activities related to the use of nuclear energy and applies sanctions for noncompliance.
- Directive 2014/87/EURATOM of 8 July 2014 amends the Directive 2009/71/EURATOM, which established a community framework for the nuclear safety of nuclear installations¹⁹. This document makes regulatory changes due to the nuclear accident at the Fukushima power plant in Japan. The new directive requires re-evaluation of measures to reduce the nuclear risk to a minimum and ensure the highest levels of nuclear safety. Bulgaria shall bring into force the laws, regulations and administrative provisions necessary to comply with the Directive by 15 August 2017.
- The legislation at the national level related to the safe use of nuclear energy is as follows:
- The Act on the safe use of nuclear energy. The scope of the Act includes: general provisions, state regulation, authorization process, management of radioactive waste and spent fuel, regulatory control, special statutory areas, physical protection, emergency planning and preparedness, application of safeguards, civil liability for nuclear damage and administrative penalty provisions. In the supplementary provisions, there are definitions of specific terms. According to Article 13 of the Act, the Ministers of Health, the Environment and Water, the Interior, Defense, Agriculture and Food, Transport, Information Technology and Communications, Education, Youth and Science and the Chairman of the State Agency for National Security shall exercise specialized control in accordance with their competencies specified in the legislation.
- Under Article 12 of the Act, state bodies, which by financing or in another manner are engaged with the promotion or use of nuclear energy or sources of ionizing radiation, shall not exercise any state regulatory functions with respect to nuclear safety and radiation protection.

According to Article 5(7) of the Act, the Nuclear Regulatory Agency's Chairman shall carry out interactions with other competent authorities of the executive power who have been vested with regulatory and control functions related to the use of nuclear energy and ionizing radiation, and shall propose measures to the Council of Ministers for co-ordination of such activities.

Chapter Three of the Act includes the authorization process for the use nuclear of energy or sources of ionizing radiation, the amount of fees collected for implementing regulatory activities and permits for various stages of construction of a nuclear facility.

According to Article 45 of the Act, a nuclear power plant shall be built pursuant to a decision of the Council of Ministers. A proposal to construct a nuclear power plant shall be submitted by the Minister of Energy, accompanied by an assessment of:

- Nuclear safety and radiation protection, environmental impact and physical protection;
- The social and economic significance of the construction of a nuclear power plant for the nation or for particular regions;
- Radioactive waste and spent nuclear fuel to be generated, as well as their management.

Where the operation of the nuclear power plant may impact the public and environment of another country, the Minister of Foreign Affairs shall notify the competent authorities of that country. The Minister shall provide, if so requested, all information those authorities may need for the evaluation and analysis of the potential impact of the plant on their territory regarding public safety and environmental protection.

Chapter four of the Act sets out the requirements for the safe management of radioactive waste and spent fuel, including the decommissioning of nuclear facilities.

Under Article 77 of the Act, licensees generating radioactive waste shall be obligated to deliver this waste to the „Radioactive Waste” State Enterprise within the time limits established by regulations. Licensees shall be responsible for the safe management of radioactive waste from the period of its generation until its delivery to the Enterprise. Radioactive waste shall become state property from the moment of its delivery to the „Radioactive Waste” State Enterprise.

According to Article 104 of the Act, special statutory areas shall be established around nuclear facilities and facilities with sources

of ionizing radiation, including the associated subsoil and airspace. Special statutory areas shall be precautionary action and surveillance zones. They shall be established by an order of the Minister of Regional Development, in coordination with the Chairman of the Nuclear Regulatory Agency, or by a bilateral or multilateral international treaty in cases where the areas extend to any territories beyond the borders of the Republic of Bulgaria.

The physical protection of nuclear material and nuclear facilities is covered in Chapter Seven of the Act, which relates to the safe use of nuclear energy. More detailed regulations of this matter are established in the Ordinance on the physical protection of nuclear facilities, nuclear material and radioactive substances.

Emergency planning and preparedness are covered in Chapter Eight. The emergency planning measures shall be established by two types of emergency plans:

- For protection, which regulates the emergency planning areas and determines the actions to be taken by the competent authorities to protect the population, property and environment in the case of an accident;
- For the nuclear facility or for the site with sources of ionizing radiation, which determines the actions to be taken by the licensee for accident mitigation and remediation of consequences.

Terms and conditions for the development of emergency plans and their implementation are regulated in the Ordinance on emergency planning and emergency preparedness in case of nuclear and radiation accident.

The application of safeguards is covered in Chapter Nine of the Act. According to Article 124 of the Act, the Chairman of the Nuclear Regulatory Agency shall verify the implementation of the obligations, assumed in accordance with the Treaty on the non-proliferation of nuclear weapons, to prevent diversion of nuclear material to any manufacturer of nuclear weapons.

Civil liability for nuclear damage is covered in Chapter Ten of the Act. Under Article 129 of the Act, the Council of Ministers shall designate the licensee who, within the meaning of the Vienna Convention, is an operator of a nuclear installation, and the type and conditions of the financial security covering the liability of the operator for nuclear damage.

According to Article 5(3) of the Act, the Chairman of the Nuclear Regulatory Agency

shall supervise the fulfillment of safety requirements and standards related to the safe use of nuclear energy and ionizing radiation, radioactive waste management and spent fuel management, and conditions of licenses and permits issued, including the supervision of nuclear safety related high-risk equipment during the commissioning, operation and decommissioning of nuclear power plants.

Under Article 100 of the Act, the Chairman shall authorize designated officials from the administration of the Agency to exercise control under the Act regarding the safe use of nuclear energy and the secondary legislation on the application of the Act.

According to Article 5 (17) of the Act on the safe use of nuclear energy, the Chairman of the Nuclear Regulatory Agency cannot adopt regulations, but instead shall develop and submit suggestions to the Council of Ministers for adoptions on the application of the Act on the safe use

of nuclear energy and shall propose amendments and supplements, when the improvement of the legal framework is appropriate, taking into account operating experience, insights gained from safety analyses, and the development of science and technology.

Other laws which are relevant to preventive measures on the use of nuclear energy are: the Environmental Protection Act, the Law of Spatial Planning, the Energy Act, the Health Act, and the Safety, Health and Welfare at Work Act.

The legislation on the safe use of nuclear energy is characterized by dynamic and continuous updates. The basic law in the nuclear legislation is the Act regarding the safe use of nuclear energy. The Act was passed in 2002 and was amended more than twenty times. The legal risk management requires multi-level governance and therefore the basic act is complemented by regulations outlined in Ordinance 22 and the rules of the Nuclear Regulatory Agency.

References

- ¹ Buzko I., Dyachenko Y., Petrova M., Nenkov N., Tulenina D., Koeva K. Artificial Intelligence Technologies in Human Resource Development, ISSN 1407-5806, ISSN 1407-5814, Transport and Telecommunication Institute, Riga, Latvia, 2016, 20(2) 26-29.
- ² Nenkov N.V., Petrova M.M., Dyachenko Y. Intelligence Technologies in Management and Administration of Justice, 3rd International Multidisciplinary Scientific Conferences SOCIAL SCIENCES & ARTS SGEM 2016, POLITICAL SCIENCES, LAW, FINANCE, ECONOMICS & TOURISM, Conference proceedings, Volume V. pp. 385-392, 2016. ISBN 978-619-7105-76-6, ISSN 2367-5659, DOI 10.5593/segemsocial 2016B25.
- ³ Petrova Mariana. Methods for management and analysis of the information risk, IZDATEL, St. Cyril and St. Methodius University of Veliko Turnovo and State University of Library Studies and information technologies [SULSIT] – Sofia. N 1-2, 2012, pp.39-45 [BG].
- ⁴ Mutiny is a criminal conspiracy among a group of people (typically members of the military; or the crew of any ship, even if they are civilians) to openly oppose, change, or overthrow a lawful authority to which they are subject. The term is commonly used for a rebellion among members of the military against their superior officer(s), but can also occasionally refer to any type of rebellion against an authority figure.
- ⁵ The Islamic State of Iraq and the Levant (ISIL, IPA), also known as the Islamic State of Iraq and Syria (ISIS), Islamic State (IS) and by its Arabic language acronym Daesh is a Salafi jihadist militant group that follows a fundamentalist, Wahhabi doctrine of Sunni Islam.
- ⁶ Savov Ilin. The collision of national security and privacy in the age of information technologies. – Bulletin, Issue 15 European Police science and research, CEPOL, 2016, p. 10-16.
- ⁷ Savov Ilin. A look at some of the methods for collecting information in the field of national security, Collection, National Military University „Vasil Levski”, 2016.
- ⁸ Treaty on the non-proliferation of nuclear weapons; Opened for signature at London, Moscow and Washington: 1 July 1968; Entered into force: 5 March 1970; Depositary Governments: Russian Federation, United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland, and United States of America.
- ⁹ Vienna convention on civil liability for nuclear damage; Date of adoption: 21 May 1963; Place of adoption: Vienna, Austria; Date of entry into force: 12 November 1977; Depositary Governments: International Atomic Energy Agency (IAEA).

- ¹⁰ Convention on the physical protection of nuclear material; Date of adoption: 26 October 1979; Place of adoption: Vienna, Austria; Date of entry into force: 8 February 1987; Depository: International Atomic Energy Agency (IAEA).
- ¹¹ Convention on assistance in the case of a nuclear accident or radiological emergency; Date of adoption: 26 September 1986; Place of adoption: Vienna, Austria; Date of entry into force: 26 February 1987; Depository Governments: International Atomic Energy Agency (IAEA).
- ¹² Convention on early notification of a nuclear accident; Date of adoption: 26 September 1986; Place of adoption: Vienna, Austria; Date of entry into force: 27 October 1986; Depository Governments: International Atomic Energy Agency (IAEA).
- ¹³ Convention on nuclear safety; Date of adoption: 17 June 1994; Place of adoption: Vienna, Austria; Depository Governments: International Atomic Energy Agency (IAEA).
- ¹⁴ Joint Convention on the safety of spent fuel management and on the safety of radioactive waste management; Date of adoption: 5 September 1997; Place of adoption: Vienna, Austria; Depository Governments: International Atomic Energy Agency (IAEA).
- ¹⁵ OJ L 13/1, 17.1.2014.
- ¹⁶ OJ L 199/48, 2.8.2011.
- ¹⁷ OJ L 337/21, 5.12.2006.
- ¹⁸ OJ L 172/18, 2.7.2009.
- ¹⁹ OJ L 219, 25.7.2014.

Anotācija

Normatīvie akti par kodoldrošību Bulgārijā tiek veidoti hierarhiskā kārtībā un regulējums ar visaugstāko spēku ir Konstitūcijai. Normatīvais akts, kas ilgtermiņā regulē risku novēršanu kodolenerģijas izmantošanas jomā, ir Likums par kodolenerģijas drošu izmantošanu. Kodolenerģijas drošas izmantošanas detalizēts regulējums ir iekļauts no likuma izrietošos zemāka līmeņa noteikumos un nolikumos. Kodoldrošības regulējumam raksturīga harmoniska attīstība līdztekus Eiropas Savienības regulējumam šajā jomā, un regulējuma īpatnība ir daudzas tehniskās detaļas, kas attiecas uz drošību un risku novēršanu. Kodoltehnoloģiju attīstība izraisa nepieciešamību bieži grozīt atbilstošos normatīvos aktus.

Аннотация

Болгарское законодательство в области безопасного использования ядерной энергии построено на принципе иерархической пирамиды, где высшим законом является Конституция. Нормативным актом, который в долгосрочном плане регулирует риск в ядерной области, является Закон о безопасном использовании атомной энергии. Правовое регулирование риска дополнено обязательными для исполнения документами более низкого ранга – положениями и кодексами, которые содержат подробные правила. Болгарское ядерное законодательство должно непрерывно развиваться в соответствии с европейским законодательством. Нормативы в ядерной области являются технически детализированными. Развитие ядерных технологий требует частых изменений этих документов.

Scientific-Theoretical Journal of the Baltic International Academy

Administrative and Criminal Justice

Submission of Manuscripts

Instructions for Authors

1. Papers that are submitted for publication to the scientific-theoretical journal *Administrative and Criminal Justice* **must be problem-oriented and must contain an element of scientific research or scientific creativity**. Papers must address problematic issues in legal issues. They also should represent scientific novelty. Papers must be **original**, namely, they could not be previously published or be under review at any other scientific journal. Papers are blindly peer reviewed. Reviewers are asked to comment on correspondence between the content of the paper and the researched subject as well as scientific quality and novelty of the paper. If a paper is submitted by a student, it must be accompanied by comments of the student's scientific advisor.
2. The Journal accepts papers in the following languages – Latvian, English, German or Russian.
3. The length of a submitted paper must be between 20,000 and 40,000 characters including spaces. It must be written in Times New Roman and must be saved as a *Microsoft Word* document. The page size must be A4. Page margins must be as follows: the left margin must be 2,5 cm, right margin 2cm, top and bottom margins 2cm each. All text must be single spaced. Paragraph indent (*Tab*) must be 1,27cm. Authors must use a single space between words and after punctuation marks, the exception being quotation marks and parentheses which do not require single spacing.
4. A submitted paper must contain:
 - **The paper title**, written in Times New Roman 14 points, Caps Lock, **Bold**, Centered, must be translated into the languages in which the abstracts were written.
 - **Information about the author/s:**
 - a) The scientific, academic or professional degree must be written in Times New Roman 12 points, *Italic*, aligned to the left margin of the page.
 - b) The author's first name and surname must be written in Times New Roman 12 points, *Italic*, **Bold**, aligned to the left margin of the page.
 - c) The author's affiliation and academic/professional post, the higher education institution and academic/professional program in which a student is enrolled must be written in Times New Roman 12 points, *Italic*, aligned to the left margin of the page.
 - **The body of the paper**. The introduction of a submitted paper must contain information on the following issues: topicality of the researched legal issue, aim, objectives as well as research methods. Sections of the paper should contain clear and logical paper outline, based on arguments. The conclusion section should clearly state the main research results, conclusions and suggestions/proposals. The font size of sections must be 12 points, Regular, Justify.Section titles, if at all, must be written in font size 12 points, **Bold**, Centered.
If any part of a submitted paper needs an emphasis, it should be delivered by using **Bold** or *Italic*.
All figures, tables and other non-textual objects must be placed into *TextBox*. They must be enumerated and entitled with the font size 12 points, *Italic*, **Bold**. Published tables, figures and diagrams should be designed in such a way that the white and black version can differentiate between columns, sectors and lines, thus, facilitating readers' comprehension of the presented information.
Any two sections of a submitted paper must be separated by one row space.
 - **References** must be enumerated automatically and must be placed at the end of the body of the paper. They must be written in Times New Roman 10 points, Regular, Justify below the *References* title, using 10 points, **Bold**, centered.
 - **Abstracts** must be written in two languages different from the language of a submitted paper. Abstracts must contain the aim of the paper, research question/s, research novelty and main conclusions. Abstracts must be 1000 characters in length, including spaces. They must be written in Times New Roman 10 points, Regular, Justify below the **Abstract** title (in a relevant language) – 10 points, **Bold**, centered.
5. Papers must be submitted either electronically to justicija@bsa.edu.lv or in person to the editor's office, Room 216, 1 Lomonosova st, Rīga, Latvia. The author must include his/her contact information, which should be either a telephone number or e-mail address.